РОЗБІЙНИКИ

Драма

ДІЙОВІ ОСОБИ:

М а к с і м і л і а н, можновладний граф фон-Моор

Карл, Франц— його сини

А м а л і я фон-Едельрейх, графова небога

Шпігельберг, Швейцер, Г р і м м, Р а ц м а н, Шуфтерле, Роллер, Косинський, Шварц — гультяї, згодом розбійники.

Герман, позашлюбний син дворянина.

Д а н і е л ь, старий дворецький у домі Моорів.

Павтор Мозер.

Патер.

Ватага розбійників.

Другорядні дійові особи.

Місце дії — Німеччина, час дії—середина XVIII століття. Події тривають, близько двох років.

Quae medicamenta non sanant, f errum sanat; quae ferrum non sanat, ignis sanat1.

Hippocrates In tyrannos! 2

ДІЯ ПЕРША

ЯВА ПЕРША Франвонія 3. Зал у замку Моорів. Франц. Старий Моор.

Франц. Та чи здорові ж ви, батьку? Ви чогось такі бліді. Старий Моор. Цілком здоровий, сину мій... Що ти мав мені сказати?

Франц. Пошта прибула — лист від нашого довіреного з Дейпціга...

Старий Моор (жвавішає). Вісті про мого сина Карла?

Франц. Гм, гм! Авжеж... Але я боюсь... не знаю... коли б я... При вашому здоров'ї... Ви справді зовсім добре себе почуваєте, мій батечку?

Старий Моор. Як риба у воді! Він пише про мого сина? Але чого ти так турбуєшся? Ти вже двічі запитував мене про здоров'я.

Франц. Якщо ви хворі... або хоч трохи нездужаєте, то дозвольте — я поговорю з вами в інший, більш слушний час. (Про себе.) Ці вісті не для такої дряхлої людини.

Старий Моор. О боже, боже! Що то я почую?

Франц. Дозвольте мені спершу відійти набік і пролити сльозу жалю за моїм заблудним братом. Мені б треба повік мовчати — адже він ваш син; мені б треба повік приховувати його ганьбу — адже він мій брат... Але коритись вам — мій перший сумний обов'язок, отже пробачте мені.

Старий Моор. О Карле! Карле! Коли б ти знав, яких мук завдає твоя поведінка батьківському серцю! Одна єдина ра-

1 Чого не гоять ліки — гоїть залізо; чого не гоїть залізо — гоїть вогонь. Гіппократ (лат.).

2 На тиранів (лат.).

8 Одна з областей південної Німеччини.

дісна звістка про тебе додала б мені десять років життя... вернула б мені молодість... але кожна нова звістка, на жаль, ще на крок наближає мене до могили.

Франц. Якщо так, мій батечку, то прощайте,— а то нам усім довелося б ще сьогодні рвати на собі волосся над вашою труною.

Старий Моор. Зостанься! Мені лишилося ще тільки один маленький крок зробити,— хай уже він діє як хоче. (Сідає.) За гріхи батьків терплять кару до третього й четвертого коліна,— хай уже він довершує.

Франц (виймає лист із кишені). Ви знаєте нашого довіреного! Ну то я віддав би палець моєї правої руки, якби міг сказати, що він брехун, мерзенний, підступний брехун. Наберіться ж сили і пробачте мені, що я не даю вам самому прочитати листа,— усього ви ще не повинні знати.

Старий Моор. Все, все, мій сину,— ти увільниш мене від мого костура.

Франц (читає). "Лейпціг, першого травня. Якби мене не зв'язувала непорушна обіцянка не таїти від тебе анічогісінько, що можу я почути про долю твого брата, любий друже, то моє безвинне перо ніколи б не стало твоїм мучителем. З цілої сотні твоїх листів можна впевнитись, як такі звістки вражають твоє братнє серце. Мені здається, ніби я вже бачу, як ти за цього негідника й мерзотника..."

Старий Моор затуляє обличчя руками.

Зауважте, батечку, я читаю найменш вразливе, "...й мерзотника рясні проливаєш сльози!.." — Ах, вони текли, вони струмками бігли по моїх осмутнілих щоках!..— "Мені здається, я вже бачу, як твій старий, побожний батько, блідий як смерть..." — Господи! Пречиста діво! Ви й справді зблідли, а ви ж нічого ще не знаєте! Старий Моор. Далі! Далі!

1 Чого не гоять ліки — гоїть залізо; чого не гоїть залізо — гоїть вогонь. Гіппократ (лат.).

2 На тиранів (лат.).

8 Одна з областей південної Німеччини.

Ф р а н ц. "...блідий як смерть, хитаючись, падає в крісло і проклинає день, коли немовля вперше пролепетало, тягнучись до нього: "Тату". Мені не про все пощастило дізнатись, але 2 з тих небагатьох відомостей, які я маю, повідомлю тебе тільки про дещо. Твій брат, як видно, вже дійшов краю своєї ганьби; принаймні я нічого не знаю такого, чого б він уже не накоїв, хіба тільки його уява щодо цього перевершує мою власну. Наробивши боргів на сорок тисяч дукатів..." — Непогані, батьку, дрібні гроші! — "звівши перед тим дочку багатого тутешнього банкіра і смертельно поранивши на дуелі її залицяльника — славного юнака знатного роду, він вирішив учора вночі втекти від рук правосуддя, а з ним і інших семеро, яких він же втягнув у розпутне життя".— Батечку! Бога ради, батечку, що з вами?

Старий Моор. Годі. Перестань, мій сину!

Франц. Я пожалію вас...— "Навздогін за ним послано розпорядження спіймати його, скривджені голосно вимагають задоволення, голова його оцінена... ім'я Моорів..." — Ні! Мої бідні уста не повинні вбивати батька! (Розриває лист) Не вірте цьому, батьку! Не вірте жодному слову!

Старий Моор (гірко плаче). Моє ім'я! Моє чесне ім'я!

Ф р а н ц (припадає до його грудей). Безчесний, тричі безчесний Карл! Чи не передчував я цього, коли він, ще бувши хлопчиком, тягався за дівчиськами, ганяв по левадах і горах з вуличними хлопчаками і всяким злиденним набродом, від самого вигляду церкви тікав, як злочинець від тюрми, і кидав у капелюх першому-ліпшому жебракові випрохані у вас гроші, тоді як ми вдома підносились душею в побожних молитвах і читанні святих проповідей? Чи не передчував я цього, коли він з більшою охотою читав про пригоди Юлія Цезаря й Олександра Великого 1 та інших закоренілих язичників, ніж історію готового покаятись Товії?.. 2 Моя любов до нього завжди перебувала в межах синівського обов'язку до вас, і я сто раз пророкував вам, що цей хлопчина ще завдасть нам горя й ганьби! О, якби він не носив ім'я Моорів! Якби моє серце так гаряче не билося для нього! За цю безбожну любов, якої я не можу в собі викоренити, мені ще доведеться відповісти перед Всевишнім.

Старий Моор. О мої надії! Мої мрії золоті!

Франц. Це я добре розумію. Оце й є те, про що я вам кажу. Полум'яний дух,— говорили ви не раз,— що палає в хлоп'яті і робить його таким чулим до всього величного й прекрасного, ця щирість, яка відбиває в його очах всю його душу, ця ніжність почуття, що виливається в сльози жалю, коли він бачить чуже горе, ця мужня відвага, що підбиває його вилазити на вершини столітніх дубів, жене через рови, огорожі і стрімкі потоки, ця дитяча честолюбність, ця нездоланна впертість і всі ці прекрасні блискучі чесноти, що брунилися в батьковім синочку, згодом зроблять його вірним, палким другом, чудовим громадянином, героєм, великою, великою людиною. А тепер — любуйтесь, батечку! Полум'яний дух розвинувся, зміцнів — і от він приніс розкішні плоди. Полюбуйтесь на цю щирість, як мило обернулась вона в зухвальство! Полюбуйтесь на цю лагідність, як ніжно воркує вона з кокетками, яка чула вона до принад якої-небудь Фріни 3. Полюбуйтесь на цього полум'яного генія, що за якихось

1Гай Юлій Цезар (100—44 рр. до н. ери) — римський державний діяч і полководець; в останні роки свого життя став майже необмеженим диктатором Риму. Олександр Великий (356—323 рр. до н. ери) — син македонського царя Філіппа, один з найвидатніших полководців стародавнього світу.

2 Т о в і я — один з героїв біблійних моралістичних переказів.

3 Ф р і н а — грецька танцівниця, що славилась своєю красою.

шість років дочиста спалив снагу і блукає живим привидом, а люди такі безсоромні, що, проходячи повз нього, примовляють: "C'est Гатоиг qui a fait ça" М Ах, полюбуйтесь на цю відважну й заповзятливу голову, як вона будує й здійснює плани, перед якими меркнуть героїчні подвиги картушів і говардів! 2 А що буде, коли ці розкішні паростки досягнуть повного розквіту! Адже не можна сподіватися досконалості в такому ніжному віці. Можливо, батьку, ви доживете ще до радості побачити його на чолі війська, що квартирує в священній тиші лісів і наполовину полегшує втомленому мандрівникові його ношу... Можливо, раніше ніж зійти в могилу, ви встигнете ще піти на прощу до пам'ятника, який він (поставить собі "між небом і землею 3... Можливо...

0 батьку, батьку, батьку! Пошукайте собі іншого імені, а то на вас пальцями показуватимуть крамарі й вуличні хлопчиська, яким доведеться побачити портрет вашого сина, виставлений на лейпцігському ринку 4.

Старий Моор. І ти, мій Франце, і ти? О мої діти! Вони цілять мені прямо в серце!

Франц. Ви бачите — можу й я дотепним бути, але мої дотепи — це жало скорпіона. І от ця суха, буденна істота, цей холодний, дерев'яний Франц,— і яких тільки назвиськ не навівав вам контраст поміж ним і мною, коли він сидів у вас на колінах

1 термосив вам щоки,— цей Франц помре колись у межах своїх пограничних каменів і зотліє, і про нього забудуть, тоді як слава цього всебічного генія пролетить від полюса до полюса. Ха! Побожна згорнувши руки, дякує тобі, о небо, холодний, сухий, дерев'яний Франц за те, що він не такий, як той!

Старий Моор. Пробач мені, дитя моє! Не гнівайся на батька, що обманувся в своїх надіях. Господь, який через Карла посилає мені сльози, через тебе, мій Франце, обітре їх з моїх очей.

Франц. Так, батечку, він обітре їх з ваших очей. Ваш Франц життя своє покладе за те, щоб продовжити ваше. Ваше життя — це оракул 5, до якого я звертаюсь по пораду в усьому, до чого б я не брався; дзеркало, в якому я бачу все... Нема для мене священного обов'язку, якого я не був би готовий порушити, коли йдеться про ваше дорогоцінне життя. Чи вірите ви мені?

1 Це зробило кохання (франц.),

2 Картуш — французький злодій і розбійник початку XVIII століття, що став свого роду знаменитістю завдяки своїй спритності, винахідливості і відвазі. Г о в а р д — англійський розбійник, певніших відомостей про якого немає.

3 "Пам'ятник... між небом і землею" — шибениця.

4 Портрети злочинців, яких не могли розшукати, виставляли на видному місці біля стовпа ганьби на торгових майданах та мостах.

5 У стародавніх греків та римлян — жрець, що давав відповіді на запитання віруючих і провіщав майбутнє.

Старий Моор. На тобі лежать ще більші обов'язки, мій сину; хай бог благословить тебе за все, чим ти для мене був і чим ще будеш!

Франц. Але скажіть мені тепер — якби вам довелось не називати того сина своїм, чи були б ви щасливою людиною?

Старий Моор. Тихше! О, тихше! Коли повитуха подала його мені, я підніс його до неба і вигукнув: "Яка я щаслива людина!"

Франц. Ви сказали це. А чи ж так воно тепер? Ви заздрите останньому з ваших селян, що він — не батько цьому... Ви не позбудетесь горя, поки у вас такий син. Це горе зростатиме разом з Карлом. Це горе підточить ваше життя.

Старий Моор. О, воно вже зробило мене вісімдесятилітнім старцем!

Франц. А якби ви... зреклись цього сина?

Старий Моор (схопившись). Франце! Франце! Що ти говориш?

Франц. Хіба не від любові до нього все це ваше горе-1 Без цієї любові він для вас не існує. Без цієї злочинної, гідної осуду, любові він для вас умер... вгін для вас ніколи не родився. Не плоть і кров — серце робить нас батьками і синами. Не любіть ви його більше — і цей виродок уже не син вам, хоч він і був викроєний з вашої плоті. Досі він був для вас зіницею ока; якщо ж око твоє блазнить тебе,— говориться в писанні,— вирв" його. Краще з одним оком зійти на небо, ніж з двома потрапити в пекло. Краще бездітному піднестися до неба, ніж обом, батькові і синові, піти до пекла. Так заповів нам бог!

Старий Моор. Ти хочеш, щоб я прокляв свого сина?

Франц. Зовсім ні! Зовсім ні! Свого сина ви не повинні проклинати... Кого ви називаєте своїм сином? Того, кому ви дали життя, в той час як він всіляко намагається скоротити ваше?

Старий М о о р. О, це щира правда! Це суд божий надо мною. Так господь йому звелів.

Франц. Погляньте ж, як по-синівському ставиться до вас улюблене ваше дитя! Він душить вас вашим же батьківським співчуттям до нього, вбиває вас вашою ж любов'ю; він підкупив ваше батьківське серце, щоб воно доконало вас. Коли б вас не стало на світі — він господар ваших маєтків, повний владар своїх жадань. Загат нема, і потоки його похоті можуть вільно буяти. Уявіть себе на його місці! Як часто мусить він бажати смерті батька... та й брата теж... які так немилосердно заважали його буйним пригодам. Хіба це любов за любов? Хіба це вдячність дитини за батьківську ласку, коли він хвилині сласного лоскоту жертвує десятком років вашого життя? Коли славу батьків, незаплямовану протягом семи століть, він ставить на карту за одну лиш мить солодкої втіхи? І це, ви кажете, син? Відповідайте! Це, кажете, син?

Старий Моор. Нечуле дитя! Ах! А все-таки моє дитя! Все-таки моє дитя!

Франц. Чарівне, безцінне дитя, повсякчасне старання якого — позбутися батька... О, коли б ви могли це зрозуміти! Коли б полуда спала з ваших очей! Ваша поблажливість призводить до того, що він закореніє в розпусті, ваше потурання виправдує її. Ви, звичайно, відведете прокляття від його голови, зате на вас, батьку, на вас упаде весь тягар цього прокльону.

Старий Моор. Правда, щира правда! Все це моя, моя провина!

Франц. Скільки тисяч людей, що жадливо пили з келиха насолоди, виправились потім через страждання! І хіба тілесне слабування, яке супроводить кожну надмірність, не є перст божої волі? Чи має право людина порушувати її своєю жорстокою ніжністю? Чи має право батько навіки загубити довірений йому скарб? Подумайте, батьку, чи не мусить він навернутись на правдиву путь і виправитись, якщо ви на деякий час

покинете його на самого себе. Або він і у великій школі злигоднів залишиться таким же негідником, і тоді — горе батькові, який своїм потуранням нищить присуди вищої мудрості! Ну то як же, батьку?

Старий Моор. Я напишу йому, що відхиляю від нього свою руку.

Франц. Ви зробите справедливо й розумно. Старий Моор. Щоб він більше не з'являвся мені нз очі...

Франц. Це вплине якнайкраще.

Старий Моор (ніжно). ...поки він не стане іншим!

Франц. Цілком правильно! Цілком правильно! А якщо він, прикрившись личиною лицемірства, виплаче ваше співчуття, лестощами виблагає у вас прощення, а назавтра піде і в обіймах своїх повій глузуватиме з вашої кволості? Ні, батьку! Він вернеться й сам, коли його власне сумління вже не буде йому до-коряти.

Старий Моор. То я зараз же напишу йому про це.

Франц. Стривайте! Ще одне слово, батьку! Я боюсь, щоб у гніві не зірвались у вас з пера надто суворі вислови, які пошматують йому серце. А потім... чи не здається вам, що він уже вважатиме за прощення, якщо ви вшануєте його власноручним листом? Отже, краще буде, коли писати ви доручите мені.

Старий Моор. Гаразд, мій сину... Ах, і справді серце б моє розірвалось! Напиши йому...

Ф р а н ц (поспішно). Отже, вирішено?

Старий Моор. Напиши йому, що безліч кривавих сліз, безліч безсонних ночей... Але не доводь мого сина до розпачу!

Франц. Чи не лягли б ви в ліжко, батечку? Все це страшенно вас схвилювало.

Старий Моор. Напиши йому, що в батьківських грудях... Кажу тобі, не доводь мого сина до розпачу! (Засмучений виходить.)

Ф р а н ц (із сміхом дивлячись йому вслід). Утішся, старий! Ти ніколи не пригорнеш його до своїх грудей; шлях туди заказано йому, як пеклу — шлях до неба. Він був вирваний з твоїх обіймів, раніше ніж тобі стало відомо, що ти, може, сам цього захочеш. З мене був би поганий майстер, якби я не спромігся відірвати сина від батькового серця, хоч би він прикутий був до нього залізними ланцюгами. Я обвів тебе магічним колом прокльонів, через яке йому не перескочити. Щасти тобі, Франце! Немає мазунчика — і в лісі посвітлішало. Треба визбирати всі оті папірці, а то ще хто-небудь впізнає мою руку... (Збирає клаптики розірваного листа.) Горе незабаром і старого забере від нас... І в неї вирву я цього Карла із серця, хоч би це й коштувало їй половини життя.

Багато в мене прав бути невдоволеним природою, і, клянусь честю, я пред'явлю їх. Чому я не перший виповз з матерньої утроби1? Чому не єдиний? Чому накинула мені природа цей тягар потворності? Саме мені? Не інакше як виснажилась вона при моїм народженні. Чому саме в мене цей лапландський ніс? Саме в мене — ці мавританські губи? Ці готтентотські очі? Вона, здається, справді поскидала до купи все, що є найпотворяішого в різних людських породах, і випекла з цього місива мене. Меч і смерть! Хто дав природі право його усім обдарувати, а мене позбавити усього? Чи міг до неї хто піддобритись, раніше ніж народився? Чи зневажити її, раніше ніж почав існувати? Чому ж вона діяла так упереджено?

Ні, ні! Я несправедливий до неї. Адже вона наділила нас винахідливим розумом, висадивши нас, голих і нужденних, на берег цього великого океану — світу. Пливи, хто вміє плавати, а ні — то йди на дно! Вона нічого не дала мені; чого б я не досягнув — усе це моя справа. В кожного однакове право і на велике і на мале. Домагання розбивається об домагання, прагнення — об прагнення і сила — об силу. Право — на боці переможця, і межі наших сил — єдиний наш закон.

Правда, існують певні суспільні договори, які укладають для того, щоб надавати руху пульсові всесвіту. Чесне ім'я. Ось уже справді повноцінна монета, з якою можна майстерно шахраювати, якщо вмієш влучно пустити її в обіг. С)'мління — о так, звичайно! Чудове опудало, щоб відганяти горобців від вишень!

1 За феодальною системою, маєтки та інше нерухоме майно разом з титулом переходили до старшого сина.

З Фрідріх Шіллер

33

Спритно написаний вексель, з яким і банкрот часом виплутується з біди.

Це таки справді похвальні вигадки! Держати дурнів у покорі, чернь — під каблуком, а розумним людям розв'язувати руки. Що й казати, хитромудрі вигадки! Вони нагадують мені ті плоти, якими мої селяни так обачно обгороджують свої поля, щоб бува який заєць не проскочив, жоден заєць! А ласкавий пан пришпорює свого вороного і милостиво гарцює по майбутньому врожаю.

Бідолашний заєць! Яка все ж таки жалюгідна роль — бути зайцем на цьому світі! Але ласкавому панові саме зайці й потрібні!

Отже, сміливіше через усі перепони! Хто нічого не боїться — не менш могутній, ніж той, кого усі бояться. Тепер мода носити пряжки на штанах, щоб за бажанням стягувати їх або розпускати. Приміряймо ж собі сумління найновішого фасону, щоб вільно його розпускати, якщо почнемо повнішати. При чому тут ми? Ідіть до кравця! Я стільки наслухався всякого базікання про так звану кровну любов, що в іншої порядної людини голова б очманіла. "Це твій брат!" Інакше кажучи, він вийнятий з тієї ж самої печі, що й ти; отже, хай буде він для тебе священним! Ви лишень зауважте, яка це заплутана логіка, який забавний висновок — від сусідства тіл до гармонії душ, від спільності місця народження до спільності відчувань, від однакового харчування до однакової вдачі. Але далі — це твій батько. Він дав тобі життя, ти його плоть, його кров — отже, хай буде він для тебе священним! Знову прехитрий висновок! Хотів би я все ж таки запитати: чому він породив мене? Адже не з любові до мене, коли я ще тільки мав стати собою? Хіба він знав мене раніше, ніж я був зачатий? Або чи думав він про мене, коли зачинав мене? Або чи саме я був бажаний йому, коли він породжував мене? Хіба він знав, що з мене вийде? Сподіваюсь — ні, а то я міг би його покарати за те, що він все-таки породив мене! Чи можу я дякувати йому за те, що я чоловік? Не більше, ніж я мав би винуватити його, коли б він створив мене жінкою. Хіба можу я визнавати любов, яка не грунтується на повазі до мого "я"? Чи могла тут бути повага до мого "я", яке мало само виникнути лише з того, чому воно повинно бути передумовою? Де ж тут місце для священного? Невже в самому акті, через який я виник? Ніби він є щось більше, ніж тваринний процес задоволення тваринної похоті! Чи, може, воно полягає в результаті цього акту, що є залізною необхідністю, від якої залюбки відмовились би, коли б це не було на шкоду плоті й крові? Хіба повинен я вихваляти його за те, що він мене любить? Це ж тільки сама його пиха, основний гріх усіх художників, які милуються своїм твором, хоч би який він був огидний. Оце, як бачите, і вся магія, яку ви оповили священним туманом, щоб зловживати нашою лякливістю. Невже ж мені задля цього дозволили себе за ручку водити, як мале хлоп'я?

Ну, то жвавіше! Сміліш за діло! Я викорчую все, що заважає мені стати володарем. Я мушу стати володарем, і я силою доб'юсь того, для чого мені бракує люб'язності. (Виходить.)

ЯВА ДРУГА Корчма на кордоні Саксонії. К а р л Моор, заглиблений у книгу. Шпігельберг випивав за етолом.

Карл Моор (відкладає книгу). Мене верне від цього чорнильного віку, коли я читаю в мого Плутарха1 про великих людей.

Шпігельберг (ставить перед ним склянку і пє). Почитай краще Иосифа 2.

Карл Моор. Яскрава іскра Прометеєвого вогню3 погасла, замість неї обходяться тепер бенгальським полум'ям, цим теат-: ральним вогнем, що ним і люльки не запалиш. Люди сновигають, як щури по палиці Геркулеса 4, і сушать собі мозок дослідженням того, що це за штука була у нього в мошонці. Французький абат повчає, що Олександр Великий був полохливий, як заячий хвіст; сухотний професор за кожним словом підносить пляшечку з нашатирним спиртом до свого носа і читає лекцію про силу. Бель-баси, які непритомніють, дограв шись до немовляти, критикують тактику Ганнібала б; молокососи виуджують фрази з опису битви при Каннах 6 і скиглять над перемогами Сціпіона 7, опис яких доводиться їм перекладати.

1 Плутарх (між 46—126 рр. н. ери)—грецький історик і письмен-ник-мораліст, автор життєписів великих полководців і державних діячів стародавнього світу. Ці життєписи були улюбленим читанням молодого Шіллера.

2Флавій Иосиф (37—105 рр. н. ери)—греко-єврейський історик. Шпігельберг згадує про нього в зв'язку із своїми планами відновлення єврейського царства в Палестіні.

3 Прометей, у старогрецькій міфології,—титан, втілення людської думки, п нездоланної, героїчної сили. У міфах розповідається, що він навчив людей усіх ремесел і викрав для них вогонь з неба. Батько богів Зевс покарав за це Прометея, звелівши прикувати його до дикої скелі на Кавказі. Образ Прометея—один з наймогутніших у світовій літературі, починаючи з трагедії старогрецького поета Есхіла "Прометей закутий". В українській літературі цей сбраз змальовується в творах Тараса Шевченка, Лесі Українки, Пгііла Тичини, Андрія Малишка.

4 Геркулес (або Геракл)— легендарний герой старогрецьких міфів, найвищий ідеал мужності і сили, прославлений у багатьох піснях, переказах і драматичних творах.

5 Ганнібал (247—183 рр. до н. ери)—славетний полководець стародавнього Карфагену, торгового міста-держави в Північній Африці.

6 Битва при Каннах (216 р. н. ери)—одна з найблискучіших перемог Ганнібала, в якій він знищив 80-тисячне римське військо.

7Сціпіон Старший (235—184 рр. до н. ери)—римський полководець.

Шпігельберг. Оце справді олександрійське скигління *. Карл Моор. Прекрасна нагорода за кривавий піт, пролитий вами на полях боїв: ви тепер живете в гімназіях, і ваше безсмертя знехотя таскають, перев'язавши школярським ремінцем. Непогане відшкодування за ваші рани і кров — стати обгорткою для пряників у нюрнберзького крамаря або, в кращому разі, потрапити до рук французького драматурга, який поставить вас на ходулі і смикатиме за дротину. Ха-ха-ха.

Шпігельберг (п'є). Читай Иосифа, прошу тебе. Карл Моор. Тьфу! Хай він западеться, недолугий вік кастратів, здатний тільки пережовувати події давніх часів та калічити коментарями і спотворювати в трагедіях героїв старовини. Сила його лона виснажилась, і тепер продовженню роду людського доводиться допомагати пивними дріжджами.

Шпігельберг. Чаєм, брате, чаєм!

Карл Моор. Вони відгородились від своєї здорової природи всякими пошлими умовностями, їм невистачає духу спорожнити склянку, бо їм доводиться пити її за чиєсь здоров'я,— вони підлизуються до підмітальника, щоб він замовив за них слівце перед його милостю, і присікуються до бідняка, якого їм нема чого боятися. Підносять себе до небес за влаштований ними обід і готові отруїти один одного за якийсь матрац, що його перехопили в них на аукціоні. Осуджують садукея 2, який недосить ретельно відвідує церкву, а самі перед вівтарем лічать свої лихварські проценти, схиляють коліна, щоб пишніше розпустити свій шлейф, і не зводять очей з пастора, щоб добре роздивитись, як завитий у нього парик. Непритомніють, побачивши, як ріжуть гуся, і плещуть у долоні, коли їх конкурент вертається з біржі банкрутом. Як гаряче я тиснув їм руки: "Ще тільки один день!" Даремно! В боргову яму собаку! Благання! Клятви! Сльози! (Тупнувши ногою.) Стонадцять чортів!

Шпігельберг. І все це задля якихось двох-трьох тисяч паршивих дукатів...

Карл Моор. Ні, не сила думати про це! Чи ж втиснути мені своє тіло в корсет, чи ж зашнурувати законом волю! Закон примушує плазувати слимаком те, що повинно орлом літати. Закон не створив ще жодної великої людини, тоді як свобода породжує велетнів і великі крайності. Вони забираються в черево тирана, догоджають вередливому його шлункові і задихаються від

1 Тобто дуже вчене скигління. Натяк на вчених так званої Олександрійської епохи (з III ст. до н. ери по IV ст. н. ери), що замість творчих наукових досліджень провадили класифікацію та коментування творів античної літератури і вславились своєю дріб'язковістю й педантизмом.

2 Садукеї — релігійно-раціоналістична секта в стародавній Іудеї. і

його вітрів. Ах, коли б то дух Армінія 1 ще тлів у попелі! Поставте мене на чолі війська з таких хлопців, як я, і Німеччина стане республікою, проти якої Рим і Спарта здаватимуться жіночими монастирями. (Кидає шпагу на стіл і встає.)

Шпігельберг (схоплюється). Браво! Бравісімо! Ти якраз нагадав мені один важливий пункт. Я шепну тобі дещо на вухо, Моор,— воно вже давно мене цікавить, а ти якраз підходяща для цього людина,— пий же, брате, пий! Що якби ми обернулися в євреїв і почали мову про іудейське царство?

Карл Моор (регоче на все горло). А! Тепер я бачу,— ти хочеш вивести з моди крайню плоть, бо цирульник уже позбавив тебе твоєї?

Шпігельберг. А, щоб тебе, шкуро ти ведмежа! Я й справді вже якимсь чудом наперед зазнав обрізання. Ну, скажи, хіба це не хитрий і не сміливий план? Ми розсилаємо маніфест на всі чотири сторони світу і всіх, хто не їсть свинини, закликаємо до Палестіни. Там я доводжу за допомогою переконливих документів, що Ірод-четверовлаоник2 був моїм предком, і так далі. Оце буде перемога, хлопче, коли вони знову вийдуть на суходіл і заходяться заново відбудовувати Єрусалим! Тоді швиденько — геть турків з Азії, рубай кедри на Ліванi3, будуй кораблі і да-віай цілим народом торгувати старими позументами та пряжками. Тим часом...

Карл Моор (усміхаючись бере його за руку). Годі, товаришу, пустувати.

Шпігельберг (здивовано). Тьфу! Чи не збираєшся ти розіграти роль блудного сина ? Такий хлопець, як ти, що шпагою надряпав на обличчях більше, ніж три канцеляристи напишуть протягом високосного року в книзі наказів! Чи не повинен я нагадати тобі про собачий похорон за

першим розрядом? Ха-ха! Доведеться мені відновити в твоїй пам'яті власний твій образ,— це вдихне вогонь у твої жили, коли ніщо вже більше не дає тобі натхнення. Ти пам'ятаєш, як пани з магістрату 4 підговорили підстрелити ногу твоєму собаці, а ти для реваншу оголосив наказом піст цілому місту? Всі глузували з твого рескрипту. Але ти, не давши маху, звелів скупити все м'ясо в цілому Лейпцігу, так що через вісім годин по всій окрузі не стало й кісточки, і риба по

1 А р м і н і й, або Г е р м а н, — вождь старогерманського племені херус-ків. У спілці з іншими германськими племенами розбив римські легіони в Тевтобурзькому лісі (IX ст. н. ери).

2 Четверовласниками (тетрархами) римляни називали правителів провінцій, поділених на чотири військово-адміністративні округи.

3 Ліван — гірське пасмо в Сирії, що колись славилось своїми кедровими лісами.

4 Магістрат — міське управління, що відало судово-адміністративними і податковими справами міста.

чала підніматися в ціні. Магістрат і городяни вирішили помсти-тись. Ми швидко виступили, до тисячі семисот хлопців, з тобою на чолі, а за нами — і м'ясники, і кравці, і крамарі, і шинкарі, і цирульники, і всі цехи, і поклялись розгромити ціле місто, якщо у нас торкнуть хоч волосину на голові. Скінчилось так, як із стрільбою в Горнбергу і вони впіймали облизня. Ти скликаєш лікарів, аж цілий консиліум, і пропонуєш три дукати 2 тому, хто пропише собаці рецепт. Ми побоювались, що в цих панів вистачить гордості відмовитись, і вже умовлялись вдатися до насильства. Але в цьому не виникло потреби,— ці пани побилися між собою за три дукати і збили ціну до трьох шелягів; за одну годину було написано аж дванадцять рецептів, так що бідна тварина незабаром після того здохла. Карл Моор. От падлюкиї

Шпігельберг. Похоронна церемонія була обставлена з усією помпою, кантів 3 на честь собаки було безліч, і ми, числом до тисячі, кожен з ліхтарем в одній руці і рапірою — в другій, пройшли через ціле місто, з дзвонами і брязкотом, до місця собачого поховання. Потім ми обжирались аж до самого світанку, а ти, подякувавши панам за сердечне співчуття, звелів продати решту м'яса за половину ціни. Mort de ma vie! 4 Ми дивились тоді на тебе з такою ж повагою, як гарнізон завойованої фортеці на переможця.

Карл Моор. І тобі не соромно цим вихвалятись? У тебе немає совісті навіть настільки, щоб посоромитись цих витівок ?

Шпігельберг. Годі, годі! Ти більше не Моор. Пригадуєш, як сотні разів, із пляшкою в руці, ти кепкував зі свого старого скупердяя і говорив — нехай собі скнарить і збирає, а ти зате матимеш, чим полоскати собі горло. Пригадуєш? А? Пригадуєш? Ах ти, безсовісний, жалюгідний хвалько! Це говорилось по-молодецькому, по-дворянському, а тепер...

Карл Моор. Будь ти проклятий, що нагадуєш мені про це! Проклятий я, що говорив це! Але це було тільки під впливом винних парів, а серце моє не чуло, що молов язик.

Шпігельберг (хитає головою). Ні! Ні! Ні! Цього не може бути. Неможливо, брате, щоб ти говорив серйозно. Скажи, братіку, чи не від злиднів у тебе такий настрій? Слухай, я роз

1 Розповідають, що жителі швабського міста Горнберг вийшли салютувати своєму герцогові, не взявши з собою пороху. Спогад про "горнберзьку стрілянину" став прислів'ям.

2 Дукат — венеціанська золота монета, що згодом поширилась по всій Європі.

3 Канти — віршовані пісні, які писали в XVI—XVII ст. на різні урочисті випадки.

4 Гнівний вигук, що означає приблизно: "Чорт забирай" (франц.).

кажу тобі випадок з моїх дитячих років. Біля мого дому був рів, щонайменше футів з вісім завширшки, і ми, хлопчаки, бувало наввипередки намагаємось через нього перескочити. Але все даремно. Геп! — і ти вже скотився, а над тобою і свист, і регіт, і геть усього закидають сніжками. Біля мого дому сидів на цепу собака одного мисливця, презлюща тварина,— він бувало миттю вхопить за поділ кожне дівча, що, заґавившись, підійде до нього надто близько. Ото була мені розвага — безперестану дражнити цього пса на всі лади, і я мало не вмирав зо сміху, коли це стерво на мене визвірялося і готове було кинутись на мене, якби тільки могло.

Що ж вийшло? Одного разу я знову його роздражнив і так сильно вперіщив йому каменем у ребра, що він з люті зірвався з цепу — і прямо на мене. Я ж, мов блискавка, прожогом навтікача. Стонадцять чортів! А тут якраз проклятий рів. Що робити? Розлючений пес от-от вхопить мене за п'яти; я, не довго думаючи, розігнався — скік! — і вже на тому боці. Стрибок урятував мені життя,— ця тварюка на шматки б мене розірвала.

Карл Моор. Але до чого це?

Шпігельберг. Щоб ти бачив, як зростають сили в скрутну хвилину. Тому-то я ніколи не лякаюсь, коли діло до крайності доходить. Мужність зростає разом з небезпекою. Сили більшають під натиском. Доля, мабуть, хоче зробити з мене велику людину, завжди стаючи мені поперек дороги.

Карл Моор (роздратовано). Не знаю, навіщо нам ще мужність і де нам її невистачило.

Шпігельберг. Он як? Отже, хай іде за вітром уся твоя обдарованість? Хочеш зарити свій талант? Чи не гадаєш ти, що твої лейпцігські витівки —верх людської винахідливості? Дай-но нам вийти у великий світ. Пари ж,. Лон дон! — от де можна заробити ляпаса, назвавши кого-небудь чесною людиною. Душа радіє, коли ремесло застосовують так широко. Там-то надивуєшся, аж очі видивиш! Стривай-но, а от як підписи підробляти, шахраювати, граючи в кості, ламати замки і витрушувати потрухи із скринь — цього ти в Шпігельберга повчись! На першу-ліпшу шибеницю того каналію, який, маючи спритні руки, пропадав би з голоду.

Карл Моор (неуважливо). Як? Ти, мабуть, таки перегнав у цьому інших?

Шпігельберг. Здається, ти мені не довіряєш. Постривай, дай-но мені розійтися! — ти побачиш чудеса; твій мозочок перевернеться в голові, коли моя винахідливість, нарешті, розродиться. (Встає, із запалом.) Як усе прояснюється в мені! Великі думки мигтять у мене в душі! Велетенські плани шумують у моїй творчій уяві! Проклята сонливість (б'є себе по лобі)9 як вона сковувала досі мої сили, заслоняла перспективи і заважала моїм намірам! Я, прокидаючись, відчуваю, хто я — ким я повинен стати 1

Карл Моор. Дурень ти! Вино шумує в тебе в голові.

Шпігельберг (усе більше запалюючись). Шпігельберг,— гукатимуть тоді,— чи не чарівник ти, Шпігельберг? Шкода, що не став ти генералом !, Шпігельберг,— скаже король,— ти загнав би австріяків у глухий кут.— Так,— чую я нарікання лікарів,— непрощенна річ, що цей чолов'яга не вчився медицини,— він би винайшов новий порошок проти зобу.— Ах, чому камеральні науки 2 — не його фах,— зітхатимуть різні Сюллі 3 по своїх кабінетах,— він би каміння обернув на луїдори 4. І про Шпігельберга заговорять на Сході й на Заході, а ви, боягузи, ви, жаби, лишайтесь у бруді, тоді як Шпігельберг на крилах полетить у храм безсмертної слави.

Карл Моор. Щасливої дороги! Вилазь по стовпу ганьби на вершину слави. В тінь батьківських гаїв, в обійми моєї Амалії манить мене чиста радість. Ще минулого тижня в листі до батька я оросив у нього прощення, і найменшої дрібнички від нього не потаїв, а де щирість — там і співчуття і допомога. Давай попрощаємось, Моріце. Ми бачимось сьогодні востаннє. Пошта прибула. Батьківське прощення вже у мурах цього міста.

Входять Швейцер, Грімм, Роллер, Шуфтерле і Рацман.

Роллер. Чи знаєте ви, що нас вистежують?

Грімм. Що нас кожної хвилини можуть затримати?

Карл Моор. Це мене не дивує. Хай буде, що буде! Не бачили ви Шварца? Він не говорив вам, що в нього є для мене лист?

Роллер. Він давно тебе-шукає,— мабуть, щось є. Карл Моор. Де ж він? Де, де? (Поспішає йти.) Роллер. Зажди! Ми маємо зустрітися з ним тут. Ти тремтиш?

Карл Моор, Я не тремчу. Чого б я мав тремтіти? Товариші! Цей лист... Радійте ж зі мною! Я найщасливіша людина під сонцем,— чого б я мав тремтіти?

Входить Ш в а р ц.

1 Перша дія "Розбійників" відбувається напередодні так званої Семилітньої війни (1756—1763 рр.) між Пруссією й Австрією.

2 Камеральні науки — цикл адміністративних, економічних та фінансових знань, яких у XVIII ст. вимагали від урядовців управління так званим камеральним, тобто казенним майном у Німеччині.

3 Сюллі (1560—1641)—міністр фінансів французького короля Генріха IV.

4 Луїдор — старовинна французька золота монета.

Карл Моор (біжить йому назустріч). Брате! Брате! Лист!. Лист!

Шварц (дає йому лист, який Моор швидко розпечатує).. Що з тобою? Ти побілів, як стіна... Карл Моор. Рука мого брата! Шварц. Але що це з Шпігельбергом ?

Г р і м м. Хлопець збожеволів. Він так жестикулює, наче в нього хвороба святого Вітта 1.

Шуфтерле. У нього ум за розум зайшов. Мабуть, вія складає вірші.

Рацман. Шпігельберг! Гей, Шпігельберг! Не чує, бестія.

Грімм (трусить його). Хлопче! Ти мариш чи...

Шпігельберг (що весь час сидів у кутку кімнати, же~ стикулюючи так, ніби обмірковував якісь проекти, раптом дико схоплюється). La bourse ои la vie! 2. (Хапає за горло Швейиера* який спокійно відкидає його до стіни.)

Моор упускає листа і вибігає з кімнати. Всі схоплюються.

Роллер (услід йому). Моор! Куди ти, Моор! Що ти замислив?

Грімм. Що з ним? Що з ним? Він блідий як мрець.

Швейцер. Гарні, мабуть, новини! Дай-но подивимось...

Роллер (піднімає з землі лист і читає). "Нещасний брате!"— Веселенький початок! — "Я мушу в коротких словах повідомити тебе, що надія твоя марна. Іди туди,— звелів переказати тобі батько,— куди ведуть тебе твої ганебні вчинки. Не сподівайся також,— говорить він,-- виблагати коли-небудь прощення біля

його ніг, якщо не виявиш готовності просидіти на хлібі й воді в найглибших підвалах його башт, аж поки твоє волосся виросте, як орлине пір'я, а нігті твої обернуться в пташині кігті.— Це його власні слова. Він наказує мені закінчити на цьому листа* Прощай навіки! Мені жаль тебе.

Франц фон-Моор".

Швейцер. Премилий братік! Що й казати! Цього каналію звуть Францом?

Шпігельберг (нишком підкрадаючись). Про хліб і воду йде мова? Чудове життя! Але я подбав про вас краще! Чи не говорив я, що мені доведеться кінець кінцем думати за всіх вас?

Швейцер. Що там меле ця бараняча голева? Цей вислюк береться думати за всіх нас?

1 Хвороба, або танець, святого Вітта характеризується судорожними рухами голови і кінцівок тіла.

2 Гаманець або життя (франц.).

Шпігельберг. Зайці ви всі, каліки, кривоногі собаки, зікщо бракує вам сміливості зважитись на щось велике!

Р э л л е р. Ну, хай ми й справді такі і ти маєш рацію, але чи допоможе нам вирватись із цього клятого становища те, на лцо ти хочеш зважитись? Допоможе?

Шпігельберг (з гордим сміхом). Бідолашний! Вирватись із цього становища? Ха-ха-ха! Вирватись із цього становища? А на щось мудріше твого наперстка розуму невистачає? Із 4шм твоя шкапа трюхає до стайні? Шпігельберг був би сучий син, якби думав з цього починати. Героями, кажу тобі, це зробить вас, баронами, князями, богами!

Р а ц м а н. Чи не забагато це буде, з одного маху? Але ж це має бути карколомна робота, тут можна накласти головою.

Шпігельберг. Нічого тут не треба, крім мужності, бо все, що стосується винахідливості, я цілком беру на себе. Мужайся, Швейцер,— кажу я! — Мужайтесь, Роллер, Грімм, Рац-ман, Шуфтерле! Більше мужності!

Швейцер. Мужності? Якщо справа тільки в цьому, го мужності в мене вистачить, щоб босим пройти через ціле пекло.

Шуфтерле. Вистачить і в мене — з самим чортом зчепитися під шибеницею за бідного грішника.

Шпігельберг. Це мені до вподоби! Коли у вас справді є мужність, то хай хтось із вас вийде і скаже: він ще має що втрачати і не все йому треба здобувати!

Ш в а р ц. Правду кажучи, є що втрачати, якби я схотів утратити те, що я маю ще придбати!

Р а ц м а н. Так, під три чорти! Є що й придбати, якби я схотів набувати те, що не можу втратити.

Шуфтерле. Якби мені довелося втратити те, в що я вдягнений, та й то набір, то завтра мені, мабуть, вже не було б що втрачати.

Шпігельберг. Отже (стає посеред них і говорить тоном закляття), якщо у ваших жилах ще лишилась хоч краплина геройської німецької крові,— ходім! Ми спустимось у богемські ліси, зберемо там ватагу розбійників і... Чого ви витріщились на мене? Ваша краплина мужності вже вся випарилась?

Роллер. Ти, звичайно, не перший шахрай, що дивиться поверх високої шибениці, не помічаючи її. А все ж... хіба є у нас який інший вибір?

Шпігельберг. Що? Вибір? Нема для вас вибору! Чи не хочете усі ви сісти в боргову в'язницю і муркотіти там гуртом, аж поки не засурмлять на страшний суд? Чи не хочете ви помучитись із заступом та мотикою задля шматка черствого хліба? Чи не хочете ви під чужими вікнами вимолювати жебрацькими співами нужденну милостиню? Чи, може, ви хотіли б завербуватися в солдати,— але це ще питання, чи викличуть довіру ваші обличчя,— і там наперед зазнати мук чистилища від жовчної причепливості самодура-капрала? Або в такт барабанові прогулюватися під свист шпіцрутенів 1 ? Або в галерному раю тягати на собі всю кузню Вулкана2? Дивіться, що вам вибрати,— оце все, з чого вам можна вибирати!

Роллер. Шпігельберг почасти має рацію. Я теж складав деякі плани, але всі вони кінець кінцем зводяться до одного. А що,— міркував я,— якби ми засіли й усі разом накатали якесь кишенькове видання, або альманах, або щось інше в цьому роді, або почали за гарні гроші писати рецензії, як це тепер увійшло в моду?

Шуфтерле. Туди його к кату! Це недалеко від моїх проектів. Я вже й сам думав: а що якби ти став пієтистом 3 і почав би щотижня провадити напутливі бесіди?

Г р і м м. Попав у точку! А як з цього нічого не вийде, то — атеїстом! Ми могли б завдати такого чосу всім чотирьом євангелістам, що нашу книгу спалили б рукою ката, і тоді її враз би розхапали.

Р а ц м а н. Або піти в похід на французьку хворість,— я знаю одного лікаря, що збудував собі дім із чистої ртуті, як проголошує епіграма у нього на вхідних дверях.

Швейцер (встає і простягає Шпігельбергові руку). Мо-ріце, або ти велика людина, або жолудь знайшла сліпа свиня!

Ш в а р ц. Пречудові плани! Пристойні заняття! Які співзвучні один одному великі уми! Тепер тільки бракує, щоб ми стали бабами та звідницями або навіть почали торгувати своєю незайманістю.

Шпігельберг. Дурниці! дурниці! А що вам заважає об'єднати все це в одній особі? Мій план підносить вас набагато вище, до того ж ви матимете ще славу й безсмертя. Ех ви, бідолахи! Треба ж і про це подумати! І про посмертну славу, і про солодке почуття вічної пам'яті про тебе...

Роллер. І про перше місце в списку чесних людей! Ти стаєш чудовим оратором, Шпігельберг, коли йдеться про те, щоб із чесної людини зробити негідника. Але скажіть хто-небудь, куди це подівся Моор?

Шпігельберг. Ти кажеш "чесний"? Ти гадаєш, що тоді ти станеш менш чесним, ніж тепер? Що ж, по-твоєму, означає

1 Шпіцрутени — довге, гнучке пруття, яким били солдатів, проганяючи їх крізь стрій.

2 Вулкан — бог вогню й ковальства у стародавніх римлян. "Кузня Вулкана" — тут "каторжні кайдани".

З п і є т и с т — удавано благочестива людина, ханжа.

бути чесним? Допомагати багатим скнарам скидати з шиї третину їх турбот, які тільки позбавляють їх золотого сну, пускати в обіг цвіллю вкриті гроші, відновлювати майнову рівновагу,— одним словом, повертати золотий вік, позбавляти господа бога деяких надокучливих нахлібників, зберігаючи дорогий час, війну, чуму і лікарі в,— бачиш, що, по-моєму, значить бути чесним, що значить бути гідним знаряддям в руках провидіння! І притому кожен шматок печені ковтати з утішною думкою: це тобі здобули твої хитрощі, твоя лев'яча мужність, твої безсонні ночі... Від усіх, ЕІД малого до великого, пошану мати...

Р о л л е р. І, нарешті, ще живим піднестися на небо і, незважаючи на бурю й вітер, незважаючи на ненажерливий шлунок старого прадіда-часу, гойдатися поміж сонцем, місяцем і нерухомими зорями — там, де нерозумні птахи небесні, охоплені благо-радним прагненням, виспівують свої небесні концерти і хвостаті ангели збираються на свій священний синедріон *? Чи ж не правда?.. І в той час як монархів і сильних світу цього точитимуть міль і черв, бути удостоєним честі приймати візити царственого Юпітерового птаха 2?.. Моріце, Моріце! Моріце! Стережись, стережись триногого звіра 3!

Шпігельберг. І це тебе лякає, заяча твоя душа? Скільки великих геніїв, які могли б увесь світ перебудувати, згнили на шкуродерні, і хіба не говорять про такого генія віками і тисячоліттями, тоді як немало королів і курфюрстів 4 зовсім не згадували б в історії, коли б історіограф не боявся прогалини в родоводі і коли б його книга не набувала через це кількох зайвих сторінок in octavo 5, за які видавець платить йому готівкою. А якщо подорожній і побачить, як тебе хитає вітром туди й сюди,— "Видно, в нього не клоччя було в голові",— пробурчить собі в бороду і зітхне про важкі часи.

Швейцер (ляскає його по плечу). Чудово, Шпігельберг! Чудово! Якого ж чорта ви тут стоїте й вагаєтесь?

ЦІ в а р ц. І якби це навіть називалось проституцією, то що з того? Хіба не можна на всякий випадок завжди носити з собою порошок, який нишком спровадить кожного за Ахерон 6, де жодний півень про це й не кукурікне? Ні, брате Моріце, твій план не поганий. Те саме говорить і мій катехізис.

1 Синедріон — верховна рада й суд у стародавній Іудеї.

2 "Юпітерів птах" — орел. Юпітер — батько богів у римській міфології.

3 Триногий звір — шибениця.

4 Курфюрст — титул найзначніших князів у Німеччині, що існував до кінця XVIII ст.

5 На восьму частину аркуша.

6 Ахерон — ріка скорботи в грецькій міфології, через яку повинні переправлятися в підземне царство душі померлих.

Шуфтерле. Грім і блискавка! І мій не менше. Шпігельберг, ти мене завербував!

Р а ц м а н. Ти, як новий Орфей *, приспав своєю музикою виючого звіра — моє сумління. Бери мене всього, який я є!

Грімм. Si omnes consentiunt ego non dissentio 2. Зауважте, без коми. В голові у мене цілий аукціон: пієтисти... дурисвіти... рецензенти і шахраї. Хто більше дасть, той мене й матиме. Ось моя рука, Моріце!

Роллер. І ти теж, Швейцер? (Подає Шпігельб ергові праву РУКУ-) Отже, я віддаю душу в заставу чортові.

Шпігельберг. А ім'я — зорям! Що з того, куди піде наша душа, коли цілі юрми висланих наперед кур'єрів сповістять про наше прибуття і всі дияволи приберуться по-святковому, струсять з вій тисячолітню сажу, і міріади рогатих голів повисовуються з димуючих жерл своїх сірчаних печей, щоб поглянути на наш в'їзд. Товариші! (Схоплюється.) Швидше, товариші! Що в світі може зрівнятися з цим п'янким захватом? Ходім, товариші!

Роллер. Тихше, тихше! Куди? Адже й звірові треба мати голову, хлоп'ята!

Шпігельберг (в'їдливо). Що там проповідує це вайло? Хіба не було вже голови, коли ще жодна частина тіла не ворушилась? За мною, товариші!

Роллер. Спокійно, кажу я. Повинна й свобода мати свого господаря. Без голови загинули Рим і Спарта.

Шпігельберг (поступливо). Так, стривайте... Роллер діло говорить. І це повинна бути світла голова. Розумієте? Це мусить бути тонка, політична голова. Так, коли я тільки подумаю, чим ви були годину тому і чим стали тепер, завдяки одній щасливій думці... Так, звичайно, вам потрібна голова... Ну, а той, кому спало таке на думку,— скажіть, хіба він не світла політична голова?

Роллер. Якби можна було сподіватися... мріяти... Але я боюсь, що він на це не пристане.

Ш пігельберг. Чому? Кажи сміливіше, друже! Хоч як важко керувати кораблем, що змагається проти вітру, хоч який важкий тягар корони... Кажи відважно, Роллер! Може, він і погодиться.

Роллер. І все пропаде, якщо він не погодиться. Без Моора — ми тіло без душі.

1 Орфей — міфічний співець у стародавній Греції, що своїм співом рухав скелі й дерева, приборкував диких звірів.

2 "Якщо всі згодні, то я не заперечую". Грімм додає: "Зауважте, без коми", бо після "поп" можна поставити кому, і тоді фраза матиме протилежний зміст: "Якщо всі згодні, то я ні, заперечую".

Шпігельберг (з досадою відходить від нього). Бовдур!

Моор (входить страшенно схвильований, збуджено бігає по кімнаті і говорить сам до себе). Люди, люди! Брехливе, лицемірне кодло крокодиляче! їх сльози — вода! їх серця — залізо! В уста — цілунки! В груди — мечі! Леви й леопарди годують своїх дитинчат, ворони носять падло своїм пташенятам, а він, він... Злобу терпіти я навчився, можу всміхатися, коли найлютіший ворог мій п'є за моє здоров'я кров мого ж власного серця; але коли кровна любов стає зрадницею, коли батьківська любов обертається в мегеру1,— о, тоді запалай вогнем, мужня стриманосте, обернися в тигра, лагідне ягнятко, і кожна жилка нехай наллється люттю й загибеллю!

Роллер. Слухай, Моор! Як ти вважаєш? Адже розбійником жити краще, ніж сидіти на хлібі й воді в темнім підземеллі?

Карл Моор. Чому цей дух не вселився в тигра, що оскаженіло рве своїми іклами дюдське тіло? Хіба це батьківська вірність? Хіба це любов за любов? Я готовий ведмедем стати і нацькувати всіх ведмедів півночі на плем'я убійників. Цілковите каяття — і ніякого милосердя! О, я готовий отруїти океан, щоб з усіх джерел вони пили смерть! Довірлива, непохитна надія — і ніякого жалю!

Роллер. То послухай-но, Моор, що я тобі скажу.

Карл Моор. Це неймовірно, це сон, це якась омана... Таке зворушливе благання, такий живий опис страждань і слізного каяття! —

дикий звір, і той відчув би жаль, камінь, і той пролив би сльози, а проте... Це вважали б за злісний пасквіль на весь рід людський, якби розказати, а проте... проте... О, якби міг я суремним звуком підняти на повстання всю природу,— повітря, землю й море повести в бій на це гієнське кодло!

Г р і м м. Послухай же, послухай! Від люті ти нічого вже не чуєш.

Карл Моор. Геть, геть від мене! Чи не людина — твоє ім'я? Чи не жінка тебе породила? Геть з моїх очей, ти, що маєш вигляд людини! Я так невимовно любив його! Жоден син так не любив! Я б тисячу разів життя своє за нього... (Люто тупає ногою.) Ха! Хто дасть мені в руки меч, щоб пекучих ран завдати цьому гадючому племені! Хто мені скаже, як влучити в самісіньке серце його життя, розшматувати, знищити його,— той буде моїм другом, моїм ангелом, моїм богом, я готовий молитися на нього!

Роллер. Саме такими друзями ми і хочемо стати, тільки вислухай нас!

1 Мегера — одна з трьох богинь помсти в старогрецькій міфології. Мегерою взагалі називають лиху, сварливу жінку.

Шварц. Ходім з нами в богемські ліси. Ми хочемо зібратк* ватагу розбійників, а ти...

Моор дивиться на нього нерухомо.

Швейцер. Ти будеш нашим отаманом! Ти мусиш бути нашим отаманом!

Шпігельберг (розлючений кидається в крісло). Раби г боягузи!

Карл Моор. Хто навіяв тобі ці слова? Послухай, хлопче! (Хапає Шварца за комір.) Не з своєї ж людської душі ти їх видобув! Хто навіяв тобі ці слова? Так, клянусь тисячорукою-смертю! Ми зробимо це! Ми мусимо це зробити! Це думка, гідна побожного схиляння! Розбійники і вбивці! Клянусь душею, я ваш отаман!

Усі (голосно вигукують). Хай живе отаман!

Шпігельберг (схопившись, про себе). Поки я не спроваджу його на той світ!

Карл Моор. Наче полуда спадає з моїх очей! Який дур* ний я був, що поривався назад у клітку! Мій дух прагне подвигів, душа — свободи. Убивці, розбійники — цими словами закон кинуто мені під ноги... Люди сховали від мене людство,, коли я волав до людства. Тож геть від мене, співчуття й людське милосердя! У мене немає більше батька, немає більш любові,— хай кров і смерть навчать мене забути все, що колись було у мене дорогого! Ходім, ходім! О, я влаштую собі жахливу розвагу... Так і буде— я ваш отаман! І щастя тому з вас, хто палитиме якнайлютіше, вбиватиме якнайжахливіше, бо — істинно кажу вам — він буде нагороджений по-царськи... Станьте ж усі навколо мене і кляніться мені кожен на вірність і слухняність до самої смерті. Кляніться мені в цьому своєю чоловічою правицею!

У с і (подають йому руки). Клянемось тобі на вірність і слухняність до самої смерті!

Карл Моор. А я оцією чоловічою правицею даю вам клятву вірно й стійко залишатись вашим отаманом до самої смерті! Хай ця рука трупом покладе кожного, хто виявить боягузтво чи сумнів або відступить! І хай те саме вчинить зі мною кожен з вас, якщо я коли-небудь порушу свою клятву! Чи ви задоволені?

Шпігельберг несамовито бігає вперед і назад.

У с і (підкидаючи вгору капелюхи). Ми задоволені!

Карл Моор. Ну, то ходімо! Не бійтесь ні смерті, ні небезпеки,— нами керує доля невблаганна. Кожного настигне кінець кінцем його день — чи то на м'яких пуховиках, чи в розпалі жорстокого бою, чи на очах у всіх — на шибениці або на колесі1! Щось одне з цього — наша доля!

Виходять.

Шпігельберг (дивиться їм услід, після деякої паузи). ТВІЙ реєстр неповний. Ти пропустив отруту. (Виходить.)

ЯВА ТРЕТЯ У замку Моорів" Кімната Амалії. Франц. А м а л і я.

Франц. Ти відвертаєшся, Амаліє? Невже я вартий меншої уваги, ніж той, кого прокляв батько?

А малі я. Геть!.. О велелюбний, милосердий батько, який віддає свого сина в жертву вовкам і виродкам! Сам утішається вдома солодкими дорогими винами і ніжить своє дряхле тіло на пухових подушках, у той час як його великий, прекрасний син поневіряється в злиднях.— Майте сором, недолюдки! Майте сором, драконові душі, ганьба цілого людства!.. Свого єдиного сика!..

Франц. Я думав, у нього їх двоє.

А м а л і я. Авжеж, він вартий мати таких синів, як ти. На смертному ложі марно простягатиме він немічні руки до свого Карла і з жахом відсахнеться, доторкнувшись до холодної, як лід, руки Франца... О, як солодко, як невимовно солодко прийняти прокліи від твого батька! Скажи, Франце, добра братня душе, що треба зробити, щоб здобути його прокляття?

Франц. Ти мариш, моя люба, мені жаль тебе.

Амалія. О, прошу тебе... Тобі жаль твого брата?.. Ні, недолюдку, ти ненавидиш його! Адже ти й мене ненавидиш?

Франц. Я люблю тебе, Амаліє, як самого себе!

Амалія. Якщо ти мене любиш, то не відмовиш в одному проханні?

Франц. Ніколи, ніколи, якщо воно не більше мого життя.

Амалія. О, якщо так!.. Одне прохання, яке ти так легко, так охоче виконаєш... (Гордо.) Зненавидь мене! Я вся паленію від сорому, коли, думаючи про Карла, раптом згадую, що ти ще не зненавидів мене. Ти обіцяєш мені це? Тепер іди, облиш мене,— мені так приємно бути самій!

Франц. Чарівна мрійнице! Як дивує мене твоє лагідне, повне любові серце. (Торкаючись її грудей.) Тут, тут панував Карл,

1 Колесування — один з найстрашніших видів катування, коли злочинцеві ламали руки й ноги, прив'язавши його до особливо влаштованого —колеса.

як божество в своєму храмі; Карл стояв перед тобою наяву, Карл володів твоїми снами; тобі здавалося, ніби весь світ зливається в ньому одному, ним єдиним звучить, у ньому єдиному відбивається.

Амалія (схвильовано). Так, признаюсь, це правда. Вам, варварам, на злість я перед цілим світом признаюсь — я люблю його!

Франц. Не по-людському! Жорстоко! Так відплатити за таку любов! Забути ту...

Амалія (схопившись). Як, мене забути?

Франц. Чи не надягнула ти йому перстень на палець? Діамантовий перстень, на запоруку твоєї вірності! —Але, звичайно, чи може встояти юнак перед принадами повії? Хто його за це осудить, коли він вже не мав що віддати, і хіба не заплатила вона йому з лихвою своїми ласками та обіймами?

Амалія (спалахнувши). Мій перстень — повії?

Франц. Фе, яка це ганьба! Але добре, коли б тільки це! — Перстень, хоч би який він був дорогий, все ж можна знов придбати в якогось єврея... Може, йому не сподобалась робота, може, він виміняв його на кращий.

Амалія (гнівно). Але ж це мій перстень? Я кажу: м і й перстень ?

Франц. Який же інший, Амаліє? О, така дорогоцінність, і на моєму пальці... і від Амалії!.. Сама смерть не зняла б його звідси. Чи не правда, Амаліє,— не коштовний діамант, не майстерність ювеліра — кохання, ось що надає йому ціни. Ти плачеш, люба дитино? Горе тому, хто викликає ці безцінні краплини з таких небесних очей! Ах, якби ти знала все, бачила його самого, бачила його в такому вигляді!

Амалія. Як? В якому вигляді, потворо?

Франц. Тихше, тихше, ангельська душе, не питай мене нічого! (Наче про себе, але голосно.) Якби принаймні була завіса,, щоб ховати від очей світу цей мерзенний порок! Але ось він страшливо дивиться на вас із жовтих, синюватих кругів під очима; ось він зраджує себе мертвотною блідістю обличчя з запалими щоками і потворно випнутими вилицями... ось він глухо бубонить-беззвучним зірваним голосом... ось він усім своїм виглядом жахливо голосно заявляє про себе, тремтячи й похитуючись, висхлий,. як скелет... ось він проникає аж до самих кісток і надламує животворні сили юності... ось він слизить з лоба, щок, з рота і з .усієї поверхні тіла гноїстою, їдкою піною огидної прокази і гніздиться в

мерзенних сховищах скотинячого сорому.— Тьфу! Тьфу! Мене аж нудить... Ніс, очі, вуха — все труситься... Ти пам'ятаєш, Амаліє, того нещасного, що в нашій богадільні вихаркував, заходячись кашлем, усю свою душу? Здавалося, сама соромливість заплющувала перед ним свої зніяковілі очі... Ти жалісливо над

ним уболівала. Виклич знову цей образ у своїй душі — і перед тобою буде Карл!.. Його цілунки — чума, його губи отруять твої уста!

А м а л і я (дає йому ляпаса). Наклепник безсоромний!

Франц. Тебе жахає такий Карл? Тобі гидко вже від цієї блідої картини? Іди ж поглянь сама на свого прекрасного, ангело-подібного, божественного Карла! Іди упийся бальзамом його дихання, дай отруїти себе запахом амброзії, що випаровує з його пащі! Від самого тільки подиху з його рота ти поринеш у те чорне, схоже на смерть, запаморочення, до якого призводить запах гнилого падла та вигляд укритого трупами поля бою.

Амалія відвертається.

Який порив кохання! Яка насолода в обіймах!.. Але хіба справедливо осуджувати людину за її непоказну зовнішність? Адже й в недолугому тілі каліки Езопа 1 може сяяти, як рубін у твані, велика, гідна кохання душа. (Злісно усміхається.) Навіть на поприщених губах кохання може... Правда, якщо порок розхитує також і силу характеру, якщо з незайманістю зникає й доброчесність, як відлітає аромат зів'ялої троянди... якщо разом з тілом і дух стає калікою...

Амалія (весело схопившись). О, Карл! Я знов пізнаю тебе! Ти все той самий! Той самий! Все це неправда! — Хіба ти, лиходію, не знаєш, що з Карлом цього не може трапитись?

Франц стоїть деякий час у глибокому замисленні, потім раптом повертається,-

щоб іти.

Куди так поспішаєш? Тікаєш від свого власного сорому?

Франц (затуливши обличчя руками). Пусти мене! Пусти мене... дати волю сльозам... Жорстокий батько! Кращого із своїх синів віддати в поживу нещастям, ганебному оточенню... Пусти мене, Амаліє! Я кинусь йому в ноги, навколішках благатиму його, щоб він на мене, на самого мене переклав свої прокльони... Лише мене позбавив спадщини... мене... мою кров... моє життя... все...

Амалія (кидається йому на груди). Брате мого Карла! Милий, любий Фракцеі

Франц. О Амаліє! Як я люблю тебе за цю непохитну вірність моєму братові! Пробач, що я посмів так жорстоко випробовувати твою любов! Як прекрасно виправдала ти мої. надії! Ці сльози, ці зітхання, це небесне обурення... вони й до мене, до мене... Наші душі були такі співзвучні.

А м а л і я. О ні, цього ніколи не було!

1 Е з о п (VI ст. до н. ери) — славетний грецький байкар-раб, що. за переказами, був горбатий і дуже негарний з лиця.

Франц. Ах, вони так гармоніювали, що я завжди думав — ми повинні були б народитися близнятами! І якби не нещасна зовнішня різниця, від якої Карл, на жаль, багато втратив би, нас десятки разів змішували б

одного з одним. Ти точнісінький Карл,— не раз говорив я самому собі,-— ти його луна, його образ і подоба!

А мал і я (хитає головою). Ні, ні, клянусь непорочним світлом небесним! Ні єдиної риски від нього, ні єдиної іскорки його почувань...

Франц. Так само цілком схожі і наші вдачі... Троянда була його улюбленою квіткою... яка інша квітка була для мене кращою від троянди? Він невимовно любив музику — і ви свідки,

0 зорі! як часто в мертвій тиші ночі ви підслухували мене за клавесином, коли все навколо мене поринало в пітьму й дрімоту..о

1 як ти ще можеш сумніватись, Амаліє, коли наша любов зійшлася в одній довершеній істоті, а якщо любов одна, то як же можуть родитись різними її діти?

Амалія дивиться на нього здивовано.

Був тихий, ясний вечір, останній перед його від'їздом у Лейпціг, коли він повів мене в ту альтанку, де ви так часто сиділи в мріях кохання. Ми довго мовчали... Нарешті, він схопив мене за руку і тихо сказав із сльозами на очах: "Я залишаю Амалію... Не знаю чому... але передчуваю, що це навіки... Не покидай її, брате!., будь їй другом... її Карлом... якщо Карл... більше... не повернеться..." (Падає перед нею навколішки і палко цілує їй руку.) Ніколи, ніколи, ніколи він не повернеться, а я дав йому священну клятву!

Амалія (відсахнувшись від нього). Зраднику, ловлю тебе на слові! В цій самій альтанці він заклинав мене не любити іншого... якщо йому судилося вмерти... Бачиш, який безбожний, який огидний ти... Геть з моїх очей!

Франц. Ти не знаєш мене, Амаліє, ти зовсім мене не знаєш!

Амалія. О, я знаю тебе! Тепер я тебе знаю! І ти хотів бути схожим на нього? І він міг перед тобою плакати за мною! Перед тобою? Та він швидше написав би моє ім'я на стовпі ганьби! Геть зараз же!

Франц. Ти ображаєш мене!

Амалія. Геть, кажу тобі! Ти вкрав у мене дорогоцінну годину,— хай буде вона вирахувана з твого життя. Франц. Ти ненавидиш мене. Амалія. Я зневажаю тебе, геть!

Франц (тупнувши ногою). Стривай же! Ти ще затремтиш передо мною! Відкинути мене заради жебрака? (Розлючений виходить.)

4* 51

Амалія. Іди, негіднику! — Тепер я знов із Карлом... Жебрака,— сказав він? Значить, світ перевернувся: жебраки стали королями, а королі — жебраками! Лахміття, що на ньому, я на пурпур помазанників 1 не проміняла б... Його погляд, з яким він милостині просить, це величний, царствений погляд,— цей погляд нищить пишноту, помпезність, тріумфи сильних і багатих! Геть ці суєтні оздоби! (Зриває з шиї перли.) Хай буде проклято те золото, і срібло, і самоцвіти, що ви на собі носите, сильні і багаті! Хай будуть прокляті ваші розкішні бенкети, ваші втіхи на м'яких ложах насолоди!.. Карле! Карле! Тепер я гідна тебе... (Виходить.)

1 Пурпур помазанників — дорогоцінна тканина, фарбована темнобагро-вою фарбою, яку за античних часів добували з пурпурового слимака. Помазанниками божими іменували себе царі, над якими при вступі їх на царювання відбувався спеціальний обряд миропомазання.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА ПЕРША Франц ф о н-М о о р, замислений, сидить у своїй кімнан.

Франц. Це тягнеться надто довго... Лікар вважає, що він видужає. Життя старого — це ціла вічність!—Передо мною був би тепер вільний, рівний шлях, якби не цей досадний живучий шматок м'яса, що перепиняє мені дорогу до моїх скарбів, немов казковий пес підземний.

Невже мої плани повинні схилитись під залізним ярмом механізму? Невже моєму духові, що так високо ширяє, дозволити прикувати себе до повільного, мов у слимака, руху матерії? Погасити світло, яке й без того ледве блимає завдяки останнім краплинам масла,— ото й по всьому!.. І все-таки мені не хотілося б робити цього самому, щоб не було поговору. Мені хотілося б не вбити його, а прискорити його кінець. Я хотів би зробити це як умілий лікар, тільки навпаки... Не заважати природі якимись перешкодами, а допомогти їй швидше довершити свою власну путь. Адже можемо ми справді створювати умови для продовження життя, чому ж не могли б ми його й скорочувати?

Філософи і медики вчать мене, що душевні настрої точно відповідають рухові тілесної машини. Подагричні відчування раз у раз супроводяться розладом механічних функцій... пристрасті підточую ть життєву силу... перевтомлений дух пригинає до землі свою тілесну оселю... Як же тепер? Хто зуміє вирівняти для смерті цю непроторену путь у замок життя? Руйнувати тіло, впливаючи на ду х... Ха-ха! Оригінальний задум!.. Хто б це міг його виконати?.. Неперевершений задум! Подумай-но про це, Моор!.. Це було б мистецтво, варте того, щоб мати тебе своїм винахідником. Адже довели змішування отрут майже до ступеня справжньої науки і шляхом дослідів примусили природу виявити свої межі, так що тепер за кілька років наперед вираховують биття серця і кажуть пульсові: от досі — не далі 4..J Чому ж і тут не спробувати своїх сил?

Але як мені взятися до справи, щоб порушити цю солодку, мирну згоду душі з її тілом? Якого роду почуття слід мені обрати? Яке з них найжорстокіше поб'є квіт життя? Гнів?—Цей зажерливий вовк надто швидко насичується... Турбота? — Цей хробак точить нас надто повільно... Журба? — Ця гадюка повзе надто лініво... Страх? — Надія не

дає йому цілком охопити людину... Як? Невже оце й усі кати людства? Невже арсенал смерті так швидко вичерпався? (У глибокій задумі.) Як?..; Ну?.. Що?.. Ні?. Ха! (Схопившись.) Переляк! На що тільки не здатний переляк! Що можуть розум, релігія проти крижаних обіймів цього велетня? І все-таки... Якщо він витримає й цю бурю? Якщо він... О, тоді прийди мені на допомогу ти, жалю, і ти каяття, пекельна Евменідо2, змія гризуча, що весь час пережовуєш свою їжу і пожираєш власні нечистоти, —" ви, що вічно все руйнуєте і вічно відтворюєте свою отруту! І ти, виюче самообвинувачення, що спустошуєш свій власний дім і гризеш свою власну матір. Прийдіть і ви мені на допомогу, благодійні грації З — минуле з лагідним усміхом, і ти, квітуче майбутнє з переповненим рогом достатку! Показуйте йому в своєму дзеркалі небесні радощі, в той час як ваші окрилені ніжки зникатимуть з його пожадливих обіймів.— Так обрушусь я, завдаючи удар за ударом, насилаючи грозу за грозою, на це кволе життя, поки цю зграю фурій не завершить розпач! Перемога! Перемога! План готовий... небувало важкий і майстерний, надійний, певний,— адже (глузливо) ніж анатома не знайде й сліду рани або роз'їдаючої дії отрути. (Рішуче.) Отже, до діла!

Входить Герман.

А! Deus ex machina 4! Герман!

Герман. Готовий до послуг, ласкавий паничу!

Франц (подає йому руку). Ти не робиш їх людині невдячній.

1 Кажуть, що одна жінка в Парижі систематичними дослідами з отруйними порошками досягла такого уміння, що могла наперед визначити з приблизною точністю далекий день смерті. Ганьба нашим лікарям, яких ця жінка посоромила в умінні ставити прогнози! (Примітка Шіллера).

2 Е вменіди у грецькій міфології — богині прокльону, помсти і кари. Тут під Евменідою треба розуміти муки нечистого сумління.

3 Грації, або х а р и т и, в сгарогрецькій міфології — богині краси і радості.

4 "Бог з машини" (лат.) У грецьких і римських трагедіях бог несподівано з'являвся на сцені з допомогою захованої за лаштунками машини і розв'язував дію. Звідси — несподівана, але вчасна, доречна поява когось або чогось.

Герма". Я знаю це з досвіду.

Франц. Ти скоро ще більше одержиш... скоро, Германе!.. Мені треба дещо сказати тобі, Германе. Герман. Я весь перетворився на слух.

Франц. Я знаю тебе, ти хлопець рішучий,— солдатське серце... Скривдити себе ти не даси! Мій батько дуже образив тебе, Германе!

Герман. Хай мене чорти візьмуть, якщо я забуду це!

Франц. Оце голос мужа! Помста личить мужньому серцю. Ти мені до вподоби, Германе. Візьми цей гаманець,. Германе. Він був би важчий, якби я був тут господарем.

Герман. Це моє незмінне бажання, ласкавий паничу. Дякую вам.

Франц. Справді, Германе? Ти справді хотів би, щоб я став тут володарем? Але в мого батька лев'ячі сили, до того ж я молодший син.

Герман. Я бажав би, щоб ви оули старшим сином і щоб ваш батько мав сили сухотної дівчини.

Франц. Ха! А як би тоді нагородив тебе цей старший син! Як старався б він підняти тебе до світла з цього недостойного бруду, що так мало відповідає твоїй душі і твоєму дворянському походженню! Ти увесь, отак як ти є, ходив би у мене в золоті і мчав би по вулицях четвернею коней,— далебі, так воно й було б!.. Але я не пам'ятаю, що я хотів тобі сказати... Ти вже забув панну фон-Едельрейх, Германе?

Герман. Громе небесний! Навіщо ви нагадуєте мені про неї?

Франц. Мій брат відбив її у тебе. Герман. Він за це поплатиться!

Франц. Вона піднесла тобі кабака. Здається, він навіть спустив тебе зі сходів.

Герман. За це я зіпхну його в пекло.

Франц. Він казав, що всі шепочуть один одному на вухо, ніби тебе змайстровано нашвидку, між печенею й хріном, ніби твій батько не міг глянути на тебе без того, щоб не вдарити себе в груди і не зітхнути: "Боже, будь милостивий до мене, грішного!"

Герман (несамовито). Грім і блискавка! Замовкніть!

Франц. Він радив тобі продати з аукціону твою дворянську грамоту і за ці гроші заштопати собі панчохи.

Герман. Стонадцять чортів! Я видряпаю йому очі!

Франц. Як? Ти гніваєшся? До чого цей гнів? Що ти можеш йому лихого заподіяти? Що може щур зробити проти лева? Твоя лють тільки підсолодить його тріумф. Тобі нічого не лишається, як тільки зубами скреготати і зганяти злість на черствому хлібі.

Герман (тупає ногою). Я його зітру на порох.

Франц (ляскає його по плечу). Сором, Германе! Ти ж дворянин. Тобі не личить терпіти таку зневагу. Ти не повинен відступати від дівчини — ні, нізащо в світі, Германе! Грім і блискавка! Я б на все пішов, бувши на твоєму місці.

Герман. Я не заспокоюсь, поки того й другого не спроваджу на той світ.

Франц. Не так бурхливо, Германе! Підійди ближче... Амалія повинна бути твоєю!

Герман. Повинна, хоч би й дияволові наперекір! Повинна бути моєю!

Франц. Ти повинен її мати, кажу я тобі, до того ж з моїх рук. Підійди ближче, кажу тобі... Ти, мабуть, не знаєш, що Карлр так би мовити, позбавлений спадщини?

Герман (підходить ближче). Не може бути] Вперше чую про це.

Франц. Заспокойся і слухай далі! Іншим разом я розкажу тобі про це докладніше... Так, кажу тобі, ось уже майже рік, як він, можна сказати, вигнаний. Але старий вже починає каятися в своїй поспішності, на яку він зважився (сміється), сподіваюсь, не з своєї власної охоти. Та й ця Едельрейх щодня пристає до нього з своїми докорами і скаргами. Рано чи пізно він накаже шукати його по всьому білому світу — і попрощайся тоді з нею, Германе, якщо він його знайде! Тоді відчиняй йому шанобливо дверцята карети, коли він поїде з нею до церкви на вінчання.

Герман. Я задушу його біля розп'яття!

Франц. Потім батько передасть йому право на володіння", а сам житиме на покої в одному із своїх замків. І от — кермо в руках у цього гордого паливоди, і от він сміється із своїх заздрісників і ненависників, а я, що хотів зробити з тебе поважну, значну людину, я сам, Германе, повинен буду низько кланятись біля його порога...

Герман (з запалом). Ні, як правда те, що я звусь Германом, цього не буде! Якщо у мене в голові є хоч іскорка розуму — цього не буде!

Франц. Чи не ти станеш цьому на заваді? Він і тобі, мій любий Ґермане, дасть відчути свій батіг, плюватиме тобі в обличчя, коли ти стрінешся йому на вулиці, і горе тобі, якщо ти притому знижеш плечима або скривиш рота... Бачиш, як стоїть справа з твоїм сватанням до Амалії, з твоїми планами на майбутнє і сподіваннями.

Герман. Скажіть же, що мені робити?

Франц. Слухай, Германе! Щоб ти бачив, як близько я беру до серця твою долю, як справжній друг твій... іди переодягнись... стань зовсім невпізнанним, прийди до старого і скажи, що ти йдеш прямо з Богемії, що ти разом з моїм братом брав участь у битві під Прагою і бачив, як він віддав богові душу на полі бою.

Герман. Чи мені ж повірять?

Франц. Ого! Про це вже дозволь мені подбати! Візьми цей пакет. Ти знайдеш тут докладні пояснення для себе. І, крім того, документи, які і сам втілений сумнів можуть переконати... А тепер забирайся звідси, тільки непомітно! Вийди задніми дверима на подвір'я, перескоч через садовий мур... Розв'язку цієї трагікомедії полиш на мене!

Герман. А розв'язка буде: "Vivat1 наш новий господар — Франціск фон-Моор!"

Франц (поляскує його по щоці). Який ти догадливий! Бачиш, таким способом ми зразу й швидко досягнемо всіх своїх цілей. Амалія втратить всяку надію на нього. Старий припише смерть сина собі, а він уже й так нездужає, а щоб напівзруйно-вана будівля завалилась — не треба землетрусу. Цієї звістки він не переживе. Тоді я — єдиний його син... Амалія втрачає свою опору і стає іграшкою в моїх руках. І ти легко можеш собі уявити... Словом, все піде за нашим бажанням... Але ти не повинен брати своє слово назад.

Герман. Що ви? (Радіючи.) Швидше куля полетить назад і розворушить тельбухи стрільцеві... Здайтеся на мене! Дозвольте мені тільки діяти. Прощайте!

Франц (кричить йому навздогін). Урожай буде твій, любий Германе! (Сам.) Коли віл звезе весь хліб до клуні, йому доводиться задовольнятися сіном. Скотарку тобі, а не Амалію! (Виходить.)

ЯВА ДРУГА Спочивальня старого Моора. Старий Моор спить у кріслі. Амалія.

Амалія (підходить навшпиньки). Тихо, тихо! Він дрімає. (Стає перед сплячим.) Який прекрасний, який величний... Такими святих малюють... Ні, я не можу на тебе гніватись! Вкрите сивиною чоло, не можу я на тебе гніватись! Спочивай спокійно і радісно прокинься,— я одна піду назустріч стражданням.

Старий Моор (крізь сон). Сину мій! Сину мій! Сину мій!

Амалія (хапає його за руку). Тсс... тсс!.. Він сина бачить уві сні.

Старий Моор. Це ти? Справді ти? Як ти змарнів! Не дивись на мене такими сумними очима! Мені й без того важко..

Амалія (будить його). Прокиньтесь, любий таточку! Це тільки сон. Заспокойтесь!

Хай живе (лат.).

Старий Моор (спросоння). Його тут не було? І я не тиснув йому руки? Негідний Франце! Ти хочеш вирвати його навіть із снів моїх!

Амалія. Чуєш, Амаліє?

Старий Моор (прокинувшись). Де він? Де? Де я? Це ти, Амаліє?

Амалія. Як ви себе почуваєте? Ви спали таким здоровим <ном.

Старий Моор. Мені снився мій син. Чому цей сон не триває далі? Може, я почув би прощення з його уст.

Амалія. Ангели не пам'ятають зла,— він вам прощає. (Із смутком бере його руку.) Батьку мого Карла! Я прощаю вам.

Старий Моор. Ні, доню моя! Ця смертельна блідість на твоїм обличчі осуджує батька. Бідолашна дівчино! Я позбавиэ тебе радощів юності твоєї... О, не проклинай мене!

Амалія (ніжно цілує йому руку). Вас?

Старий Моор. Ти знаєш цей портрет, моя доню?

Амалія. Карл!

Старий Мо о-р. Таким він був, коли йому йшов шістнадцятий рік. Тепер він не такий... О, все в мені перевертається! Ця лагідність обернулась в обурення, цей усміх — в розпач... Чи не правда, Амаліє, ти

малювала цей портрет у день його народження, в жасміновій альтанці? О моя доню! Який я був щасливий з вашої любові!

Амалія (не зводячи очей з портрета). Ні! Ні! Це не він! Клянусь богом! Це не Карл!.. Тут, тут (показує на своє серце й голову) він зовсім, зовсім інший. Фарби надто бліді, щоб відбити небесний дух, який палав огнем в його очах. Геть цей портрет. Він написаний надто по-земному! Я ж тільки вчилась малювати!

Старий Моор. Цей привітний, теплий погляд... Якби він стояв біля моєї постелі, я жив би навіть і в самій смерті! Ніколи, ніколи я не вмер би!

Амалія. Ви ніколи, ніколи не вмерли б! Це був би стрибок, як от від однієї думки перескакують до іншої, прекраснішої... Цей погляд світив би вам і за гробом. Цей погляд підніс би вас над зорі!

Старий Моор, Як важко, як сумно! Я вмираю, а мого сина Карла тут нема... мене понесуть ховати, і він не поплаче над моєю могилою... Як солодко заснути смертним сном, коли тебе заколисує синова молитва, це колискова пісня.

Амалія (мрійно). Так, солодко, невимовно солодко заснути смертним сном, коли тебе заколисують співи коханого... може, сон продовжується й в могилі — довгий, вічний нескінченний сон про Карла, аж поки пролунає дзвін воскресіння... (Схопив" шисъ у захвати) І тоді — навіки в його обіймах! (Пауза. Вона підходить до клавесина і грає.)

Ти тікаєш, Гекторе, від мене

В бій, де Еакіда меч шалений

Вже Патроклові готує дань?

А кому ж дитя твоє навчати —

Кидать спис, безсмертних шанувати,

Як тебе поглине Ксанту хлань?

Старий Моор. Чудова пісня, моя доню. Ти повинна її проспівати мені перед моєю смертю.

Амалія. Це прощання Андромахи з Гектором. Ми з Карлом часто співали її під звуки лютні. (Продовжує грати.)

Дай, дружино люба, смертну зброю —

Я помчу в кривавім вихрі бою,

Іліон я захищу грудьми.

Збережуть Астіанакса боги!

За вітчизну вмру я без тривоги, —

Стрінемось в Елізіумі ми К

Входить Д а н і е л ь.

Д а н і е л ь. Вас питає надворі якийсь чоловік. Він просить допустити його до вас,— він має для вас важливу звістку.

Старий Моор. Для мене важливе тільки одне на світі — ти знаєш це, Амаліє... Може, це якийсь нещасний, що потребує моєї допомоги? Він не піде звідси з гірким зітханням.

Амалія. Якщо це жебрак, то впусти його швидше.

Даніель виходить.

Старий Моор. Амаліє! Амаліє! Пожалій мене! Амалія (продовжує грати).

Чую — змовкне брязк твоєї зброї, Ржею меч твій візьметься в спокої, І Пріама згине славний рід! Зійдеш ти в безсонячні оселі, Де Коцит ридає у пустелі. В Леті вмре твого кохання цвіт.

Всі бажання, мрії, думи

Хай потопить Лета в чорній стумі.

Тільки не мою любов!

Он бушує ворог за стіною —

Дай мій меч і не ридай за мною!

Не загине Гектора любов.

Франц, Герман переодягнений. Даніель.

1 У пісні Амалії розповідається про один епізод з часів греко-троянської війни — прощання траянського героя з своєю дружиною Андромахою і маленьким сином Астіанаксом, описане в VI пісні Гомерової "Іліади". Е л і-з і у м — у Гомера гарна місцевість на крайньому заході, де люди живуть щасливим життям; у пізніших греків — місцеперебування тіней героїв і доброчесних людей (античний рай).

Франц. Ось той чоловік. Жахливі вісті, каже він, чекають на вас. Чи можете ви їх вислухати?

Старий Моор. Цікавить мене тільки одна. Підійди сюди, мій друже, і не щади мене. Дайте йому келих вина!

Герман (змінивши голос). Ласкавий пане! Не гнівайтесь на бідного чоловіка, якщо він проти своєї волі вразить ваше серце. Я чужинець у цій країні, але я знаю вас дуже добре: ви батько Карла фон-Моора.

Старий Моор. Звідки ти це знаєш?

Герман. Я знав вашого сина...

Амалія (схопившись). Він живий? Живий? Ти знаєш його? Де він? Де, де? (Хоче вибігти з кімнати.)

Старий Моор. Ти знаєш що-небудь про мого сина?

Герман. Він учився в Лейпцігу. Звідти він подався вже й не знаю як далеко. Він виходив усю Німеччину і, як сам він мені розповідав, босий, з непокритою головою, випрошував під дверима хліб. Через п'ять місяців знову виникла ця злощасна війна Пруссії з Австрією, а що йому не було на що більше сподіватись у цьому світі, то він пішов за переможним боєм барабанів Фрід-ріха в Богемію. "Дозвольте мені,— сказав він великому Швері-ну,— вмерти смертю героя. У мене більш немає батька!"

Старий Моор. Не дивись на мене, Амаліє!

Герман. Йому дали прапор, і він полинув пруським льотом переможним. Нам довелось лежати під одним шатром. Він багато розповідав про свого старого батька, про кращі, давноминулі дні... про втрачені надії — і сльози набігали нам на очі.

Старий Моор (ховає обличчя в подушку). О, перестань, перестань!

Герман. Через тиждень був великий бій під Прагою... Смію вас запевнити, що ваш син поводився як відважний воїн. Він робив чудеса на очах цілої армії. П'ять полків змінилось навколо нього, а він усе стояв. Ядра лягали праворуч і ліворуч од нього, а ваш син усе стояв. Куля роздробила йому праву руку, син ваш узяв прапор у ліву і стояв...

Амалія (у захваті). Гектор, Гектор! Чуєте? Він усе стояв...

Герман. Увечері я знайшов його на полі бою, він упав під свистом куль: лівою рукою він стримував кров, що струменіла з рани, права судорожно вчепилась у землю. "Брате! — крикнув він до мене.— По рядах пройшла чутка, ніби генерала годину тому вбито".— "Він убитий, — сказав я,— а що з тобою?" — "Коли так, то хто хоробрий солдат,— скрикнув він і відняв ліву руку від рани,— іди слідом за своїм генералом, як я!" — Невдовзі його велика душа відлетіла вслід за героєм.

Франц (люто наступаючи на Германа). Хай печать смерті замкне твої прокляті уста! Чи ти прийшов сюди, щоб завдати нашому батькові смертельного удару?.. Батьку! Амаліє! Батьку!

Герман. Ось остання воля мого вмираючого товариша. "Візьми цей меч,— прохрипів він,— передаси його старому моєму батькові. Кров його сина запеклась на ньому. За нього помстились,— він може радіти. Скажи йому, що його прокляття штовхнуло мене в битву і в обійми смерті і що я загинув з розпачу". Його останній подих був — Амалія.

Амалія (наче прокинувшись від смертного сну). Його останній подих був — Амалія!

Старий Моор (з жахливим зойком рве на собі волосся). Моє прокляття штовхнуло його в обійми смерті! Він загинув з розпачу!

Франц (бігаючи по кімнаті). О, що ви наробили, батьку? Мій Карле, брате мій!

Герман. Ось меч і ось портрет, що він у тій хвилині зняв з грудей! На ньому ця панна мов викапана. "Це моєму братові Францу",— сказав він. Не знаю, що він хотів цим сказати.

Франц (з удаваним здивуванням). Мені? Портрет Ама-лії? Мені... Карл... Амалію? Мені?

Амалія (гнівно наступає на Германа). Продажний, підкуплений дурисвіте! (Різко хапає його.)

Герман. Ні, я не дурисвіт, ласкава панно! Самі погляньте, хіба це не ваш портрет... Ви, може, самі йому дали його.

Франц. Клянусь богом, Амаліє, це твій портрет! Справді твій!

Амалія (повертає йому портрет). Мій, мій! О небо!

Старий Моор (з зойком роздирає собі обличчя). О, горе, горе! Моє прокляття штовхнуло його на смерть! Він загинув з розпачу!

Амалія. І він згадав про мене в останню важку годину смерті, про мене! Ангельська душа... Коли над ним уже маяв чорний прапор смерті — згадав про мене!..

Старий Моор (бурмоче). Моє прокляття штовхнуло його в обійми смерті!.. Мій син загинув з розпачу!

Герман. Ні, я не витримаю цього горя! Прощайте, шановний пане! (Тихо до Франца.) І навіщо ви це зробили, паничу? (Швидко виходить.)

Амалія (схопившись, услід йому). Зажди, зажди! Які були його останні слова?

Герман (кричить, обернувшись). Його останній подих був — Амалія! (Виходить.)

Амалія. Його останній подих був — Амалія!.. Ні, ти не дурисвіт! То це правда... правда... він умер!., умер!.. (Хитаєть* ся й падає.) Умер... Карл умер...

Франц. Що я бачу? Що це написано на мечі? Тут кров'ю написано — Амалія!

Амалія. Його рукою?

Франц. Справді це бачу я чи це мені сниться? Бачиш цей кривавий напис: "Франце, не залишай моєї А малії". Глянь же, глянь! І на другому боці: "Амаліє, твою клятву скасувала всемогутня смерть". — Ти бачиш, бачиш? Він писав це німіючою рукою, писав гарячою кров'ю свого серця, писав на врочистому порозі вічності! Його відлітаючий дух затримався, щоб з'єднати Франца й Амалію.

Амалія. Боже милосердий! Це його рука... Він ніколи не любив мене. (Швидко виходить.)

Франц (тупнувши ногою). Прокляття! Вся моя вмілість безсила перед цією впертістю.

Старий Моор. Горе, горе!.. Не покидай мене, моя доню!.$ Франце, Франце! Верни мені мого сина!

Франц. А хто прокляв його? Хто послав свого сина в бій, на смерть і розпач?.. О, це був ангел, це був скарб небесний! Прокляття його катам! Прокляття, прокляття на вашу голову!

Старий Моор (б'є себе кулаком у груди і в голову). Це був ангел, це був скарб небесний! Прокляття, прокляття, загибель і прокляття на мою голову! Це я, батько, вбив свого великого сина! Він любив мене до самої смерті! Мені на злість він кинувся в бій, на смерть! О, нелюд я! Нелюд! (Лютує на самого себе.)

Франц. Його вже нема, що ж допоможуть ці зойки поне-вчасні? (З уїдливим сміхом.) Легше вбити, ніж воскресити. Ніколи вже не вернути його з могили.

Старий Моор. Ніколи, ніколи, ніколи не вернути його з могили! Його нема, він втрачений навіки!.. Це ти своїми наговорами вирвав у мене прокляття, ти... ти... Верни мені мого сина!

Франц. Не доводьте мене до гніву. Я залишаю вас смерті!

Старий Моор. Потворо! Потворо! Віддай мені мого сина! (Зривається з крісла, хоче схопити Франца за горло, але той відштовхує його.)

Франц. Безсилі кості! І ви ще зважуєтесь... Вмирайте! Загиньте з розпачу! (Виходить.)

Старий Моор. Хай поб'є тебе тисяча прокльонів! Ти викрав сина з моїх обіймів. (Повний розпачу кидається в кріслі.) О, горе мені, горе! Бути в розпачі — і не вмерти!.. Вони тікають, залишають мене смерті... мій ангел-охоронець тікає від мене, святі відступаються від сивочолого убивці... Горе мені, горе! Невже ніхто не підтримає мою голову, ніхто не визволить мою бентежну душу? Ні синів, ні дочок, ні друзів!.. Тільки чужі люди... Ніхто не хоче... один... всіма покинутий... О, горе, горе! Бути в розпачі — і не вмерти!

Амалія — з заплаканими очима.

Старий Моор. Амаліє! Посланнице небес! Ти прийшла визволити мою душу?

Амалія (лагідно). Ви втратили прекрасного сина.

Старий Моор. Убив — хочеш ти сказати. З тягарем цього злочину стану я перед престолом Всевишнього судді.

Амалія. О ні, скорботний старче! Отець небесний узяв^ його до себе. Ми були б надто щасливі в цьому світі... Там, там, в надсонячній височині ми знову побачимось.

Старий Моор. Побачимось, побачимось! О, меч пройме мені душу... коли я праведний зустріну його серед праведних... І на небі жахатимусь я пекельним жахом! У спогляданні безконечного гнітитиме мене спогад: я вбив свого сина!

Амалія. О, своїм небесним усміхом він згладить цей гіркий спогад у вашій душі! Підбадьортесь, любий батечку? А мені вже добре! Хіба не проспівав він імені Амалії небесним слухачам під звуки арфи серафимів і хіба небесні слухачі не шепотіли це ім'я тихо вслід за ним? Його останній подих був — Амалія! Чи не буде й перший крик раювання — Амалія?

Старий Моор. Небесна втіха струмить із твоїх уст! Вів до мене усміхнеться, кажеш ти? Простить? Будь же біля мене,, кохана мого Карла, коли я вмиратиму.

Амалія. Вмерти — це полинути в його обійми. Добре вам... я вам заздрю! Чому моє тіло не одряхліло? Чому мої коси не посивіли? Горе вам, сили юності! Привіт тобі, немічна старосте,— тобі ближче до неба й до мого Карла!

Входить Франц.

Старий Моор. Підійди до мене, сину мій! Пробач мені, я був зараз надто жорстокий до тебе. Я прощаю тобі все. Я хотів-би з миром віддати свій дух.

Франц. Чи досить ви наплакались за вашим сином? Як бачу, у вас він був тільки один.

Старий Моор. Яків мав дванадцять синів, але свого Иосифа він оплакував кривавими слізьми.

Франц. Гм!..

Старий Моор. Піди візьми біблію, моя доню, і прочитай мені розповідь про Якова та Иосифа! Вона завжди мене зворушувала, хоч я не був ще тоді Яковом.

Амалія. Що ж саме вам прочитати? (Бере біблію і перегортає сторінки.)

Старий Моор. Прочитай мені про горе покинутого батька, коли він не знайшов Иосифа серед своїх дітей... і марно ждав* на нього серед інших одинадцяти... і про його скарги, коли... він довідався, що Иосифа взято від нього назавжди...

Амалія (читає). "1 взяли одіння Иосифа, і закололи коз-: ла, і вимазали одіння кров'ю, і послали різнобарвне одіння, і доставили до батька свого, і сказали: ми це знайшли; подивись, чи твого це сина одіння, чи ні?"

Франц раптом виходить.

"Він упізнав його і сказав: це одіння сина мого; дикий звір з'їв його; хижий звір розтерзав Иосифа".

Старий Моор (відкидаючись на подушки). Хижий звір розтерзав Иосифа!

Амалія (читає далі). "І роздер Яків одіння свої; і поклав вретище 1 на стегна свої, і оплакував сина свого довгі дні. І зібрались усі сини його і всі дочки його, щоб утішити його; але він не хотів утішитись і сказав: з печаллю зійду я до сина мого..."

Старий Моор. Перестань, перестань! Мені дуже погано.

Амалія (схопившись, упускає книгу). Боже мій! Що це?

Старий Моор. Це смерть!.. Морок... пливе... перед очима... прошу тебе... поклич пастора... хай він... причастить мене... Де... мій син Франц?

Амалія. Він утік! Боже, змилуйся над нами!

Старий Моор. Утік... утік від ложа вмираючого?.. І це все... все... що лишилось від двох дітей... які сповнювали такою надією... Ти їх дав... ти їх... і відняв... Хай буде ім'я твоє...

Амалія (раптом скрикує). Умер! Кінець усьому! (У розпачі виходить.)

Франц (радісно вбігає). Умер,— кричать вони,— умер! Тепер я володар! По всьому замку лементують: умер!.. А що як він тільки спить?.. Авжеж, авжеж! Це, звичайно, сон, після якого вже ніколи не почути "Доброго ранку"... Сон і смерть — близнята. Тож поміняємо їх імена. Міцний, жаданий сон! Ми назвемо тебе смертю! (Закриває йому очі.) Хто посміє тепер прийти і притягнути мене до суду? Або сказати мені просто в вічі: ти падлюка! Геть тепер цю нестерпну личину лагідності і доброчесності! Тепер ви побачите Франца голим і вжахнетесь! Мій батько підсолоджував свої вимоги — обертав свої володіння в родинне коло; лагідно посміхаючись, сидів біля воріт і вітав

усіх як братів і дітей... Мої брови нависнуть над вами, як грозові хмари, моє владарське ім'я тяжітиме над цими горами, як грізна комета, моє чоло буде для вас барометром! Він гладив і голубив потилицю, яка вперто відштовхувала його. Гладити й голубити—не моя справа. Я всаджу вам у тіло зубчасті шпори, і ви покуштуєте в мене лютого бича. Я доведу вас до того, що в моїх володіннях картопля і поганеньке пиво будуть за святкове частування, і горе тому, хто потрапить мені на очі з повними рум'яними щоками. Блідість злиднів і рабського страху — ось кольори мого герба; у цю ліврею я й одягну вас! (Ви~ ходить.)

1 Вретище — убогий, грубий одяг, який надягали ь знак трауру.

ЯВА ТРЕТЯ

Богемські ліcп. Шпігельберг. Рацман. Групи розбійників. '

Р а ц м а н. Ти тут? Це справді ти? Дай же я задушу тебе в своїх обіймах, любий друже Моріц! Вітаю тебе з щасливим прибуттям у богемські ліси! Який ти став здоровий і міцний! Стонадцять чортів! Та ти привів із собою цілий гурт рекрутів, з тебе чудовий вербувальник!

Шпігельберг. Правда ж, брате? Правда ж? І всі, до того ж, славні хлопці!.. Ти не повіриш, на мені явно благословення боже: я ж був голодним злидарем, нічого не мав, крім цього посоха, коли переходив Іордан, а тепер нас сімдесят вісім чоловік, здебільшого збанкрутілі крамарі, вигнані магістратські урядовці та писарі з швабських провінцій. Це, скажу тобі, брате, цілий батальйон молодців, усе чудові хлопці,— кожен з них готовий один в одного вкрасти останнього ґудзика на штанах і почуває себе в безпеці поруч із сусідом, тільки коли тримає в руках заряджену рушницю. І всього в них досхочу, і слава про них лунає на сорок миль навколо, так що не всьому й віриш. Жодного часопису нема, щоб ти не натрапив у ньому на нотатку про спритного Шпігельберга,— я тільки тому їх і читаю... Так мене усього з голови до ніг описано, що читаєш і бачиш себе як живого,— навіть і ґудзиків моїх

не забули. І все ж ми безсовісно водимо їх навколо пальця. Заходжу недавно до друкарні, заявляю, що бачив горезвісного Шпігельберга, і диктую якомусь борзописцеві, що там сидів, живий портрет з одного місцевого лікаря-глистогона. Прикмети його розголошують, хлопчину тягнуть до права, вчиняють допит, і той здуру й з переляку признається, — чорти б мене вхопили!—признається, що він Шпі-г е л ь б е р г... Грім і блискавка! Мені так і кортіло заявити в магістрат, що цей нахаба ганьбить моє ім'я... І слухай, що я тобі скажу: його таки через три місяці повісили. Мені довелось потім заткнути ніс доброю понюшкою тютюну, коли я прогулювався біля шибениці і бачив, як цей лже-Шпігельберг пишається там у всій своїй красі. І в той час як один Шпігельберг висить, другий Шпігельберг потихеньку виборсується з тенетів і глузливо показує ззаду надто розумному правосуддю ослячі вуха,— просто аж жаль бере.

Рацман (сміється). Ти все той самий.

Шпігельберг. Як бачиш, той самий — і тілом і душею. Слухай, дурню, я розкажу тобі ще один жарт, якого я утнув недавно в монастирі святої Цецілії. Цей монастир трапився мені по дорозі, коли вже почало смеркати, а що за день я не випустив жодного патрона,— а ти знаєш, що я до смерті ненавиджу diem

регсііСіі *,— то треба було хоч ніч уславити якоюсь витівкою^ хоч би це навіть коштувало дияволові одного вуха! Ми сиділи^ причаївшись, до пізньої ночі. Нарешті, все стихає. Вогні гаснуть* Ми вирішили, що черниці вже в своїх перинах. Тоді я беру з-собою свого товариша Грімма, всім іншим наказую ждати біля брами, поки я не свисну, забезпечую мовчання монастирського сторожа, беру від нього ключі, пробираюсь туди, де сплять по? слушниці, забираю їх одяг і викидаю весь вузол за

браму. Потім ми йдемо далі від келії до келії, забираємо вбрання в кожної сестри, нарешті й в ігумені... Тоді я свищу, і мої хлопці за брамою зчиняють такий гвалт і рейвах, наче страшний суд настав, і з диким галасом — прямо до сестер у келії!.. Ха-ха-ха!.. Треба було тобі бачиги цей гармидер, як бідні створіння напомацки шукали в пітьмі свої спідниці і який у них був жалюгідний вигляд, наче перед ними були самі чорти,— а ми тим часом налітали на них, немов гроза; і як вони з остраху й замішання закутувались у простирала або заповзали, немов кішки, під піч; деякі з переляку так зросили кімнату, що хоч плавати вчись, а лементу, а гвалту!.. І, нарешті, ця стара лепетуха, ігуменя, в убранні Єви перед гріхопадінням... Ти ж знаєш, брате, для мене на всій земній кулі нема створіння, гидкішого за павука та стару баб у,— і от, уяви собі, ця чорна, як земля, вся зморщена, патлата шлюха витанцьовує навколо мене і заклинає мене своєю дівочою незайманістю... Стонадцять чортів! Я вже був розмахнувся ліктем, щоб вибити їй з рота останні рештки її чеснот... Розмова тут коротка: або зараз же подавай сюди все срібне начиння, скарби монастирські і скільки є блискучих талярів, або... мої хлопці зразу ж мене зрозуміли... Одним словом, я здер з монастиря всякого добра не менш як на тисячу талярів та ще й утнув цього жарта, а хлопці мої залишили їм спогад, який вони таскатимуть з собою цілих дев'ять місяців.

Р а ц м а н (тупнувши ногою). Побий мене грім, і мене там не було!

Шпігельберг. От бачиш? Говори після цього, що це не веселе життя! І притому зберігаєш свіжість і силу, і тіло твоє міцніє й пухне щогодини, як черево прелата2... Не знаю, є в мені, мабуть, щось магнетичне, що всяку наволоч з цілого світу так і притягує до мене, мов сталь і залізо.

Р а ц м а н. Магніт із тебе хороший! Але кат мене візьми,— хотів би я знати, до якого ти вдаєшся чаклування...

Шпігельберг. Чаклування? Ніякого чаклування — треба голову на плечах мати! Деяку практичну кмітливість, якої в

1 "Втрачений день" — відомі слова римського імператора Тіта (41—-81 рр. н. ери). Він промовляв їх, коли за цілий день не встигав зробити жодного доброго діла. Шпігельберг вживає цього вислову іронічно.

2 Прелат — духовний сановник у римсько-католицькій церкві.

ячній каші не знайдеш... Бо я, бачиш, завжди кажу: чесну людину можна з кожного пня вербового зробити, але щоб бути тонким шахраєм, треба мати здібності! Тут потрібний особливий національний геній і певний, так би мовити, шахрайський клімат; для цього раджу тобі проїхатись у Граубюнден,— це Афіни теперішніх шахраїв.

Р а ц м а н. А мені, брате, дуже хвалили Італію.

Шпігельберг. Так, так! Не будемо ні в кого відбирати його прав, славиться й Італія своїми мужами, але якщо Німеччина й далі піде тим самим шляхом, на який вона стала, і остаточно відмовиться від біблії, на що є блискучі перспективи, то з часом, може, і з Німеччини вийде щось путнє... Взагалі ж, мушу тобі сказати, клімат не так уже й багато важить, геній скрізь проб'є собі дорогу, а все інше, брате... сам знаєш, з дикого яблука і в райських садах не вийде ананаса... Так от... на чому це я спинився?

Р а ц м а н. На тонких штуках.

Шпігельберг. Ага, справді, на тонких штуках. По-перше, коли ти прибуваєш до якогось міста, розвідай у наглядачів за жебраками, міської варти та дозорних, хто частіше від інших має честь їх відвідувати, а тоді вже шукай цих суб'єктів... Далі, ти вчащаєш до кав'ярень, борделів, трактирів і там придивляєшся, намацуєш, хто голосніше від інших кричить про дешеві часи та малі проценти, про згубну чуму поліцейських поліпшень, хто частіше від усіх лає уряд або нападає на фізіогноміку 1, і таке інше. Отут-то, брате, верх мистецтва! Чесність ще хитається, як гнилий зуб, тобі треба тільки щипці

накласти... Або ще краще й простіше: ідеш і кидаєш прямо серед вулиці повний гаманець, а сам ховаєшся де-небудь і стежиш, хто його підніме. Трохи згодом пускаєшся вслід, шукаєш, кричиш і запитуєш, начебто мимохідь: "Чи не знаходили ви, добродію, гаманця з грішми?" Скаже він "так" — ну, тоді чорт його бери; а почне відмовлятися: "пробачте, добродію... я не пригадую... дуже шкодую..." (схопившись) — тоді тріумф, брате, тріумф! Гаси свій ліхтар, хитрий Діогене 2! — ти знайшов свою людину.

Р а ц м а н. Ти таки вчений практик.

Шпігельберг. Боже мій! Ніби я коли-небудь мав у цьому сумнів!.. Коли твоя людина у тебе на гачку, треба дуже тонко орудувати, щоб її витягти! Бачиш, синку, я робив це так: натрапивши на слід, я приставав до свого кандидата, як реп'ях,

1 Фізіономіка — уміння визначити внутрішній стан людини за лініями і мімікою обличчя.

2 Д і о г е н (404—323 рр. до н. ери) — старогрецький філософ. Про нього розповідали, що він ходив удень з засвіченим ліхтарем, а коли його питали, чому він так робить, Діоген відповів: "Я шукаю людину", тобто справжню людину.

пив з ним на брудершафт, і — nota bene 1 — частуй його своїм коштом! Звичайно, це тобі стане в копійку, але ти на те не зважай... Далі, ти вводиш його в компанію картярів, знайомиш з безпутними людьми, вплутуєш його в бійки та шахрайські витівки, поки він не втратить і сил своїх, і здоров'я, і грошей, і совісті, і доброго ім'я, бо incidenter 2, мушу тобі сказати, нічого в тебе не вийде, якщо ти не погубиш душі й тіла... Віриш мені, брате, я з своєї величезної практики разів із п'ятдесят робив висновок, що досить чесного чоловіка раз вибити з колії, щоб він став братом чортові,— цей крок такий легкий, о,

такий легкий, як стрибок від повії до святенниці... Але слухай! Що це за гуркіт?

Рацмая. Десь гримить. Кажи далі!

Шпігельберг. Ще коротший і кращий ось який шлях: обдереш свого чолов'ягу, як барана, щоб у нього й сорочки на тілі не лишилось, тоді він і сам дасться тобі в руки... Мене, брате, цих штук не вчити. Спитай он ту мідяну пику... Хай йому грець! Як ловко я його впіймав у пастку! Я обіцяв йому сорок дукатів, якщо він зробить мені восковий зліпок з ключів його пана. Уяви собі — цей йолоп робить це, приносить мені, чорти б мене вхопили, ключі і править гроші. "А чи знаєш ти, мосьє,— кажу я йому,— що я ці ключі зараз же віднесу прямісінько в поліцію і найму тобі квартиру на шибениці?" — Тисяча проклять! Ти б тільки поглянув, як цей хлопчина вирячив на мене свої баньки і почав тремтіти, наче мокрий пудель. "Ради всього святого, змилуйтесь, пане! Я хочу... я хочу..." — "Чого ти хочеш? Чи не хочеш ти зараз же підтягнути пояса і вирушити зі мною до самого чорта?" — "О, з дорогою душею, з радістю..." Ха-ха-ха! Так-то, бідолахо, мишей салом приманюють.— Та смійся ж з нього, Рацман! Ха-ха-ха!

Р а ц м а н. Так, так, мушу признатись... Золотими буквами запишу я цю лекцію на таблицях свого мозку. Сатана, видно, знає своїх людей, якщо зробив тебе своїм маклером.

Шпігельберг. Хіба ж не так, брате? І я гадаю, якщо я поставлю йому з десяток, він дасть мені спокій. Адже дає видавець своєму збирачеві передплати кожен десятий примірник gratis3, то чого б це чорт мав скупитись?.. Рацман! Я чую запах пороху...

Рацман. Прокляття! Я сам давно його чую. Стережись, тут поблизу діється щось непевне! Так, так, кажу тобі, Моріце, ти з своїми рекрутами будеш дуже до речі отаманові,—він теж залучив до себе бравих хлопців.

1 Занотуй собі (лат.).

2 До речі (лат.).

3 Задарма (лат.).

Шпігельберг. Але мої! Мої... це...

Рацман. Авжеж! Руки в них, може, й спритні... але,— кажу тобі,— слава нашого отамана вже не одного чесного хлопця ввела в спокусу.

Шпігельберг. Не думаю.

Рацман. Без жартів! І вони анітрохи не соромляться служити під його проводом. Він не вбиває, як ми, задля грабунку... про гроші він, видно, не дбає, відтоді як може мати їх досхочу, і навіть ту третину здобичі, яка по праву йому належить, роздає сиротам або платить за навчання бідних юнаків, що подають добрі надії. А коли треба пустити кров поміщикові, який дере шкуру зі своїх селян, або провчити негідника в золотих галунах, який перекручує закони і сріблом замилює очі правосуддю, або якогось іншого панка тієї ж масті,— отут, хлопче, він у своїй стихії і шаленіє як чорт, немов кожна жилка в нього фурією стає.

Шпігельберг. Гм, гм!

Рацман. Недавно довідались ми в трактирі, що тут проїз-дитиме багатий граф з Регенсбурга, який виграв мільйонний позов завдяки шахрайству свого адвоката; Моор саме сидів за столом і грав у шахи. "Скільки нас ?" — спитав він мене, квапливо підводячись; я бачив, як він закусив нижню губу, що він робить

тільки тоді, коли його охоплює лють.— "Всього лише п'ятеро!"-

відповів я.— "Цього досить!" — сказав він, кинув господині гроші на стіл, не доторкнувшись до вина, що загадав йому подати, і ми вирушили в дорогу. За весь час він не промовив про це ні слова, їхав сам стороною і тільки коли-не-коли запитував, чи ми чого не помітили, і наказував нам часом прикладати вухо до землі. Нарешті, їде наш граф, карета у нього важко навантажена, поруч з ним сидить у ній адвокат, попереду — вершник, з обох боків двоє слуг теж їдуть верхи... Якби ти бачив тоді отамана, як він з двома пістолями в руках перший кинувся до карети! І яким голосом він крикнув: "Стій!.." Кучер, що не хотів зупинитись, полетів з козел сторч головою; граф стрілив з карети в повітря, вершники поскакали... "Гроші, каналія!" — загримів отаман — і той звалився, як бик під обухом. "А, це ти, шахраю, обертаєш справедливість у продажну дівку?" Адвокат увесь тремтить, аж зуби йому цокотять — і от кинджал стирчить у нього в череві, як кіл у винограднику... "Я своє зробив! — крикнув отаман і гордо відвернувся від нас.— Грабувати — ваша справа". І з цими словами він зник у лісі.

Шпігельберг. Гм, гм! Слухай, брате, все, що я зараз тобі розповів, хай залишиться між нами,— йому не треба цього знати. Розумієш?

Рацман. Гаразд, гаразд, розумію.

Шпігельберг. Ти ж його знаєш! У нього є свої химери. Ти мене розумієш?

Рацман. Розумію, розумію.

Вбігає Ш в а р ц.

Рацман. Хто там? Що трапилось? Проїжджі в лісі?

Ш в а р ц. Швидше, швидше! Де всі інші?.. Тисяча чортів! Ви тут стоїте і теревені розводите! Хіба ви не знаєте... Хіба ви нічого не знаєте? Адже Роллер...

Рацман. Що з ним? Що з ним?

Ш в а р ц. Роллер повішений, і з ним щё четверо.

Рацман. Роллер? Лиха година! Коли ж це... Звідки ти це знаєш?

Ш в а р ц. Вже більше трьох тижнів як він сидить, а ми нічого не знаємо; йому вже тричі допит учиняли, а ми нічого не чуємо! В нього тортурами випитували — де отаман? Бравий хлопець ні до чого не признався; вчора був йому суд, а сьогодні вранці він на кур'єрських вирушив до диявола.

Рацман. Прокляття! Отаман про це знає?

Ш в а р ц. Тільки вчора довідався. Він лютує, як дикий вепр. Ти знаєш, він завжди шанував Роллера більше, ніж кого іншого, а тут ще тортури... Канати і драбини вже були принесені до вежі, але це не допомогло; він сам у капуцинській рясі прокрався до нього і хотів помінятися з ним одягом. Роллер рішуче відмовився; і от він дав клятву, так що в нас аж мороз пройшов поза шкірою, запалити йому такий похоронний факел, який ще жодному королеві не світив,— факел, від якого задимують і обвугляться їхні спини. Мені страшно за місто. Він давно вже гострить на нього зуби за його мерзенне святенництво, а ти ж знаєш, коли він сказав: "Я це зроблю!" — то це все одно, якби хто з нас уже зробив це.

Рацман. Це правда! Я знаю отамана. Коли б він дав слово сатані піти в пекло, то не став би молитись, навіть якби однією половиною отченашу міг здобути собі вічне спасіння. Але бідолашний Роллер! Бідолашний Роллер!

Шпігельберг. Memento mori!1 Та це метає не обходить. (Наспівує пісеньку.)

Я йшов повз шибеницю нині І думав так, моргаючи здаля: Он ти гойдаєшся у самотині, То хто з нас дурень — ти чи я?

Рацман (схоплюється). Стривай! Постріл!

Чути постріли і гомін. Шпігельберг. Ще один!

Пам'ятай про смерть (лат.).

Р а ц м а н. А ось і знов! Отаман!

За сценою співають: Не доведеться нюренбержцям На гак повісить нас.

Da capo! 1

Швейцер, Роллер (за сценою). Ого-го-го! Ого-го-го!

Рацман. Роллер! Роллер! Бодай чорти мене вхопили!

Ш вейцер, Роллер (за сценою). Рацман! Шварц! Шпігельберг! Рацман!

Рацман. Роллер! Швейцер! Грім і блискавка! (Біжить їм назустріч.)

Розбійник Моор, верхи. Швейцер, Роллер, Грімм, Шуфтерле і юрба розбійників входять у бруді і поросі.

Розбійник Моор (зіскакує з коня). Свобода! Свобода! Ти на суші, Роллер! Відведи мого вороного, Швейцер, і помий його вином... (Кидається на землю.) Ну й напарились!

Рацман (до Роллера). Клянуся горном Плутона2! Чи не воскрес ти після колесування?

Ш в а р ц. Ти дух його? Чи я дурнем став, чи це справді ти?

Роллер (задиханий). Це я. Живий. Здоровий. Як ти гадаєш, звідки я з'явився?

Ш в а р ц. А відьма тебе знає! Адже кат над тобою вже й палку зламав.

Роллер. Так воно й було, і навіть більше того. Я прийшов прямісінько з шибениці. Дай мені раніше віддихатись. Швейцер тобі все розкаже. Дайте мені склянку горілки!.. І ти знов тут, Моріце? А я вже гадав побачитись з тобою в зовсім іншому місці... Дайте ж мені склянку горілки! У мене всі кості пере^ биті.— О мій отамане! Де мій отаман?

Ш в а р ц. Зараз, зараз! Та говори ж, розказуй! Як ти втік звідти? Як ти знову з нами? Аж голова обертом іде. То прямо з шибениці, кажеш ти?

Роллер (випиває цілу пляшку горілки). А! От славно, от припікає! Кажу вам, прямісінько з шибениці. Чого ви стоїте, роти пороззявляли? Ви й уявити собі не можете — я був уже за три кроки до клятої драбини, по якій мав піднятися на лоно Авраамове,— так близько, так близько,— я вже був з усіма тельбухами запроданий в анатомку, і ти міг сторгувати моє життя за понюх табаку. Отаманові завдячую я повітрям, свободою й життям.

Швейцер. Оце була штука, варто послухати. Всього за день до того пронюхали ми через наших шпигунів, що Роллерові

1 Спочатку (італ.).

2 Плутон, за старогрецькою міфологією,— бог підземного світу.

непереливки і коли небо вчасно не оступиться, то завтра вдень,— отже, це було б сьогодні,— він піде в путь, уготовану всякій плоті... "Уставайте,— каже отаман.— Чого не зробиш для друга? Врятуємо його чи ні, але принаймні запалимо йому такий похоронний факел, який ще жодному королеві не світив,— факел, від якого задимують і обвугляться їхні спини". Вся ватага звелася на ноги. Виряджаємо до нього посланця, і він усе сповіщає Роллеру в записці, яку кинув йому в юшку. Роллер. Я вже не мав надії на успіх.

Швейцер. Ми переждали час, поки вулиці спустіють. Ціле місто ринуло на це видовище, вершники і пішоходи мішма з повозами, гомін і співи псалмів далеко лунали навкруги. "А тепер,— каже отаман,— паліть, паліть!" Хлопці кинулись, мов стріли, підпалили місто зразу з тридцяти трьох кінців, кинули запалені ґноти під порохові башти, в церкви і комори... Morbleu! 1 Не минуло й чверті години, як північно-східний вітер, що теж, очевидно, має зуб проти цього міста, чудово допоміг нам і роздув полум'я аж до найвищого гребеня дахів. А ми тим часом з вулиці на вулицю, як фурії,— "Пожар!.. Пожар!.." По всьому місту — крик, лемент, галас, дзвонять на сполох, летить у повітря порохова башта, наче земля розкололася навпіл, і небо лопнуло, і пекло провалилось на десять тисяч сажнів глибше.

Роллер. Тут і мій конвой озирнувся: місто гинуло, як Содом і Гомора2, увесь обрій був у полум'ї й сірчаному диму, в сорока горах навколо лунав цей пекельний жарт, панічний жах повалив усіх на землю... Тут я користаюся з хвилини і — раз! — став вільний, як вітер! А кінець же був зовсім близько... Вартові закам'яніли, мов Лотова дружина 3, і дивляться назад, а я рвонувся крізь натовп і — навтікача! Відбігши кроків із шістдесят, зриваю з себе одяг, кидаюсь у річку, пливу попід водою" поки, на мою думку, не зник їм з очей. Мій отаман уже напоготові з кіньми й одягом — я врятований! Моор! Моор! Коли б ти швидше в таку ж халепу вскочив, щоб я міг тим же віддячити тобі!

Рацман. Дике бажання, за яке тебе варто повісити. Але від цього жарту можна було із сміху луснути.

Роллер. Це була поміч — і в якій біді! Вам її не оцінити; Для цього треба — з мотузком на шиї — живцем до могили, як я, помарширувати. А ці пекельні готування, ці диявольські церемонії, причому, з кожним кроком тремтячих з перестраху ніг*

1 Чорт забирай (франц.). ^

2 Содом і Г о м о р р а, за біблійним переказом, були спалені вогняним дощем з неба за нечестиве життя їх мешканців.

3 Лотова дружина, за біблійним переказом, тікаючи з Содома* оглянулась, незважаючи на заборону, на палаюче місто, за що була обернена в соляний стовп.

клята машинерія, на якій я мав оселитися, ставала все ближче, зростаючи передо мною в страшному сяйві вранішнього сонця. А ці, готові кинутись на тебе, шкуродери, а ця мерзенна музика,— вона й досі ще гримить мені у вухах,— і каркання голодного вороння, що купами обсіло мого напівзогнилого попередника* і все... все... і поверх усього ще передчуття раювання, яке розцвітало передо мною.— Брате, брате! І раптом — поклик до свободи! Це був такий вибух, неначе в небесній бочці обруч лопнув.— Слухайте, каналії! Запевняю вас, якщо із розжареної печі скочити в льодову воду, то різницю не відчуєш сильніше, ніж я відчув, опинившись на тому березі.

Шпігельберг (сміється). Бідолашний!.. Ну, тепер усе це минуло. (П'є до нього.) З щасливим воскресінням!

Роллер (кидає склянку). Ні, клянусь усіма скарбами Маммони Ч Я не хотів би переживати це вдруге. Смерть — щось більше за стрибок арлекіна2, а страх смерті гірший за саму смерть.

Ш пігельберг. А висаджена в повітря порохова башта,— тепер ти розумієш, Рацман? Ось чому так довго в повітрі сіркою смерділо, неначе весь гардероб Молоха3 провітрювали під небесним склепінням... Це був, отамане, геніальний жарт! Я заздрю-тобі.

Швейцер. Якщо для цілого міста було розвагою дивитисьг як мого товариша добивають, немов зацькованого вепра, то чого ж нам, кат його бери, мучитись сумлінням, що ми з любові до товариша пожертвували містом? До того ж, наші хлопці мали там нагоду добре поживитись за рахунок державної скарбниці... Скажіть-но, що ви там поцупили?

Один з ватаги. Під час загальної метушні я пробрався в церкву святого Стефана і споров бахрому з напрестольного покрова! Господь бог, сказав я собі, багатий і без того і може напрясти собі золотих ниток з простого мотуззя.

Швейцер. І добре зробив,— навіщо цей мотлох у церкві? Зносять його творцеві, який сміється з цього дрантя, а його створіння хай голодують! А ти, Шпанглер, куди ти закинув свій невід?

Другий розбійник. Я і Бюгель обчистили крамницю і притягли сувоїв краму чоловік на п'ятдесят.

Третій. А я потяг два золоті годинники та дюжину срібних ложок на додачу.

Ш в е й ц ер. Гаразд, гаразд! А ми їм таке влаштували, що*

* Ма ммона — бог багатства й наживи у стародавніх єірійців та євреїв.

2 Арлекін — комічний персонаж італійської народної комедії. 8 Молох — бог сонця, вогню й війни у стародавніх фінікіян, в жертву якому приносили людей. Тут Шіллер має на увазі одне а ілден диявола.

їм два тижні гасити доведеться. Якщо вони схочуть зупинити вогонь, то їм доведеться залити водою ціле місто... Ти не знаєш, Шуфтерле, скільки загинуло?

Шуфтерле. Кажуть, вісімдесят три. Сама лише порохова башта роздушила чоловік шістдесят.

Розбійник Моор (дуже серйозно). Роллер, за тебе дорого заплачено.

Шуфтерле. Ото біда! Якби ж то хоч були чоловіки, а то немовлята, що золотять свої пелюшки, дрімливі бабуні, що відганяли від них комарів, геть висохлі старигані, що їм і до дверей не дійти, пацієнти, що скиглили за лікарем, який тим часом поважно чимчикував у загальній метушні... Все, що могло рухатись, вибігло подивитись на комедію, і тільки покидьки міста залишились стерегти свої оселі.

Розбійник Моор. Бідні створіння! Хворі, кажеш ти, старі і діти?..

Шуфтерле. Так, чорт би їх забрав! До того ще й породіллі, і вагітні жінки, що боялися скинути перед шибеницею, і молоді жінки, що старались не дивитися на цю шкуродерню, щоб не відпечатати шибениці на спині своєї дитини ще в материнській утробі... Бідні поети, в яких не було в що взутися, бо єдину свою пару черевиків вони віддали лагодити, і багато всякої іншої погані; та не варто про неї й говорити. Проходжу я повз одну халупу, коли чую з неї якийсь писк,— заглядаю туди, і що ж я там бачу при світлі полум'я? Немовля, таке свіже й здорове, лежить на підлозі під столом, а стіл уже займається. "Бідне звірятко,— сказав я.—Ти тут замерзнеш!" — і кинув тіого в полум'я.

Моор. Справді, Шуфтерле?.. То нехай же це полум'я горить у тебе в грудях, поки сама вічність не посивіє! Геть, недолюдку, щоб я більше не бачив тебе у своїй ватазі!... Ви ремствуєте? Міркуєте? Хто сміє міркувати, коли я наказую?.. Геть його звідси, кажу я... Є ще й інші поміж вас, що визріли для мого гніву. Я знаю тебе, Шпігельберг. Незабаром я з'явлюсь серед вас і влаштую вам страшливу перевірку.

Усі виходять у трепеті.

Моор (сам, швидко ходить вперед і назад). Не слухай їх, Меснику небесний! Хіба я винен у цьому? Хіба винен ти, коли послані від тебе моровиці, голод і потопи гублять праведного разом з неправедним? Хто заборонить полум'ю, якому належить винищити гнізда шершнів, бушувати і на благословенних жнивах? Але вбивство дітей! Убивство жінок! Убивство хворих! Як гнітять мене ці злочини! Вони отруїли кращі мої діла!.. І от перед очима неба стоїть червоний від сорому, осміяний хлопчик,— він посмів гратися Юпітеровою палицею і подолав пігмеїв, тоді як повинен був титанів розтрощити... Іди, йди геть! Не тобі правувати караючим мечем Всевишнього судді*—Ти впав у першій же сутичці... Віднині я зрікаюсь зухвалого задуму,— піду сховаюсь в якій-небудь ущелині підземній, дё світло дня назавжди відступить перед моєю ганьбою. (Хоче тікати.)

Кілька розбійників (квапливо вбігаючи). Стережись, отамане! Тут щось не гаразд! Богемська кіннота цілими ескадронами гарцює по лісі. Якась пекельна ябеда виказала нас.

Нова група розбійників. Отамане, отамане! Вони напали на наш слід, кілька тисяч чоловік оточили звідусіль лісову гущавину.

Ще кілька розбійників. Біда, біда, біда! Нас впіймано, нас колесують, нас четвертують! Кілька тисяч гусарів, драгунів та єгерів скачуть навколо височини і займають усі проходи.

Моор ВИХОДИТЬ.

Швейцер, Грімм, Роллер, Шварц, Шуфтерле, Шпігельберг, Рацман. Юрба розбійників.

Швейцер. То ми їх підняли з пуховиків? Радій же, Роллер! Мені вже давно хотілось зчепитися з цими гарнізонними хлібогризами. Де отаман? Чи всі на місці? Адже пороху в нас досить?

Рацман. Пороху сила-силенна. Але нас всього-на-всього вісімдесят, отже на кожного — їх принаймні по двадцятеро.

Швейцер. Тим краще! Хай їх буде хоч п'ятдесят проти мого великого нігтя. Адже дочекались вони, поки ми їм солому під сидницями підпалили... Це ще не біда, братове! Вони продають своє життя за двадцять крейцерів, а хіба ми б'ємось не за свою шию й свободу? Ми ринемо на них цілим потопом, блискавицями впадемо їм на голови. Але де ж, чорт забирай, наш отаман?

Шпігельберг. Він кидає нас у біді. Хіба ми вже не можемо втекти?

Швейцер. Втекти?

Шпігельберг. О, чом я не залишився в Єрусалимі!

Швейцер. Бодай ти захлинувся у вигрібній ямі, паскудна твоя душа! Перед голими чорницями ти зух, а побачив зо два кулаки — і бабою став! Держись тепер, а ні — то зашиємо тебе в свинячу шкіру і зацькуємо собаками.

Рацман. Отаман, отаман!

Моор повільно входить, про себе.

Моор. Я довів до того, що їх оточили звідусіль,— тепер вони мусять битися одчайдушно. (Голосно.) Хлопці! Настав рішучий момент! Ми пропали, коли не будемо битись, як підстрелені вепри.

Швейцер. Ха! Я іклами розпорю їм животи, так що тельбухи в них повилазять на цілий лікоть! — Веди нас, отамане! Ми підемо за тобою навіть у пащу самої смерті.

Моор. Зарядіть усі рушниці! Пороху в нас не бракує?

Швейцер (схопившись). Пороху досить, щоб висадити землю під самий місяць!

Рацман. У кожного заряджено по п'ять пар пістолів та по три рушниці на додачу.

Моор. Гаразд, гаразд! Хай тепер частина вилізе на дерева або сховається в гущавині і відкриє по них вогонь із засідки.

Швейцер. Це твоя справа, Шпігельберг.

М о о р. А ми тим часом, як фурії, кинемось на них із флангів.

Швейцер. Отут і я, і я!

Моор. Тоді кожен починай свистіти, гасаючи по лісі, щоб здавалось, ніби нас страшенно багато; спустити також усіх собак і нацькувати на їх загони, щоб розділити їх, розсіяти і гнати на ваші постріли. Ми троє — Роллер, Швейцер і я — будемо битися в самій тисняві.

Швейцер. Чудово, розкішно! Ми ринемо на них такою грозою, що вони й не знатимуть, звідки на них сиплються ляпаси. Я бувало вишню з-під самого рота вибивав... Хай тільки прийдуть.

Шуфтерле смикає Швейцера за рукав, той відводить отамана вбік і тихо

з ним розмовляє.

Моор. Мовчи! Швейцер. Прошу тебе!

Моор. Гей! Хай дякує власній ганьбі за свій порятунок. Він не повинен умерти, якщо умру я, і мій Швейцер, і мій Роллер. Хай скине свій одяг, і я скажу, що це мандрівець, якого я по* грабував.— Будь спокійний, Швейцер! Клянусь тобі — шибениці йому не минути.

Входить патер.

Патер (про себе, здивовано). То оце і є драконове лігво? — З вашого дозволу, панове! Я служитель церкви, а там ось тисяча сімсот чоловік, які охороняють кожен волос на моїй голові.

Швейцер. Браво, браво! Це знаменито сказано. Береженого і бог береже.

Моор. Замовкни, товаришу! — Скажіть коротко, панотче" чого вам тут треба?

Патер. Мене послала вища влада, яка життям і смертю володіє. Ви злодії, ви убивці й палії, ви шахраї, єхидни ви отруйні, що в пітьмі плазують і нишком жалять... проказа людства, пекельне поріддя, гідна пожива для воронння й гаддя, набуток для шибениці і колеса...

Швейцер. Перестань лаятись, пес, а то... (Приставляє приклад до його обличчя.)

Моор. Та ну тебе, Швейцер! Ти ж зіб'єш його з пантели-ку,— він так славно вивчив напам'ять свою проповідь.— Ну, далі, панотче! "Для шибениці й колеса"?

Патер. А ти, спритний отамане! Герцог кишенькових злодіїв! Король мазуриків! Великий могол1 усіх шахраїв на світі! Цілком схожий на того першого мерзотника призвідця, який розпалив бунтівним вогнем тисячі легіонів безневинних ангелів і потягнув їх за собою в безодню прокляття! Лемент осиротілих матерів за тобою по п'ятах женеться; ти п'єш кров, як воду; люди для твого смертоносного кинджала менше важать, ніж мильна бульбашка.

Моор. Це правда, правда! Далі!

Патер. Як — правда, правда? Хіба це відповідь?

Моор. А що ж панотче? Такої, видно, ви не сподівались? Далі, далі! Що мали ви ще сказати?

Патер (з запалом). Жахлива людино! Згинь з очей моїх! Чи не запеклась на твоїх проклятих пальцях кров убитого імперського графа? Хіба не ти вдерся в святиню господню і злодійськими руками викрав священний посуд для причастя? Як? Хіба не ти порозкидав палаючі головні по нашому богобоязливому місту? Не ти повалив порохову башту на голови добрих християн? (Сплеснувши руками.) Жахливі, жахливі лиходійства; сморід їх сягає самого неба і накликає страшний суд^ який грізно впаде на вас!.. Лиходійства, дозрілі для відплати, для звуків останньої сурми!

Моор. Досі сказано чудово! Але до справи! Що має сповістити мені через вас високохвальний магістрат?

Патер. Те, чого ти ніколи не був гідний сприйняти... Подивись навколо себе, убивце й палію! Куди б ти не кинув оком, звідусіль ти

оточений нашою кіннотою. Тут нікуди тікати... Як не вирости вишням на цих дубах і не визріти персикам на цих ялинах, так і вам не вийти з-під цих дубів і ялин.

Моор. Ти чуєш, Швейцер? — Ну і що ж далі?

Патер. То слухай же, лиходію, як милостиво, як поблажливо ставиться до тебе суд. Якщо ти зараз же скоришся і благатимеш милосердя й пощади, то сама суворість закону обернеться для тебе в ласку, а правосуддя стане тобі люблячою матір'ю. Воно заплющить очі на більшу половину твоїх злочинів і обмежиться — подумай тільки! — обмежиться самим лише колесуванням.

1 Могол—-титул колишніх верховних владарі" Індії, спадкоємців монгольських ханів. Великий могол — "хан над усіма ханами", "князь над князями", "цар царів".

Швейцер. Ти чув, отамане? Чи не підійти мені і чи не здушити горло цій муштрованій вівчарці, щоб червоний сік бризнув з усіх її жил?

Роллер. Отамане! Буря, грім і пекло! Отамане!.. Бач як закусив він нижню губу. Чи не підкинути мені цю тварюку догори ногами, як кеглю, під самісіньке небо?

Швейцер. Мені, мені! Я навколішках благатиму тебе, земно тобі вклонюся — дай мені насолоду стерти його на порох!

Патер кричить.

Моор. Геть від нього! Ніхто не смій торкатися його! (До патера, вихоплюючи шпагу.) Бачите, панотче! Ось стоять сімдесят дев'ять чоловік, я їх отаман, і ніхто з них не вміє з одного натяку або за командою кудись летіти чи танцювати під музику канонади, а там стоїть тисяча сімсот чоловік, посивілих під рушницею... Слухайте ж тепер! Так

говорить Моор, отаман убивць і паліїв! Це правда, я вбив імперського графа, підпалив і сплюндрував домініканську церкву, закидав палаючими головнями ваше святенницьке місто і повалив порохову башту на голови добрих християн. Але це ще не ©се. Я багато більше зробив. (Простягає праву руку.) Бачите ви ці чотири коштовні персні на моїх пальцях?.. Ідіть же й перекажіть слово в слово панам суддям, які життям і смертю володіють, усе, що ви побачите й почуєте... Цей рубін я зняв з пальця міністра, якого я під час полювання поклав мертвим до ніг його державця. З найнижчого стану він улесливістю доповз до ролі першого фаворита, падіння його попередника було щаблем до його підвищення... він сплив на сльозах сиріт. Цей діамант я зняв з руки фінансового радника, який продавав почесні чини й посади тому, хто більше дасть, і гнав од своїх дверей патріота, що вболівав за вітчизною. Цей агат я ношу на честь попа однієї масті з вами, якого я задушив власними руками за те, що він відкрито, з кафедри, оплакував занепад інквізиції... Я міг би розповісти вам ще більше історій про мої персні, якби не шкодував і тих кількох слів, які на вас потратив...

Патер. О, фараон, фараон!

Моор. Ви чуєте? Ви зауважили цей зойк? Чи не стоїть вів тут так, ніби хоче прикликати вогонь з неба на зграю нечестивих, осуджує їх лише знизуванням плечей, проклинає самим лише зітханням християнським!.. Чи може людина такою сліпою бути? Він, що сотнями Аргусов их очей 1 помічає плями на своєму браті, чи може він бути таким сліпим до самого себе? Гро* мовим голосом віщують вони з надхмарної височини про лагід

1 Аргус, у старогрецькій міфології,— велетень з безліччю очей, якими було всіяно все його тіло.

ність і терпіння, а самі приносять богові любові людські жертви, немов вогаерукому Молохові. Проповідують любов до ближнього і з прокльоном женуть від своїх дверей вісімдесятилітнього сліпця. Повстають проти скнарості, а самі винищують населення Перу задля

золотих пряжок і запрягають язичників, мов худобу, в свої повози. Сушать собі голови, як це могло статися, що прие рода Іскаріота породила, а навіть не найгірший з них продав би триєдиного бога за десять сребреників. О, бодай на вас загибель, фарисеї, фальшивники істини, мавпи божества! Ви не боїтесь преклоняти коліна перед хрестом і вівтарями, ремінням скривавлюєте свої спини і постом виснажуєте плоть; ви уявляєте, ніби цим жалюгідним блазенством ви затуманите очі тому, кого самі ж ви, дурні, називаєте всезнаючим. Так найзліше глузують із сильних світу цього, коли улесливо запевняють, ніби підлесники їм ненависні. Ви чванитесь чесністю й зразковою поведінкою, а бог, що наскрізь бачить серця ваші, розгнівався б на творця, якби не сам він створив нільську потвору1.— Заберіть його з очей моїх!

Патер. Щоб лиходій та був ще таким гордим!

Моор. Цього не досить... Ось тепер я заговорю гордо. Іди й скажи високохвальному судові, який грає життям і смертю: я, не злодій, що у змові зі сном і темрявою ночі удає з себе героя на мотузяній драбині... Про те, що я вчинив, я, без сумніву, прочитаю колись у борговій книзі неба; але з його жалюгідними нат місниками я більше не витрачатиму слів. Скажи їм: моє ремес* ло — відплата, промисел мій —т— помста. (Повертається до нього спиною.)

Патер. То ти відмовляєшся від пощади й милосердя? Гаразд, розмову з тобою скінчено. (Звертається до ватаги.) То вислухайте ви, що сповіщає вам через мене правосуддя. Якщо ви зараз же зв'яжете і видасте цього засудженого злочинця — всі ваші мерзоти, аж до останньої, буде пущено в непам'ять... свята церква з оновленою любов'ю прийме вас, овець заблудних, у своє материнське лоно, і кожному з вас буде відкрито шлях до всіх почесних посад. (З тріумфуючим сміхом.) Ну як? Чи до смаку вам це, ваша величність?.. Отже, швидше! В'яжіть його—<■ і ви вільні!

Моор. Ви чуєте? Чуєте? Чого ж ви остовпіли? Чому такі збентежені? Вам пропонують свободу, а ви ж дійсно їх полонені. Вам дарують життя, і це не пуста хвальба, бо ви справді засуджені. Вам обіцяють шанобу й посади, а яка може бути ваша доля, хоч би ви й перемогли, як не ганьба, прокляття й переслідування!? Вам провіщають примирення з небом, а ви ж справді прокляті! На жодному з вас немає й волоска, який не прямуваід

1 Нільська потвора — крокодил.

би до пекла. І ви ще роздумуєте? Ще вагаєтесь? Невже так важко вам між небом і пеклом вибирати? Допоможіть їм, панотче!

Патер (про себе). Чи не збожеволів цей хлопець? (Вголос.) Чи не боїтесь ви часом, що це пастка, щоб вас живцем переловити? Читайте самі, тут підписано цілковите помилування. (Подає Швейцерові папір.) Чи можна ще сумніватись?

Моор. От бачите, бачите! Чого ж вам ще бажати? Підписано власною рукою... Це ж милость понад усякі межі! Чи, може, ви боїтесь, що вони зламають своє слово, бо вам доводилось чути, що слова, даного зрадникам, не додержують? О, не бійтесь! Вже з самих політичних міркувань, вони повинні додержати слова, хоч би дали його самому сатані. Інакше хто ж повірить їм надалі? Як же їм тоді вдатися до цього вдруге? Я готовий заприсягнути, що думка в них цілком щира. Вони знають, що це я підбурив вас і розпалив, а вас самих вони вважають невинними. Ваші злочини вони пояснюють помилками молодості, необачністю. Одного мене їм треба, один я заслуговую кари. Чи не так, панотче?

Патер. Який диявол промовляє його устами?—Так, звичайно, звичайно, це так.— Цей хлопець зведе мене з розуму.

Моор. Як, ви й досі не відповідаєте? Чи не гадаєте ви пробитися збройною рукою? Та погляньте, погляньте навколо себе! Про це нема чого й думати, це була б дитяча самовпевненість... Чи вас приваблює загинути героями, тому що ви бачили, як я радів битві? О, і не думайте про це! Ви — не Моори! Ви безбожні злодії! Жалюгідне знаряддя моїх великих планів, мерзенні, як вірьовка ката! Злодії не можуть загинути, як герої. Життя — весь виграш злодія, далі настає щось жахливе... І злодії мають рацію тремтіти перед смертю. Послухайте, як сурмлять їхні горни! Гляньте, як грізно виблискують їхні шаблі! Як? Ви ще не зважились? Я не подякую вам за своє життя, я соромлюсь вашої жертви!

Патер (вкрай здивований). Я божеволію, я втечу відсіля! Чи чувана ж то річ?

Моор. Чи ви боїтесь, що я сам заподію собі смерть і знищу самогубством договір, дійсний тільки для живого? Ні, хлопці, то марний страх. Ось я відкидаю геть свій кинджал, і пістолі, і пляшечку з отрутою, яка стала б мені в пригоді... Я тепер такий жалюгідний, що навіть владу над власним життям утратив... Як, ви все ще не зважились? Чи, може, ви гадаєте, що я схоплюсь за зброю, коли ви схочете мене в'язати? Дивіться! Я прив'язую свою праву руку до цього дубового сука, тепер я цілком беззахисний — навіть дитина мене подолає... Хто ж із вас перший покине свого отамана в біді?

Р о л л е р (у дикому хвилюванні). Хоч би й пекло дев'ятьма колами 1 нас обступило. (Розмахує шпагою.) Хто не собака, рятуй отамана!

Ш в е й ц е р (розриває помилування і клапті його кидає патерові в обличчя). Помилування — в наших кулях! Геть, каналіє! Скажи сенатові, що послав тебе,— в Мооровій ватазі ти не знайшов жодного зрадника.— Рятуймо, рятуймо отамана!

У с і (шумно). Рятуймо, рятуймо, рятуймо отамана!

Моор (розв'язавши вірьовку, радісно). Тепер ми вільні... товариші! Я відчуваю цілу армію в своїй руці... Смерть або свобода! Живими нас не візьмуть!

Сурмлять до наступу. Гомін і метушня. Усі виходять зі шпагами наголо.

1 На дев'ять кіл пекло поділяється в "Божественній комедії" Данте-Алегієрі (1265—:1321). У дев'ятому колі Дантового пекла містяться зрадники.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА ПЕРША Амалія в саду грає на лютні.

Амалія.

Мовби світлий, ангел — він прекрасний.

Мов Валгалли 1 воїн — кращий всіх.

Зір його — мов майський промінь ясний.

В хвилях віддзеркалений морських.

А його обійми — буйне поривання

Й серць вогнистих радісне биття!

Тільки ніч над нами. Зоряне мовчання

Й наших душ окрилене злиття.

Поцілунки — райський плід чудесний!

Мов два полум'я, зливались ми,

Мов двох арф гармонії небесні

З осяйної линули пітьми.

Трепетали душі нам, назустріч рвались,

І палали щоки і уста —

Дух до духу линув. Зорі коливались,

Все пливло, мов мрія золота.

Він пішов... Даремно, ах, даремно

Жду його у смутку і сльозах.

Він пішов — і стало все нікчемне,

Й радість вся зітхає сумно: "Ах!"

Франц входить.

Франц. Знову тут, норовлива мрійнице? Ти крадькома зникла з нашого веселого бенкету і зіпсувала гостям радощі.

Амалія. Як жаль цих безневинних радощів! Адже у тебе в вухах ще мусив би звучати похоронний спів, що лунав над гробом твого батька.

1 Вал галл а, в старогерманському народному епосі,— місце, де після смерті перебувають душі воїнів, що загинули в бою.

Франц. Невже ти будеш довіку сумувати? Облиш мертвих мирно спочивати і подбай "про щастя для живих! Я прийшов... Амалія. А коли ти підеш?

Франц. О, не дивись на мене так похмуро й гордо! Ти завдаєш мені жалю, Амаліє. Я прийшов тобі сказати...

Амалія. Хоч-не-хоч я повинна слухати, адже Франц фон-Моор став повновладним господарем.

Франц. Авжеж, і саме про це я хотів з тобою поговорити... Максиміліан опочив у склепі предків. Я — господар. Але я хотів би цілком ним бути, Амаліє... Ти знаєш, чим ти була для нашого дому, на тебе дивились як на дочку Моора, його любов до тебе навіть саму смерть пережила. Ти, звичайно, ніколи цього не забудеш?

Амалія. Ніколи, ніколи! І хто б міг так легковажно це забути за веселим бенкетом!

Франц. За любов мого батька ти повинна винагородити його синів. Але Карл умер... Ти дивуєшся? В тебе паморочиться голова? Це й справді така висока, принадна думка, що вона може приголомшити навіть жіночу гордість. Франц під ноги топче надії найблагороднішних панночок, Франц приходить і пропонує бідній, безпомічній без нього сироті своє серце, руку... а разом з ними й усе своє золото, усі свої замки і ліси. Франц, якому всі заздрять, якого всі бояться, добровільно оголошує себе рабом Амалії.

Амалія. Чом блискавка не спалить цього нечестивого язика за його слова злочинні! Ти вбив мого коханого, і Амалія назве тебе дружиною! Ти...

Франц. Не так гостро, всемилостива принцесо! Звичайно, Франц не вигинається перед тобою, як воркуючий селадон !, звичайно, він не вчився, як томний аркадський пастушок 2, зві* ряти лунам гротів і скель свої любовні жалі... Франц говорить, а якщо йому не відповідають, то він буде наказувати.

Амалія. Ти, хробак, будеш наказувати? Наказувати — мені? А що як твій наказ повернуть тобі із зневажливим сміхом?

Франц. Ти цього не зробиш. Я знаю ще засіб, який зламає гордість упертої мрійниці,— монастирські мури!

Амалія. Браво! Чудово! За мурами монастиря знайти назавжди захист від твоїх очей василіска 3 і мати досить дозвілля,

1 Селадон — головний персонаж романа "Астрея" французького письменника Оноре д'Юрфе (1568—1625), синонім сентиментального коханця.

2 Аркадський пастушок — літературний образ щасливих, безтурботних людей, що живуть на лоні природи. Аркадія — частина стародавньої Греції, вславлена багатьма поетами як країна простоти звичаїв і щасливого пастушого життя.

3 Василіск — казкова тварина, напівптах, напівзмія, що нібито вбивала одним своїм поглядом.

щоб мріяти про Карла. Я вітаю твій монастир! Вітаю мури монастиря!

Франц. Ха-ха! То он як? Стережись, тепер ти навчила мене уміння тебе мучити. Мій погляд, наче вогнекоса фурія, виб'є з твоєї голови ці вічні химери про Карла; страхітливий образ Франца, немов із засідки, підстерігатиме тебе з-за образу твого коханого, як зачарований пес, що лежить на скарбах підземних... Я за коси приволочу тебе до каплиці, зі

шпагою в руці вирву з твоєї душі шлюбну обітницю, силоміць зійду на твоє дівоче ложе і горду соромливість твою здолаю ще більшою гордістю.

Амалія (дає йому ляпаса). Візьми спершу це в посаг.

Франц (розлючений). Ха! Вдесятеро і ще раз вдесятеро буде тобі за це відплачено! Не дружиною моєю — цієї честі тобі не бачити — ти будеш полюбовницею в мене, і чесні селянки пальцями вказуватимуть на тебе, коли ти зважишся перейти вулицю. Скрегочи зубами, проймай мене жагучими, убивчими поглядами,— мене тішить жіноча лють, ти від неї ще прекрасніша, ще більш жадана. Ходім — цей опір окрасить моє торжество, надасть насолоди насильним обіймам. Ходім до мене в кімнату! Я палаю пристрастю... Ти мусиш зараз же йти зі мною. (Хоче повести її силоміць.)

Амалія (кидається йому на шию). Прости мені, Франце! (Коли він хоче її обняти, вона вихоплює в нього з піхов шпагу і швидко відступає.) Бачиш, лиходію, що я можу тепер з тобою зробити! Я жінка, але жінка, доведена до нестями. Посмій тільки розпутною рукою доторкнутись до мого тіла — і ця сталь пройме твої похітливі груди, і дух мого дяді спрямує мою руку! Геть звідсіля в цю ж мить! (Проганяє його.) Ах, як мені добре! Тепер я можу вільно дихнути... Я почуваю в собі силу коня, що креше іскри копитами, лють тигриці, що переслідує ревучого звитяжно крадія її малят... У монастир, каже він... Дякую тобі за цю щасливу думку! Нарешті, обманута любов знайшла собі притулок — монастир... Хрест спасителя — ось пристановище обманутої любові. (Хоче йти.)

Герман несміливо входить.

Герман. Панно Амаліє! Панно Амаліє!

Амалія. Нещасний! Чого ти від мене хочеш?

Герман. Зніміть тягар з моєї душі, поки він не затягнув її в пекло. (Падає перед нею навколішки.) Простіть! Простіть! Я дуже вас образив, панно Амаліє!

Амалія. Встань! Іди звідси! Я нічого не хочу знати. (Поривається йти.)

Герман (затримує ті). Ні! Зостаньтесь! Заклинаю вас богом! Заклинаю вас вічним богом! Ви повинні все знати!..

Амалія. Ні звуку більше... Я прощаю тебе... Іди собі з миром. (Поспішає до виходу.)

Герман. Вислухайте одне тільки слово —воно поверне вам спокій.

Амалія (вертається і дивиться на нього здивовано). Як, друже? Хто на небі й на землі може повернути мені спокій?

Герман. Це зможе одне слово з моїх уст. Вислухайте мене!

Амалія (співчутливо бере його за руку). Добра людина... Чи може одне слово з твоїх уст відчинити браму вічності?

Герман (встає). Карл — живий!

Амалія Хскрикує). Нещасний!

Герман. Це так... Ще одне слово: ваш дядя...

Амалія (кидається до нього). Ти брешеш.

Герман. Ваш дядя...

Амалія. Карл — живий!

Герман. І ваш дядя...

Амалія. Карл живий?

Герман. І ваш дядя теж... Не зрадьте мене. (Вибігає.) Амалія (довго стоїть мов скам'яніла, потім зривається з місця і біжить за ним). Карл — живий!

ЯВА ДРУГА Берег Дунаю.

Розбійники розташувалися на пагорку під деревами; внизу пасуться

коні.

Моор. Тут я ляжу відпочити. (Падає на землю.) Я весь як побитий. Язик сухий, мов черепок.

Швейцер непомітно зникає.

Я хотів вас попросити зачерпнути мені пригорщ води з того струмка, але й ви усі смертельно втомлені.

Ш в а р ц. І вино в наших бурдюках усе вийшло.

MOOD. Гляньте, які гарні хліба! Дерева гнуться під тягарем плодів... Повні надій виноградні лози.

Г р і м м. Рік удався врожайний.

Моор. Ти гадаєш? Отже, хоч одна краплина поту на цьому світі буде винагороджена... Одна?.. А вночі, може, випаде град і виб'є все до останку.

Ш в а р ц. Це цілком можливо! Усе може загинути за кілька годин до жнив.

Моор. Оце ж я й кажу. Усе може загинути. Чому повинно щастити людині там, де вона схожа на мураху, коли їй не вдається те, що рівняє її з богами? Чи така вже призначена їй доля?

Ш в а р ц. Не знаю.

Моор. Це ти добре сказав, а ще краще зробив би, якби ніколи не намагався її пізнати! Я бачив людей, брате, їх бджолині турботи і велетенські задуми, їх богорівні плани і мишачі діла — всю цю дивовижну гонитву за щастям... Один довіряється льотові свого коня, другий — носові свого осла, третій — власним своїм ногам; я бачив цю строкату лотерею життя, де в погоні за виграшем інший ставить на карту свою безвинність, спасіння своєї душі... і витягує порожні квитки. Кінець кінцем виявляється, що в ній не було жодного виграшу. Це таке видовище, брате, що від нього сльози набігають на очі і разом з тим нестримний сміх лоскоче груди.

Ш в а р ц. Як велично заходить сонце!

Моор (заглиблений у споглядання). Так умирає герой. Хочеться схилитись перед ним!

Г р і м м. Ти, здається, глибоко схвильований.

Моор. Коли я був ще хлопчиком, моєю улюбленою мрією було так жити і так померти... (З прихованим болем.) Цілком дитяча мрія!

Г р і м м. Я думаю!

Моор (насуває капелюх на обличчя). Так, був час... Облиште мене самого, товариші!

Ш в а р ц. Моор! Моор! Що це, хай йому кат? Змінився з обличчя!

Г р і м м. Стонадцять чортів! Що з ним! Йому недобре? Моор. Був час, коли я не міг заснути, якщо забував на ніч помолитись.

Г р і м м. Чи ти з глузду з'їхав. Чи не хочеш ти, щоб твої дитячі роки і зараз тобою керували?

Моор (кладе свою голову Гріммові на груди). Брате! Брате! Г р і м м . Чого ти! Та не будь же дитиною, прошу тебе. Моор. Якби ж я був нею... якби ж то я був нею знов!.. Г р і м м. Годі! Годі!

Ш в а р ц. Розвеселись. Глянь, який мальовничий краєвид... який чудовий вечар.

Моор. Так, друзі, світ такий прекрасний! Ш в а р ц. Ну от, це добре сказано. Моор. Земля така чудова!

Г р і м м. Правда... правда... це мені до вподоби. Моор (з пониклою головою). А я такий гидкий у цьому прекрасному світі... а я недолюдок на цій чудовій землі. Г р і м м. Ото лихо!

Моор. Моя невинність! Моя невинність!.. Погляньте. Усе в природі вийшло погрітись під привітним промінням весняного сонця... Чому ж для мене ці радощі небесні стають пеклом?.. Усе повне щастя, усе пройнято єдиним віянням миру!.. Увесь світ — одна родина, і один отець над нею угорі... Але він не мій отець, — я один — відкинутий, мене одного вигнано з-поміж праведних... Не для мене солодке слово "дитя", не для мене ніжні погляди коханої... не для мене, не для мене щирі обійми друга. (З жахом відкинувшись назад.) Оточений убивцями... сичанням єхидн... прикутий до пороку залізними ланцюгами... я по хисткій жердині пороку йду, хитаючись, через провалля загибелі,^— ридаючий Абадонна1 серед квітів щасливого світу.

Шварц (до товаришів). Нічого не збагну! Я ніколи його таким не бачив.

Моор (із смутком). Коли б я міг вернутись у лоно матері моєї! Коли б міг я жебраком народитись! Ні! Нічого б я так не хотів — о небо! — як бути простим поденником!.. О, я хотів би так стомлюватись, щоб кривавий піт збігав мені по скронях... Коли б мені хоч цим купити єдину радість післяобіднього сну.,.: щастя єдиної сльозини.

Грімм (до товаришів). Терпіння, припадок іде на спад.

Моор. Був час, коли вони так легко лилися... О безжурні дні! О ти, замку отчий! О ви, зелені, мрійливі долини! О райські сцени мого дитинства! Ніколи ви не вернетесь, ніколи не освіжите своїм дорогоцінним подихом мої' палаючі груди... Сумуй зі мною, природо! Ніколи вони не вернуться, ніколи не освіжать своїм дорогоцінним подихом мої палаючі груди... Минулися... минулися безповоротно!

Швейцер (з водою в капелюсі). Пий, отамане! Води тут досхочу, холодна як лід.

Шварц. Ти в крові. Що з тобою трапилось?

Швейцер. Дурниця, яка мало не коштувала мені обох ніг і голови. Поспішаю оце я піщаним пагорком понад рікою, коли— раз! — і увесь цей мотлох сунеться підо мною, і я з висоти десяти рейнських футів 2 лечу вниз... лежу там... А коли прийшов до пам'яті, то побачив серед гравію щонайчистішу воду. На цей раз досить, натанцювався, подумав я, і отаманові це буде до смаку.

Моор (повертає йому капелюх і витирає йому обличчя). А то не видно шрамів, що ними богемська кіннота позначила тобі лоб... Твоя вода була хороша, Швейцер. Ці шрами тобі до лиця.

Швейцер. Ба! Вистачить місця ще на три десятки...

Моор. Так, хлопці, гарячий це був день... А втратили ми тільки одного — мій Роллер загинув прекрасною смертю. Над його прахом поставили б мармуровий пам'ятник, якби він помер не за мене. Будьте задоволені і з цього. (Осушує собі очі.) А скільки ворогів лягло на місці?

Швейцер. Сто шістдесят гусарів, дев'яносто три драгуни і близько сорока єгерів — усього чоловік до трьохсот.

Моор. Триста за одного!.. Кожен з вас має право на цю

1 Абадонна — ім'я повелителя духів пекла, що часто зустрічається в релігійній поезії середніх віків і нового часу.

5 Рейнський фут — приблизно третина метра.

голову! (Знімає капелюх.) Ось я піднімаю свій кинджал. Клянусь душею — я вас ніколи не покину.

Швейцер. Не клянись! Ти не знаєш, може, ти ще будеш щасливий і розкаєшся в цьому.

Моор. Клянусь прахом мого Роллера! Я вас ніколи не покину.

Косинський входить.

Косинський (про себе). Десь у цій околиці, казали мені, я його зустріну... Ого! А це що за люди? Чи не вони часом? А що як вони? Так і є, так і є! Заговорю-но з ними.

Шварц. Пильнуй! Хто йде?

Косинський. Пробачте, панове! Не знаю, чи туди я прийшов, куди треба, чи ні?

Моор. А хто ж ми повинні бути, якщо ви прийшли, куди треба?

Косинський. Люди.

Швейцер. Ми ж довели це, отамане?

Косинський. Я шукаю людей, які дивляться смерті з обличчя і граються з небезпекою, як з ручною змією, цінують свободу понад честь і життя, справжніх людей, що від самого лише імені їх, жаданого для бідних і пригнічених, тремтять най-відважніші, а тирани бліднуть.

Швейцер (до отамана). Цей хлопець мені до вподоби. Слухай, друже, ти знайшов тих, кого тобі треба.

Косинський. І я так гадаю, і сподіваюсь, що невдовзі ми станемо братами... То покажіть же мені саме ту людину, яку я шукаю,— вашого отамана, великого графа фон-Моора.

Швейцер (подає йому руку і тепло говорить). Любий юначе! Будьмо друзями.

Моор (наближаючись). А ви знаєте отамана?

Косинський. Це ти!.. Хто, глянувши на тебе, шукатиме іншого? (Пильно дивиться на нього.) Мені завжди хотілося побачити мужа з нищівним поглядом, як він сидів колись на руїнах Карфагену,— тепер я вже не хочу.

Швейцер. Молодець!

Моор. А що вас привело до мене?

Косинський. О отамане! Моя більше ніш жорстока доля!.. Мій корабель зазнав аварії в бурному житейському морі, я бачив, як надії мого життя гинули в страшному вирі, і в мене не лишилося нічого, крім болючого спогаду про їх утрату, що довів би мене до божевілля, коли б я не намагався заглушити його іншою діяльністю.

Моор. Ще один, що нарікає на бога!.. Далі!

Косинський. Я став солдатом. Нещастя й тут переслідувало мене... Я вирушив до Ост-Індії, мій корабель розбився об підводне каміння — нічого, крім нездійснених планів! Нарешті, я чую скрізь розповіді про твої подвиги, або, як вони їх називали, про твоє розбишацтво, і от я подався сюди, за тридцять миль, з твердим намірам служити під твоїм проводом, якщо ти схочеш прийняти мої послуги... Прошу тебе, достойний отамане, не відмов мені!

Швейцер (підстрибнувши). Ура! Ура! То, значить, наш Роллер стократно замінений! Справжній бойовий товариш для нашої ватаги!

Моор. Твоє ім'я?

Косинський. Косинський.

Моор. Косинський? А відомо тобі, що ти легковажний хлопчик і граєшся таким важливим кроком у житті, немов дввча необачне?.. Тут тобі доведеться не в м'яча гуляти і не кеглі вибивати, як ти собі уявляєш.

Косинський. Я знаю, що ти хочеш сказати... Мені двадцять чотири роки, але я вже бачив, як виблискують шпаги, і чув, як кулі дзижчать навколо.

Моор. Он як, паничу? То ти тільки для того навчився фехтувати, щоб за якийсь талер убивати бідних мандрівників або^ нишком розпорювати животи жінкам? Іди, йди звідси! Ти втік від своєї няньки, бо вона різкою тобі пригрозила.

Швейцер. Хай йому кат, отамане! Що ти думаєш? Невже ти хочеш спровадити цього геркулеса? Хіба не виглядає він так,, наче збирається ополоником прогнати за Ганг 1 самого маршала саксонського?

Моор. Тобі не пощастило в твоїх пустощах дитячих, то ти приходиш сюди і хочеш стати негідником, убивцею?.. Убивство, хлопчику,— чи розумієш ти це слово? Ти міг спати спокійно, позбивавши головки з маків, але мати убивство на душі...

Косинський. Я готовий відповідати за кожне вбивство, яке ти мені доручиш.

Моор. Он як? То ти такий розумний? Ти маєш намір ловити дорослу людину на гачок лестощів? Звідки ти знаєш, що. я не бачу жахливих снів або що на смертнім ложі я не пополотнію? Чи багато зробив ти вже такого, щоб думати про відповідальність ?

Косинський. Звичайно, ще дуже небагато! Але все ж, таки ця подорож до тебе, благородний графе!

Моор. Чи не ткнув тобі в руки твій гувернер історію Ро-біна Гуда 2 ? — На галери б засилати таких необережних кана-

1 Ганг — ріка в Індії. "Прогнати за Ганг" — жартівливий вислів, що. означає: "Дуже далеко".

2 Робін Гуд — герой англійських народних балад, що відбивають протест середньовічного селянства проти феодального гніту; тип

благородного розбійника, народного месника й захисника пригноблених.

лій! т— Чи не вона так розпалила твою дитячу фантазію і заразила < тебе божевільним прагненням стати великою людиною? Чи не лоскочуть твоєї уяви гучне ім'я й почесті? Чи не хочеш ти купити безсмертя підпалом і вбивством? Зауваж собі, честолюбний юначе! Не для вбивць і паліїв зеленіють лаври! За бандитськими перемогами не тріумфи йдуть, а прокльони, небезпеки, смерть, ганьба. Бачиш ти шибеницю отам на пагорку?

Шпігельберг (сердито ходить туди й сюди). Ах, як це по-дурному! Як це огидно, непростимо по-дурному! Цим нічого не вдієш! Я робив інакше.

Косинський. Чого боятися тому, хто не боїться смерті?

Моор. Здорово! Незрівнянно! Ти сумлінно ходив до школи і добре вивчив напам'ять Сенеку1. Але, любий друже, такими сентенціями ти не замовиш болю страждаючої природи, ти цим ніколи не притупиш стріл скорботи... Подумай добре, сину мій! (Бере його за руку.) Подумай, раджу тобі, як батько: досліди глибину провалля, перше ніж скакати в нього! Адже ти ще можеш знайти в світі якусь радість. Може настати хвилина, коли ти схаменешся... але тоді... буде вже, мабуть, пізно. Тут ти, так би мовити, виходиш із людського кола, і ти повинен або стати — вище за людей, або обернутися в диявола... Ще раз повторюю, сину мій! Коли хоч іскра надії жевріє для тебе де-небудь, то кинь і думати про цю жахливу спілку, в яку йдуть лише з розпачу, якщо це не було призначено вищою мудрістю... Можна домилитись, вір мені, можна сприйняти як твердість духу те, що кінець кінцем виявиться лише розпачем... Вір мені, мені!.. І швидше йди звідси.

Косинський. Ні! Тепер я не втечу. Якщо тебе не зворушили мої прохання, то вислухай повість про мої нещастя. Ти сам силоміць даси

мені в руку кинджал, ти даси його сам... Сідайте навколо і слухайте уважно!

Моор. Я слухаю.

КоСИНСЬКЙЙ. Отже, знайте, що я чеський дворянин і після передчасної смерті батька став власником чималого маєтку. То було райське місце, бо там жив ангел — дівчина, прикрашена всіма принадами квітучої юності і невинна, як світло небесне. Але кому я це кажу? Ви пускаєте це повз вуха,— ви ніколи не любили, і вас ніхто не любив...

Швейцер. Тихше, тихше! Наш отаман спалахнув, як вогонь.

Моор. Перестань! Розкажеш це іншим разом — завтра, найближчим часом або... коли я надивлюсь на кров.

1 Сенека (3 р. до н. ери — 65 р. н. ери) — римський письменник і філософ-стоїк, що проповідував суворість звичаїв, вірність обов'язку, зневагу до смерті. Був вихователем відомого своєю жорстокістю римського імператора Нерона.

Косинський. Кров! Кров!.. Слухай-но далі! Кажу тобі, в тебе серце обіллється кров'ю. Вона була з походження міщанка, німкеня, але її погляд розтоплював усі дворянські забобони. З унимливою скромністю прийняла вона з рук моїх обручку, і через день я мав вести свою А м а л і ю до вівтаря.

Моор швидко встає.

У п'янкому чеканні сподіваного раювання, серед готувань до весілля мене раптом викликають через посланця до двору — я з'являюсь. Мені показують листи зрадницького змісту, які я нібито писав. Я весь

почервонів від цього злого наклепу... У мене відібрали шпагу, кинули мене у в'язницю, я знепритомнів.

Ш вейцер. А тим часом... Кажи далі! Я вже почуваю, чим тут пахне.

Косинський. Там я просидів цілий місяць і не розумів, як це могло трапитись. Мені страшно було за мою Амалію, яка з тривоги за мою долю щохвилини могла вмерти. Нарешті, з'явився перший міністр двору, в найсолодших висловах привітав мене з установленням моєї безвинності, прочитав мені наказ про звільнення і вернув шпагу. Я в захваті лечу до свого замку, в обійми моєї Амалії... Вона зникла. її забрали опівночі, ніхто не знав куди, відтоді й чутки про неї нема. Враз наче блискавка мене осяяла, я мчу до міста, розпитую при дворі — на мене витріщають очі, ніхто не відповідає... Кінець кінцем я знаходжу її в палаці за потаємними ґратами,— вона кидає мені записку.

Швейцер. Я ж так і говорив.

Косинський. Смерть і пекло! Вона писала: їй запропонували на вибір — або побачити мене мертвим, або стати полюбовницею князя. У боротьбі поміж честю й коханням вона вибрала останнє, і (сміється) я буїв урятований!

Швейцер. Що ж ти тоді зробив?

Косинський. Я стояв мов громом приголомшений... Кров! — було першою моєю думкою, кров! — останньою. З піною на устах прибігаю я додому, вибираю тригранну шпагу і стрімголов лечу до міністра двору,— адже тільки він", тільки він був клятим звідником. Мене, мабуть, помітили, як я ще був на вулиці, бо, коли я ввійшов, усі двері були міцно зачинені. Я шукаю, розпитую; він поїхав до князя, відповідають мені. Я мчу прямо туди — його там і не бачили. Я повертаюсь назад, виламую двері, знаходжу його і хочу вже... коли раптом п'ятеро чи шестеро слуг вискакують із засідки і виривають у мене шпагу.

Швейцер (тупаючи ногою). І йому все минуло, і ти пішов, впіймавши облизня?

Косинський. Мене схопили, обвинуватили, засудили як карного злочинця і з ганьбою — зауважте собі, з особливої ласки! — з ганьбою вигнали за кордон. Мої маєтки дісталися

в подарунок міністрові, моя Амалія залишилася в кігтях тигра, сумує й нудиться життям, тоді як моїй помсті доводиться постувати і згинатись під ярмом деспотизму.

Швейцер (встає, гострить шпагу). Це вода на наш млин, отамане! Тут є що підпалити!

Моор (що досі схвильовано ходив вперед і назад, швидко обертається до розбійників). Я повинен її бачити... В путь! Забирайте все!.. Ти залишаєшся, Косинсвкий!.. Пакуйтесь швидше!

Розбійники. Куди, що?

Моор, Куди? Хто питає — куди? (До Швейцера, гнівно.) Ти, зраднику, хочеш затримати мене? Але клянусь небесною надією...

Швейцер. Я зрадник? Іди хоч у пекло, я піду за тобою.

Моор (кидається йому на шию). Братнє серце! Ти підеш за мною... Вона плаче, вона нудиться життям! В путь! Швидше! Всі — у Франконію! Ми повинні бути там за тиждень...

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА ПЕРША Сільська місцевість біля замку Моорів" Розбійник Моор, Косинський — віддалік.

Моор. Іди вперед — доповіси про мене. Ти ж усе пам'ятаєш, що треба сказати?

Косинський. Ви граф фон-Бранд, їдете з Мекленбурга, я — ваш стайничий... Не турбуйтесь, я добре зіграю свою роль. Прощайте! (Виходить.)

Моор. Привіт тобі, рідна земле! (Цілує землю.) Рідне небо! Рідне сонце! І ви, лани і пагорки, струмки і ліси! Всім серцем, всім серцем вітаю вас! Як солодко повіває повітря з гір моєї вітчизни! Який запашний бальзам струмите ви назустріч бідному втікачеві!.. Елізіум! Поетичний світ!.. Зупинись, Моор! Твоя нога вступає в священний храм. (Підходить ближче.) Глянь, он і гнізда ластівок на подвір'ї замку, і хвіртка в сад! ї цей куточок біля тину, де ти так часто спостерігав і дражнив ловчу сову А там, внизу, левада, де ти, герой Олександр, вів своїх македонян в> атаку під Арбелами 2, і поруч — поросли травою пагорок, з якого ти скинув перського сатрапа, а з висоти його маяв твій переможний прапор! (Усміхається.) Золоті весняні роки дитинства знов оживають в душі нещасного. Ти був тоді такий щасливий, так суцільно, так безхмарно радісний, а нині... Ось лежать руїни твоїх планів. Тут мав ти колись жити великим, видатним, всіма шанованим мужем... Тут мав ти вдруге

1 Ловча сова — приручена сова, навчена заманювати в пастку дрібних птахів.

2 Арбели — місто в Малій Азії, біля якого Олександр Македонський розбив перського царя Дарія (331 р. до н. ери).

пережити своє дитинство в квітучих дітях Амалії... Тут!.. Тут мав ти стати куміром свого народу, але злий ворог людський насміявся з тебе!

(Здригнувся.) Навіщо я прийшов сюди? На те, щоб відчути себе в'язнем, якого брязкіт залізних кайданів розбудив од мрій про свободу?.. Ні, я повернусь назад до моїх злиднів! В'язень уже забув про денне світло, але мрія про свободу майнула над ним, наче блискавка вночі, і навколо стало ще темніше... Прощайте, рідні долини! Колись ви бачили Карла хлопчиком, і цей хлопчик був щасливий... Тепер ви бачите мужа, і цей муж сповнений розпачу. (Швидко обертається і йде в глиб місцевості, але раптом зупиняється і сумно дивиться на замок.) Не побачити її, жодного погляду... коли тільки один мур відділяє мене ©ід Амалії... Ні! Я повинен бачити її, повинен бачити його... хоч би це й пошматувало мені серце! (Вертається.) Батьку, батьку! Твій син близько... Геть від мене, чорна димуюча кров! Геть, порожній, моторошний, жахливий погляд смерті! Хоч на цю годину дай мені спокій... Амаліє! Батьку! Твій Карл близько! (Швидко йде до замку.) Муч мене, коли прокинеться день, не відступай від мене, коли настане ніч, терзай мене в жахливих снах! Тільки не отруюй мені цієї єдиної радості! (Зупиняється біля брами.) Що це зі мною? Що це, Моор? Будь мужчиною!.. Смертельний страх... жахливе передчуття... (Входить.)

ЯВА ДРУГА

Галерея в замку.

Розбійник Моор і Амалія входять.

Амалія. І ви сподіваєтесь пізнати його портрет серед цих картин?

Моор. О, напевно! Його образ живе у мені завжди. (Оглядає портрети.) Це не він.

Амалія. Вгадали!.. Це родоначальник графського дому, він дістав дворянство від Барбаросси якому він служив у морських походах на піратів.

Моор (усе ще біля портретів). Цей теж не він... І цей не він... так само і т о й... Його тут немає.

Амалія. Невже? Подивіться краще! Я думала, ви знаєте його...

Моор. Батька рідного я знаю не краще! Ось цьому бракує лагідної риски біля уст, що по ній можна було його з тисячі впізнати,— це не він.

1 Барбаросса (італ.— "рудобородий") — прізвисько німецького імператора Фрідріха I (1152—1190), який здійснив п'ять грабіжницьких походів в Італію.

Амалія. Ви мене дивуєте. Як? Вісімнадцять років ви його fie бачили, і все ще...

Моор (зашарівшись, швидко). Ось він! (Стоїть мов гро-мом прибитий.)

Амалія. Прекрасна людина!

Моор. Батьку! Батьку! Прости мені!—Так! прекрасна людина! (Витирає сльози.) Божественна людина!

Амалія. Здається, ви дуже ним турбуєтесь ?

Моор. О, це прекрасна людина!.. І його вже нема?

Амалія. Нема! Так зникають кращі наші радощі... (Торкається його руки.) Любий графе, не зріє щастя в підмісячному світі.

Моор. Так, це правда, це правда... Але коли в и встигли набути такого сумного досвіду? Адже вам і двадцяти трьох років нема?

Амалія. Я вже набула цей досвід. Все для того живе, щоб у смутку померти. Ми прагнемо й здобуваємо лише для того,, щоб зазнати болю втрати.

Моор. Ви вже втратили когось ?

Амалія. Ні... так... ні... Ходім далі, графе?

Моор. Чого так швидко?.. Чий це портрет отам праворуч.1 У нього, здається, таке сумне обличчя.

Амалія. Ліворуч — портрет графового сина, теперішнього господаря замку... Ходім, ходім далі!

Моор. А цей портрет, праворуч?

Амалія. Ви не хотіли б піти в сад?

Моор. А цей портрет праворуч?.. Ти плачеш, Амаліє?

Амалія швидко виходить.

Вона мене любить! Вона мене любить!.. Як вся вона захвилювалась, як побігли їй по щоках зрадливі сльози! Вона любить мене!.. Нещасний, чи вартий ти цього? Чи не стою я тут, як засуджений перед плахою, що загрожує йому смертю? Чи не та це софа, на якій я, обнімаючи її, поринав у хвилі раювання? Чи не рідні це батьківські покої? (Схвильовано дивиться на батьків портрет.) Ти... ти... твій погляд полум'ям палає... Прокляття, прокляття, тлін!.. Де я? В очах темніє... Гнів божий! Я, я вбив його! (Вибігає.)

Франц фон-Моор.

Франц (у глибокій задумі). Геть від мене цей образ! Геть, боягузе малодушний! Чого тремтиш ти, і перед ким? Чи не здається мені за всі ті недовгі години, протягом яких граф блукає в цих стінах, наче якийсь шпигун пекельний крадеться за мною по п'ятах... Я десь бачив його! Є щось величне і таке знайоме в його дикому, засмаглому обличчі, що мене аж дрож про-

"має. І Амалія до нього небайдужа. Чи не дарує вона йому пристрасні, томні погляди, на які завжди така скупа для всіх? Хіба не бачив я, як вона крадькома зронила кілька сльозин у вино, яке він за моєю шиною так жадібно випив, наче хотів і келих разом проковтнути? Так, я бачив це, на власні очі бачив у дзеркалі. Ой, Франце, стережись! За цим ховається якась потвора, загибеллю вагітна. (Допитливо вдивляється в портрет Карла.) Така ж довга гусяча шия. Такі ж чорні вогнисті очі... Гм, гм!.. Такі ж темні, густі, навислі брови... (Раптом здригнувшись.) Злорадне пекло! Чи не ти насилаєш на мене це передчуття? Це — Карл!.. Так, тепер його риси немов оживають передо мною... Це він, дарма що на ньому маска! Це він, дарма що на .ньому маска!.. Це він... Смерть і прокляття! (Швидко ходить вперед і назад.) Чи на те просиджував я ночі... чи для того зсовував я скелі, зарівнював провалля? Чи на те повстав я проти всіх інстинктів людських, щоб цей бродяга неприкаяний порвав своєю незграбністю мої майстерно оплетені сіті?.. Обережніш, обережніш! Лишилось тільки дрібницю доробити... Я й без того вже по самісінькі вуха вгруз у смертні гріхи, і безглуздо було б пливти назад, коли покинутий берег залишився так далеко. Нема чого й думати про повернення! Саме б милосердя пішло з торбами, а безмежні жалощі вкрай збанкрутували б, якби вони надумали простити мені мої провини. Отже, вперед, як годиться мужчині! (Дзвонить.) Хай забирається він до праотців, і тоді вже приходить,— мертві мені не страшні!.. Даніелю! Гей, .Даніелю! Чого доброго, вони і його підбурили проти мене! В нього такий таємничий вигляд.

Д а н і е л ь входить. Д а н і е л ь. Що накажете, мій пане?

Франц. Нічого. Піди і наповни цей келих вином, тільки швидко!

Даніель виходить.

Стривай, стариганю, я тебе впіймаю! Я так пильно дивитимусь тобі в вічі, що твоє сторопіле сумління й через машкару пополотніє!.. Він повинен умерти!.. Дурень той, хто кидає справу на півдорозі і гави ловить, чекаючи, що з того всього вийде.

Даніель з вином.

Франц. Постав сюди! Дивись мені прямо в вічі! Як у тебе трусяться коліна! Як ти тремтиш! Признавайся, старий, що ти зробив?

Даніель. Нічого, ласкавий пане, клянуся богом і моєю бідною душею!

Франц. Випий це вино!.. Що? Ти вагаєшся?.. Признавайся зараз же! Що ти вкинув у вино?

Даніель. Боже борони! Що? Я — у вино?

Франц. Отруту вкинув ти у вино. Хіба не зблід ти як сніг? Признавайся, признавайся! Хто тобі дав її? Чи ж не правда, граф, граф дав її тобі?

Даніель. Граф? Господи Ісусе! Граф не давав мені нічого.

Франц (хапає його за комір). Я душитиму тебе, поки ти не посинієш, сивий ти брехуне! Нічого? А чого ж ви усе стовбичите разом? Він, ти і Амалія? І про що це шепочетесь ви завжди? Признайся, які таємниці, які таємниці звірив він тобі?

Даніель. Це знає всевідаючий бог,— не звіряв він мені ніяких таємниць.

Франц. Ти ще будеш заперечувати? Які підступи ви замишляєте, щоб усунути мене з дороги? Хотіли мене сонного задушити, чи ж не правда? Під час гоління горло мені перерізати? Вином або шоколадом мене отруїти? Признавайся, признавайся! Чи, може, з ложкою супу вічним сном мене нагодувати? Не крийся! Я знаю все.

Даніель. Хай бог так у біді мені допоможе, як я не кажу вам щирої правди.

Франц. На цей раз я тобі прощаю. Але слухай, він, напевно, підсовував тобі гроші? Він стискав тобі руку міцніше, ніж це заведено? Ну, хоч би так, як стискають її старим своїм знайомим?

Даніель. Ніколи, мій пане.

Франц. Чи не говорив він тобі, наприклад, що знав тебе раніше? Що й ти повинен його знати? Що коли-небудь спаде за-зіса з очей твоїх, що... Як? Він нічого такого не говорив тобі ніколи?

Даніель. Анічогісінько.

Франц. Що деякі обставини затримали його... що доводиться часом надягати машкару, щоб підступити до ворогів своїх... що він хоче помститися за себе, жорстоко помстатися?

Даніель. Ні звуку про все це.

Франц. Що? Анічогісінько? Подумай гарненько! Що він дуже добре знав старого пана... особливо близько знав його... що він його любить... надзвичайно любить... любить як син...

Даніель. Щось подібне, пригадую, чув я від нього.

Франц (зблід). Чув, справді чув? Розказуй же швидше! Він говорив, що він мій брат?

Даніель (спантеличений). Що, мій пане?.. Ні, цього він не говорив. Але коли панночка водила його по галереї, а я саме тоді обтирав пил на рамах картин,— він раптом спинився перед портретом покійного пана наче громом прибитий. Панночка показала на портрет і сказала: "Прекрасна людина!" — "Так, прекрасна людина!" — відповів він, витираючи з очей сльози.

Франц. Слухай, Даніелю! Ти знаєш, я завжди був для тебе добрим паном, давав тобі їжу й одяг, оберігав у роботі твої старечі сили...

Д а н і е л ь. Господь вам за це заплатить! А я завжди служив вам чесно.

Франц. Саме це й хотів я зараз сказати. За все своє життя ти ні разу мені не суперечив, бо сам добре знаєш, що повинен коритись мені в усьому, що я тобі накажу.

Даніель. У всьому і цілим серцем, якщо воно не йде проти бога й мого сумління.

Франц. Дурниці! дурниці! І тобі не сором? Стара людина, а віриш бабусиним казкам! Годі, Даніелю! Це дурна думка. Адже я тут володар. Бог і сумління мене покарають, якщо бог і сумління існують.

Даніель (сплескує руками). Боже милосердий!

Ф р а н ц. В ім'я обов'язку покори! Чи розумієш ти це слово? В ім'я обов'язку покори наказую тобі, щоб графа завтра ж не було серед живих.

Даніель. Господи помилуй! За віщо?

Франц. В ім'я твоєї сліпої покори! І я правитиму з тебе.

Даніель. З мене? Змилуйся, пресвята діво! З мене? Чим же я, стара людина, согрішив?

Франц. Нема тут часу довго роздумувати,— твоя доля в моїх руках. Хочеш ти до кінця життя знемагати в найглибшому з моїх підземель, де голод примусить тебе гризти власні кості, а пекуча спрага — пити власну сечу?.. Чи волієш краще їсти мирно свій хліб і спокійно доживати свою старість?

Даніель. Як це, пане? Мирна й спокійна старість — для вбивці?

Франц. Відповідай на моє запитання. Даніель. Моя сивина, моя сивина! Фр ан ц. Так чи ні?

Даніель. Ні!.. Боже, згляньсяна мене! Франц (наміряючись іти). Гаразд, це тобі справді буде потрібно.

Даніель затримує його і падає перед ним навколішки.

Даніель. Згляньтесь, пане! Згляньтесь на мене! Франц. Так чи ні?

Даніель. Ласкавий пане, мені вже сімдесят один рік! Я шанував батька й матір, і нікого, скільки себе пам'ятаю, і на шеляг не обманув, у вірі був твердий і непохитний, сорок чотири роки у вашім домі прослужив і жду тепер спокійної, блаженної кончини. Ах, пане, пане! (З запалом обнімає його коліна.) І ви хочете відняти в мене останню втіху в годину смерті, хочете, щоб муки сумління отруїли мені останню молитву, щоб я відійшов у

вічність мерзотою перед богом і людьми! Ні, ні, мій любий, дорогий, мій ласкавий пане! Ви цього не хочете, ви цього не зажадаєте від сімдесятилітнього старика.

Франц. Так чи ні? До чого ця балаканина?

Д а н і е л ь. Віднині я служитиму вам ще ретельніше, буду, як поденник, виснажувати в роботі останні сили, вставатиму раніше, лягатиму пізніше... ах! поминатиму вас у вечірній і вранішній молитві, і бог не відкине молитов старої людини.

Франц. Покора — краще за всяку жертву. Чував ти коли-небудь, щоб кат маніжився, коли йому належить виконати вирок?

Д а н і е л ь. Так, так! Але невинну душу загубити...

Франц. Чи не повинен я звітувати перед тобою? Хіба сокира питає в ката, чому так, а не інакше?.. Бачиш, який я довготерпеливий,— я обіцяю тобі нагороду за те, в чому ти й так зв'язаний присягою.

Д а н і е л ь. Але, присягаючи вам, я сподівався залишитись християнином.

Франц. Ніяких заперечень! Даю тобі цілий день на роздумування. Поміркуй ще раз. Щастя чи нещастя — чуєш ти? Розумієш? Найвище щастя і найгірше нещастя! Я винайду нечувані катування.

Д а н і е л ь (після деякого роздуму). Я зроблю це, завтра я це зроблю. (Виходить)

Франц. Спокуса велика, а він не народився бути мучеником за свою віру... Отже, на здоров'я, вельможний графе! З усього видно, що завтра ввечері ви споживатимете вашу останню трапезу!.. Все залежить від того, як на це дивитись, і дурень буде той, хто не дбатиме про свою

вигоду. Батька, який, може, випив зайву пляшку вина, опановує похітливе бажання — і з цього виникає людина, а людина ж — останнє, про що думають під час цієї геркулесової роботи. От і мене зараз опановує бажання — і від цього загине людина, і, звичайно, тут більше розуму й умисності, ніж при її зачатті... Хіба народження значної кількості людей не залежить здебільшого від спеки липневого полудня, від привабливого вигляду постільної білизни, від горизонтальної пози заснулої кухонної грації або від погашеної свічки?..] Якщо народження людини є справа тваринної похоті або випадку, то навіщо ж заперечення цього народження вважати за щось важливе? Хай буде проклята дурість наших мамок і няньок, що калічать нам уяву жахливими казками і відбивають у нашому м'якому мозкові мерзенні картини страшного суду, так що мимовільний трепет проймає людину, жах леденить їй кров, спиняє найсміливішу рішучість, і наш ледве пробуджений розум сковують ланцюги темних забобонів... Убивство! Ціле пекло фурій миготить навколо цього слова. А природа просто забула створити ще одну людину, пуповина не була перев'язана, батькові не пощастило весільної ночі — і вся ця гра тіней зникла. Було щось і не стало нічого. Наче це не все одно, що сказати: нічого не було, нічого й не буде,— отже, нема про що й говорити. Людина з твані виникає, бродить деякий час у твані, сама породжує твань і знов у твань обертається, поки, нарешті, не прилипне гряззю до підошов свого праправнука. От і вся пісня — брудне коло призначення людини, отже — щасливої дороги, любий брате! Сумління, цей жовчний, подагричний мораліст, може собі виганяти зморщених баб із борделів і катувати старих лихварів на смертному ложі,— до мене воно ніколи не потрапить на прийом. (Виходить.)

ЯВА ТРЕТЯ Інша кімната в замку. Розбійник Моор входить з одного боку, Даніель — з другого. Моор (квапливо). Де панна?

Даніель. Ласкавий пане! Дозвольте бідній людині про дещо вас попросити.

Моор. Будь ласка,— що тобі треба?

Даніель. І небагато — і все, дуже мало — і разом з тим так багато— дозвольте мені поцілувати вам руку!

Моор. Не треба цього, добрий старче! (Обнімає його.) Ти міг би батьком мені бути.

Даніель. Вашу руку, вашу руку, прошу вас!

Моор. Не треба.

Даніель. Я повинен... (Хапає його руку, кидає на неї швидкий погляд і падає перед ним навколішки.) Любий, дорогий Карле!

Моор (лякається, потім, опанувавши себе, сухо). Мій друже, що з тобою! Я тебе не розумію.

Даніель. Так, заперечуйте, прикидайтесь! Гаразд, гаразд! А все-таки ви — мій дорогий, мій безцінний панич... Боже милий, яка радість мені, старому... А я, дурний, не зразу вас... Небесний отчо! От ви й вернулись, а старий пан уже в домовині, а ви знову тут... Який же я був сліпий осел (б'є себе по лобі), що не пізнав вас з першого ж погляду... Ах ти... Хто б міг таке уявити! Те, про що я в сльозах молився... Господи Ісу се! Ось він тут, живий і здоровий, у своїй старій кімнаті!

Моор. Що це за розмови? Чи не гарячка у вас? Чи ви репетируєте передо мною роль з якоїсь комедії?

Даніель. Ай-ай-ай! Не добре так сміятися з старого слуги... Оцей шрам! А, ви ще пам'ятаєте?.. Великий боже! Якого страху ви тоді мені нагнали! Я завжди так любив вас, а ви мало не завдали мені такого горя... Ви сиділи в мене на колінах — пам'ятаєте — там, у круглій кімнаті... Б'юсь об заклад, моє пташенятко, ви це напевне забули... і годинник з зозулею, яку ви так любили слухати!.. Ви тільки подумайте — зозуля розбита, на дрібні шматочки розбита... Стара Сусанна

розтрощила її, коли прибирала в кімнаті... Отож сиділи ви у мене на колінах та й гукнули: "Но-ноП", і я побіг принести вам коника... Господи боже! І навіщо я, старий осел, побіг? Мене мов окропом обдало, коли я почув у сінях ваш крик... Кинувся назад, а у вас кров дзюрком біжить, ви лежите на підлозі і... Мати божа! Наче цебром холодної води линуло мені за шию... Так завжди буває, коли не пильнуєш за дитиною в обидва. Ну, а якби в очко попало, боже великий!.. Адже й то, як навмисне, в праву ручку. Ніколи в житті, сказав я, не дам дитині ножа в руки, сказав я, або ножиць, або чогось гострого, сказав я... На щастя, ні пана, ні пані не було вдома... Так, так, це на все життя буде мені наукою, сказав я. Господи, господи! Мене ж могли б зі служби прогнати, могли б... Хай простить вам господь бог, дитя нерозумне... Але — слава богу — все обійшлося щасливо, тільки цей недоладний шрам залишився.

Моор. Ні слова не розумію з того, що ти кажеш.

Даніель. Аякже, аякже! Ото був час! Не раз бувало підсунеш вам то пряник, то бісквіт, то тістечко,— адже я любив вас більше за всіх... А пам'ятаєте, як ви мені сказали в стайні, коли я посадив вас на буланого коня старого пана і пустив прокататись по великій леваді ? "Даніелю,— сказали ви,— хай-но я виросту великий, Даніелю, я зроблю тебе своїм управителем, і ти будеш зі мною в кареті їздити".— "Так,— сказав я, сміючись,— якщо бог дасть здоров'я і ви не будете соромитись старого, то я проситиму вас подарувати мені хатину, отам внизу, під селом, що давно вже пусткою стоїть,— я заклав би там винарню відер на двадцять вина і хазяйнував би собі на старості років"... Так, так, смійтесь уже, смійтесь! Адже правда, паничу, все це у вас давно вивітрилось із голови?.. Старого вже не хочуть знати, поводяться з ним так холодно, так звисока... а все-таки ви мій золотий панич... Правда, ви були трошечки легковажні,— даруйте на цьому слові! — як звичайно буває з молоддю... а згодом все воно на добре виходить.

Моор (обнімає його). Так, Даніелю, не буду більше приховувати! Я твій Карл, твій нещасний Карл! Що з моєю Ама-лією?

Даніель (починає плакати). Чи сподівався я, старий грішник, дожити до такої радості... І покійний пан даремно плакав! — На спокій, на спокій, сива голово! Лягайте з миром у могилу, трухляві кості! Мій пан і володар живий, його побачили мої очі!

Моор. І він дотримає того, що обіцяв,— візьми це, сивочо-лий, за буланого в стайні. (Сує йому в руки туго набитий гаманець.) Не забув я тебе, старого.

Даніель. Що ви! Що ви робите! Це надто багато, ви помилились.

Моор. Не помилився, Даніелю!

Даніель хоче впасти йому в ноги.

Встань! Скажи, що з моєю Амаліею?

Даніель. Хай бог вам заплатить! Хай бог вам заплатить! Ах, господи боже!.. Ваша Амалія, о, вона не переживе цього, вона помре з радощів!

Моор (жваво). Вона не забула мене?

Даніель. Забула? Та що це ви торочите? Вас забути?.. Якби ж то ви самі були при тому, якби ж то ви бачили, як вона руки ламала, коли прийшла чутка про вашу смерть, що звелів поширювати наш теперішній пан.

Моор. Що ти кажеш? Мій брат...

Даніель. Так, ваш брат, ласкавий пан ваш брат... Іншим разом я більше вам розкажу, коли матимете час... Як ловко вона його спроваджувала, коли він кожного божого дня чіплявся до неї і хотів її

взяти собі за дружину. О, я зараз же, зараз же побіжу їй сказати, принесу їй радісну звістку. (Поривається йти.)

Моор. Стривай, стривай! Вона не повинна цього знати! Ніхто не повинен цього знати, і брат мій теж.

Даніель. Ваш брат? Ні, ні в якому разі, він не повинен цього знати! Він — нізащо! Якщо тільки він не знає вже більше, ніж належить йому знати. О, скажу вам, бувають на світі погані люди, погані брати, погані пани... але навіть за все золото мого пана я не згоден стати поганим слугою... Ласкавий пан вважав вас за померлого.

Моор. Гм! Що ти там бурмочеш?

Даніє ль(ще тихше). І, звичайно, коли, не спитавши, раптом воскресають... Ваш брат був єдиним спадкоємцем покійного пана...

Моор. Старий! Що ти мимриш крізь зуби, наче якась жахлива таємниця крутиться в тебе на язиці і не сміє, але повинна з нього зірватись? Говори ясніше!

Даніель. Але я краще буду старі свої кості з голоду гризти, краще буду власну сечу від спраги пити, ніж здобуду собі сите й забезпечене життя ціною вбивства! (Швидко виходить.)

Моор (здригнувшись, після жахливого мовчання). Мене обмануто, обмануто! Наче блискавка освітила мені душу!.. Підле шахрайство! Небо й пекло! Не ти, батьку! Підле шахрайство! Убивця, розбійник — через підле шахрайство! Він очорнив мене! Перехоплював, підробляв мої листи... а батьківське серце повне було любові... О, я жахливий дурень!.. Його серце повне було любові... О, мерзота, мерзота! Мені досить було тільки впасти йому до ніг, тільки одну сльозу зронити... Я, дурень я, дурень безголовий! (Б'ється об стіну головою.) Я міг би бути щасливий... О, підлота, підлота! Щастя мого життя підло, підло зруйновано.

(Розлючено бігає по кімнаті.) Убивця, розбійник — через підле шахрайство!.. Він навіть не гнівався. В його серці й гадки не було проклинати... О, лиходій! Незбагненний, підступний, мерзенний лиходій!

Косинський входить.

К ос и н с ь к и й. Де це ти пропав, отамане? В чому річ? Як я бачу, ти вирішив тут надовго залишитись.

Моор. В путь! Сідлай коней! Ми повинні ще до заходу сонця бути по той бік кордону!

Косинський. Жартуєш!

Моор (владно). Швидше, швидше! Не гайся, кинь усе! І щоб жодне око тебе не бачило.

Косинський виходить.

Тікати з цих мурів! Найменше зволікання може розлютити мене, а він же син мого батька... Брате, брате! Ти зробив мене най-нещаснішою в світі людиною, я ніколи не скривдив тебе. Ти вчинив не по-братерськи... Пожинай спокійно плоди свого лиходійства, моя присутність хай більше не отруює твоєї насолоди... але це, справді, було не по-братерськи. Хай це буде вкрито пітьмою навіки, і хай навіть смерть її не порушить.

Косинський (входить). Коні осідлані, можемо їхати, якщо бажаєте.

Моор. Швидкий же ти, швидкий! Чого так поспішати? Невже я не побачу її ще раз?

Косинський. Якщо хочете, я розсідлаю! Ви ж самі казали не гаяти ні хвилини.

Моор. Ще раз! Останнє прощай! Я повинен до дна випити отруйний напій цього блаженства, а тоді... Зажди, Косинський! Ще десять хвилин... Почекай там, за мурами замку... ї ми помчимо звідсіля!

ЯВА ЧЕТВЕРТА ¥ саду. Амалія.

Амалія. "Ти плачеш, Амаліє?" — і він сказав це таким голосом, таким голосом... Мені здалось, немовби вся природа помолоділа. Радісно пережита весна кохання знову розцвіла для мене в звуках цього голосу! Соловейко виспівував як колись... квіти пахли як колись... і я, сп'яніла від щастя, лежала в нього на грудях... О лукаве, невірне серце! Як ти вмієш виправдувати свою зрадливість! Ні, ні, геть з моєї душі, злочинний образе! Я не порушила своєї клятви, мій єдиний! Геть з моєї душі ви, зрадницькі, безбожні бажання! В серці, де панує Карл, нема притулку для інших синів землі... Але чому ж моя душа весь час проти моєї волі так поривається до цього чужинця? Чи не злився він з образом мого єдиного? Чи не став він вічним супутником мого єдиного? "Ти плачеш, Амаліє?" Ні, тікати від нього!.. Тікати... Хай очі мої ніколи не побачать цього чужинця!

Розбійник Моор відчиняє садову хвіртку.

(Амалія здригається.) Що це? Наче хвіртка скрипнула? (Помітивши Карла, схоплюється.) Він?.. Куди?.. Що? Я наче приросла до цього місця і не можу тікати... Боже милосердий, не покидай мене!.. Ні, ти не вирвеш у мене мого Карла! В душі моїй немає місця для двох богів, я лише смертна дівчина! (Виймає портрет Карла.) Ти, мій Карле, будь моїм ангелом-охоронцем проти цього чужинця, мого баламута! На тебе, тільки на тебе дивитись невідривно — і жодного нечестивого погляду на нього. (Сидить мовчки, затопивши непорушний погляд у портрет.)

Моор. Ви тут, ласкава панно? І такі сумні? І сльоза на цьому портреті?

Амалія йому не відповідає.

І хто ж це той щасливець, що задля нього очі ангела сльозою сріблятьсяся? Чи смію я на цього обранця... (Хоче глянути на портрет.)

Амалія. Ні... так... ні!..

Моор (відсахнувшись). А! Чи вартий він, щоб його так боготворили? Чи вартий він?..

Амалія. О, якби ви його знали! Моор. Я б йому заздрив.

Амалія. Схилилися б перед ним, хочете ви сказати. Моор. А!

А м а л і я. О, ви б його так полюбили... В його обличчі було так багато, так багато... в його очах... в звуках його голосу багато схожого з вами... багато того, що я так люблю...

Моор дивиться в землю.

Тут, де ви стоїте, стояв він тисячу разів, а поруч з ним та, що біля нього небо й землю забувала... Тут погляд його блукав по цих квітучих околицях... природа, здавалось, відчувала цей одухотворений, вдячний погляд і ставала ще прекраснішою, милуючись найкращим своїм створінням... Тут чарував він своєю небесною музикою пернатих слухачів... З цього ось куща зривав він троянди, зривав троянди — для мене... Тут, тут лежав він в моїх обіймах, уста його пломеніли на моїх устах, і квіти радісно вмирали під кроками закоханих... Моор. Його вже немає?

Амалія. Його вітрила майорять в бурхливих морях — любов Амалії витає з ним... Він блукає в непрохідних піщаних пустелях — любов Амалії обертає палючі піски в зелені луки ї квітами вкриває дикі чагарі... Полудневе сонце палить йому непокриту голову, в північних снігах дубіють йому підошви, град бурно січе йому обличчя, але любов Амалії вколисує його і в бурях.." Моря, і гори, і обрії далекі лягли поміж закоханими, але душі їх вириваються з брудних темниць і зустрічаються в раю кохання..5 Ви неначе засмучені, графе?

Моор. Слова кохання воскрешають і мою любов.

Амалія (блідне). Як? Ви кохаєте іншу?.. Ой леле, що я сказала?

Моор. Вона думала, що я вмер, і залишилась вірною мнимо-вмерлому. Вона почула, що я живий, і пожертвувала задля мене вінцем праведниці *. Вона знає, що я в пустелях блукаю і в злигоднях поневіряюсь, і любов її через пустелі і через злигодні летить услід за мною. Вона, як і ви, ласкава панно, зветься Амалія.

Амалія. Як заздрю я вашій Амалії!

Моор. О, вона нещасна дівчина; її любов належить тому, хто загинув, і ніколи... ніколи не матиме своєї винагороди.

Амалія. Ні, вона матиме винагороду в небесах. Адже існує, кажуть, кращий світ, де засмучені радітимуть, а закохані з'єднаються ?

Моор. Так, світ, де спадають покривала і закохані з жахом знову знаходять одне одного... Ім'я йому — вічність. Моя Амалія — нещасна дівчина.

Амалія. Нещасна, хоч ви її кохаєте?

Моор. Нещасна, бо вона кохає мене! А що якби виявилось, що я вбивця ? Що, моя панно, якби ваш коханий з кожним поцілунком згадував вам про нові убивства? Горе моїй Амалії! Вона нещасна дівчина.

Амалія (радісно схопившись). Ах, яка ж я щаслива дівчина! Мій єдиний — це відблиск божества, а божество — це ласка й милосердя! Він і мухи не міг би скривдити... Його душа така ж далека від помислів кривавих, як полудень від полуночі.

Моор швидко відвертається до куща і нерухомо дивиться в далечінь.

Амалія (грає на лютні і співає).

Ти тікаєш, Гекторе, від мене, В бій, де Еакіда меч шалений Вже Патроклові готує дань? А кому ж дитя твоє навчати Кидать спис, безсмертних шанувати, Як тебе поглине Ксанту хлань?

1 Тобто відмовилась від думки йти в монастир.

Моор (мовчки бере лютню і грає).

Дай. дружино люба, смертну зброю — Я помчу в кривавім вихрі бою...

(Кидає лютню і вибігає.)

ЯВА П'ЯТА На узліссі. Ніч. Посередині руїни старого замку* Ватага розбійників, що розташувались на землі

Розбійники (співають).

Різать, грабувать, шаліти — Це в нас звуть: провадить час. Завтра нам в петлі висіти, А тепер — бенкет у нас.

Привільне в нас життя для всіх, Роздолля в нас безкрає,— Ми живемо в лісах густих, Від бур ми криємось у них, Нам сонцем — місяць сяє! Слугує нам Меркурій1 сам,— Ото й щастить у всьому нам.

То пастора ми обдерем, То рандаря гладкого, А решту клопоту кладем На господа самого.

А як в горлянку заливать Почнемо ми горілку — Нам стануть сили прибувать, І вся пекельна чорна рать До нас пристане в спілку.

Батьків поранених стогнання, Нещасних матерів ридання, Покинутих відданиць крик — Нам втіха, краща від музик!

О, як же тремтять вони під топорами. Ревуть, як телята, лягають снопами! Це веселить наш буйний дух і тішить очі нам і слух.

А прийде день останній мій — Виходь на сцену, кате! Одержим ми зарібок свій, Помажем салом п'яти,

Та виноградного в дорогу б нам хильнуть — І гайда! — летимо в свою останню путь.

3 Меркурій — посланець богів у римській міфології, бог торгівлі, вя-вазода і промисловості, що дає багатство хитрощами й обманом.

Швейцер. Вже ніч, а отамана й досі нема!

Рацман. А обіцяв вернутись до нас рівно о восьмій

годині.

Швейцер. Коли з ним трапилась яка біда... Товариші! Ми все тоді попалимо і повбиваємо навіть немовлят.

Шпігельберг (відводить Рацмана вбік). На два слова, Рацман!

Шварц (до Грімма). Чи не вислати дозорців? Грімм. Та годі! Він прийде з таким уловом, що нам аж соромно стане.

Швейцер. А от ти й погорів, хай йому кат! Не так він ішов від нас, щоб утнути якусь штуку. Хіба ти забув, що він сказав, коли вів нас через пустовщину?.. "Хай хто хоч одну ріпку з поля потягне — головою накладе, як довідаюсь, не будь я Моор!.." Тут грабувати не доведеться.

Рацман (тихо до Шпігельберга). Куди ти гнеш — кажи ясніше!

Шпігельберг. Тс! Тс!.. Не знаю, які в нас з тобою;уявлення про свободу, коли ми тягнемо воза, наче воли, і в той же час так чудово декламуємо про незалежність... Це мені не до вподоби.

Швейцер (до Грімма). Що там пряде ця порожня голова?

Рацман (тихо до Шпігельберга). Ти говориш про отамана?

Шпігельберг. Та тихше, тихше! У нього й серед нас є зуха... Отаман, кажеш ти? А хто його поставив над нами отаманом? Хіба він не сам привласнив собі цей титул, що по праву мені належить? Як, ми ставимо на карту своє життя... стільки терпимо від примх мінливої долі тільки для того, щоб вважати за щастя бути кріпаками у раба? Кріпаками, тимчасом як ми могли б князями стати? Клянусь богом, Рацман, це ніколи не було мені до вподоби.

Швейцер (до інших). Авжеж, ти справжній герой—жаб камінням побивати. Він тільки голосно носа сякне, а ти вже в мишачу нірку готовий тікати...

Шпігельберг (до Раимана). Так, я давно вже думаю про те, що все це повинно бути інакше. Рацман, якщо ти той, за кого я завжди тебе

вважав... Рацман! Його все нема, всі майже певні, що він загинув... Мені здається, Рацман, що настав для нього чорний день... Як? І ти не пломенієш, коли перед тобою лунає дзвін свободи? І тобі бракує снаги зрозуміти мій сміливий натяк?

Рацман. Ах, сатано! Навіщо ти спокушаєш мою душу? Щ пігельберг. Збагнув? Гаразд! Ну то ходім! Я примітив, куди він зник. Ходімо ж! Два пістолі рідко дають промах,

а тоді... ми перші почнемо душити немовлят *. (Хоче потягти його за собою.)

Швейцер (у нестямі вихоплює ніж). Ах, гаде! Саме вчасно ти нагадав мені про богемські ліси! Чи не ти перший, боягузе, почав зубами цокотіти, коли гукнули: "Ворог іде!.."? Я тоді ж поклявся душею... Згинь же, підлий убійнику! (Заколює його.)

Розбійники (в замішанні). Убивство! Убивство! Швейцер... Шпігельберг... Рознімітъ їх!

Швейцер (кидає в нього ножем). Ось тобі — здихай же!..— Спокійно, товариші, не звертайте уваги на такі дурниці. Цей гад завжди таїв злобу проти отамана, а в самого хоч би один шрам був на шкірі... Кажу вам, заспокойтесь... Ах ти, гицелю! То ти хотів людей з-поза спини вбивати? Людей з-поза спини? Чи для того ж ми потом обливаємось, щоб нас на той світ, як собак, виряджали? Ах ти, гаде! Чи на те ми в диму й полум'ї поневірялись, щоб як ті руді пацюки здихати?

Грімм. Ану його к чорту, товариші, чого ви завелися?.. Отаман лютуватиме!

Швейцер. Це вже мій клопіт... А ти, негіднику (до РаЦ" мана), ти був його спільником!.. Геть з моїх очей... Шуфтерле затівав був таке, за те й повісили його тепер у Швейцарії, як пророчив йому мій отаман.

Лунає постріл.

Шварц (схопившись). Чуєте? Постріл з пістоля! Знову постріл.

Другий! Еге! Це отаман!

Грімм. Стривай! Він повинен ще втретє вистрелити.

Лунає ще один постріл.

Шварц. Це він, він! — Салютуй, Швейцер,— даймо відповідь йому!

Стріляють. Моор і Косинський входять.

Швейцер (іде їм назустріч). Привіт тобі, отамане! Я без тебе трохи погарячився. (Веде його до трупа.) Будь суддею поміж нами — він хотів убити тебе з-поза спини.

Розбійники (вражені). Як, отамана?

Моор (дивиться замислено, потім — з запалом). О незбагненний персте мстивої Немезіди2... Чи не він перший співав мені

1 Тобто мститися за Карла, щоб відвернути від себе підозру в його вбивстві.

2Немезіда, за грецькою міфологією,— богиня помсти і караючої справедливості.

m

пісень сирени?.. Присвяти цей ніж темній богині відомсти! Це не ти зробив, Швейцер.

Швейцер. Клянусь богом, це таки я зробив! І, чорт би його взяв, це не найгірше з того, що я зробив за своє життя. (Незадоволений відходить.)

Моор (замислено). Я розумію тебе, небесний керманичу, розумію... З дерев спадає листя... І моя осінь прийшла... Заберіть його з моїх очей!

Труп Шпігельберга виносять.

Грімм. Дай наказ, отамане, що далі нам робити?

Моор. Скоро... скоро все здійсниться.— Дайте мені мою лютню.— Я загубив самого себе відтоді, як там побував"... Мою лютню, кажу я... мені треба відновити втрачені сили... Облиште мене!

Розбійники. Вже північ, отамане.

Моор. І все-таки це були тільки театральні сльози... Мені треба проспівати пісню римлян, щоб мій заснулий дух знову прокинувся.— Дайте ж мою лютню... Північ, кажете ви?

Ш в а р ц. Та вже скоро й за північ. Гнітючий сон нас облягає. Вже три доби ми й оком не здрімнули.

Моор Невже цілющий сон і шахраям склеплює очі? Чому ж тікає він від мене? Ніколи не був я ні підлим, ні боягузом... Лягайте спати... Завтра вранці ми рушимо далі.

Розбійники. На добраніч, отамане! (Лягають на землю і засинають.)

Глибока тиша. Моор (бере лютню і грає).

Б р у т

Вам привіт, долини миролюбні, Я — останній з римлян — віддаю. Із Філіпп, де бій точився згубний, Скорбну путь верстаю я свою. Де ти, Кассій?.. Риму вже немає! Війська братнього побито цвіт! В смертній млі притулку Брут шукає, Бо немилий Бруту світ.

Цезар

Хто це гордим переможця кроком З скель стрімких іде сюди? Як своїм не зраджений я оком — Знак то римської ходи. Відкіля прямуєш, Тібру сину? Чи стоїть ще семихолмий Рим? Що я сліз пролив за сиротину — Бо навік прощався Цезар з ним!

Брут

А, це ти, що двадцять три одержав рани!

Хто твою стривожив тінь?

Зникни в Орковій1 безодній твані,

Не радій! Зухвалу мову кинь!

На філіппському вівтарі залізнім

Ще свободи пломеніє кров.

Рим над Брутом хрипне зойком грізним —

Брута жде Мінос2. Зникай же в пітьму знов!

Цезар

О, удари твойого кинджала!

Й ти, мій Бруте... й ти?

Син... на батька!.. То ж у спадок мала

Вся земля до ніг тобі лягти!

Геть! Ти став великим із великих,

Як залізом батьку грудь пройняв.

Геть! Ридай між скель Еребу3 диких,—

Брут великим з римлян став великих,

ЯІк залізом батьку грудь пройняв!

Геть! І знай, що Лета таємнича

Нас покличе...

Плинь же, чорний мій стерничий!

Брут

Батьку, стій!.. У всесвіті цілому Одного лише я знав

Рівного тобі в усьому,-

Сином ти своїм його назвав. Рим лиш Цезар міг занапастити, Тільки Брут міг Цезаря змести. Шат тирана Бруту не надіти, Разом з Брутом Цезарю не жити,—' Йду направо я, йди вліво ти!

(Кладе лютню і в глибокій задумі ходить вперед і назад.)

Хто буде мені порукою? Усе навколо таке похмуре... заплутані лабіринти... ніякого виходу... немає зірки провідної. Якби все кінчалося з цим останнім подихом, наче пуста лялькова вистава... Але для чого ж ця невситима жадоба щастя? Для чого ідеал недосяжної довершеності? Відкладання нездійсненних задумів?.. Якщо незначний натиск на цю незначну річ (підносить пістоль до обличчя) рівняє мудреця з дурнем, сміливця— з боягузом, людину благородну — з шахраєм? Адже в бездушній природі така божественна гармонія, звідки у розумній істоті такий розлад?.. Ні! Ні! Є щось більше, бо я ще не був щасливим.

1 О р к, у римській міфології,— підземний світ і божество, що ним керує.

2 Мінос, у старогрецькій міфології,— суддя підземного царства.

3 У міфології стародавніх греків Ереб — найпохмуріша частина підземного світу.

ПО

Ви гадаєте — я тремтітиму? Душі моїх жертв!'Я не тремтітиму. (Раптом починає тремтіти.) Ваш моторошний передсмертний зойк... ваші почорнілі обличчя... ваші жахливо зяючі рани —все це тільки ланки нерозривного ланцюга долі, що залежать кінець кінцем від того, як провадив я своє дозвілля, від настрою моїх мамок і вихователів, від темпераменту мого батька, від крові моєї матері. (Охоплений жахом.) Навіщо мій Перілл 1 зробив з мене мідного бика, щоб людство смажилось у моїй розпеченій утробі? (Приставляє пістоль до лоба.) Час і вічність, з'єднані лише одним єдиним моментом!.. Жахливий ключ,— він замкне за мною в'язницю життя і відчинить мені оселю вічної ночі... Скажи мені... о, скажи мені — куди, куди ти приведеш мене? Невідома, жодним вітрилом не омаяна країна. Дивись, людство знемагає від ц і є ї картини, снага смертного слабне, і фантазія, ця пустотлива мавпа почуттів, морочить нашу легковажність якимись химерними тінями. Ні,

ні! Мужня людина не повинна спотикатись. Будь чим завгодно, безіменне "п о т о й б і к", тільки б моє "я" залишилось мені вірним... Будь чим завгодно, тільки б мені можна бз'ло самого себе взяти туди з собою. Зовнішні явища — це лише забарвлення людини. Я сам собі і небо і пекло.

Коли б ти дав мені одному будь-який спопелілий світ, що від нього ти відвернув свої очі і де передо мною не було б нічого, крім ночі в самотині і вічної пустелі!.. Я б населив тоді цю мовчазну порожнечу витворами своєї уяви, а вічність дала б мені досить дозвілля, щоб розбиратись у заплутаній картині загального нещастя... Чи ти хочеш через все нові й нові народження, все нові й нові видовища нещасть, крок за кроком вести мене... до знищення? Хіба нитки життя, зіткані для мене по той бік існування, я не можу так само легко розірвати, як і цю?.. Ти можеш обернути мене в ніщо, але цієї свободи ти не можеш у мене відібрати. (Заряджає пістоль. Раптом зупиняється.) Невже я умру від страху перед повним мук життям? Невже дозволю я нещастям перемогти мене?.. Ні! Я хочу все стерпіти! (Відкидає пістоль.) Перед моєю гордістю відступлять усі муки! Я довершу свою путь.

Усе більше поночіє.

Герман (ідучи лісом). Тс, тс!.. Як страшно ухає сова... В селі б'є дванадцять... Добре, добре... лиходійство спить... У цій глушині нема кому підслухувати. (Підходить до замку і стукає.) Вилазь наверх, бідолашний пожильцю башти! Твоя трапеза готова.

Моор (нечутно відходячи). Що б це могло означати?

1 Перілл — старогрецький ливарник, що, за переказом, запропонував тиранові Фаларісу (VI ст. до н. ери) мідного бика, в якому можна було смажити живу людину, причому крики її лунали, як ревіння бика.

///

Голос (в башти). Хто там стукає? А? Це ти, Германе, мій

вороне?

Герман. Так, я, Герман, твій ворон. Лізь вище, до ґрат, І їж.

Кричать сови.

Моторошно виспівують, старий, твої нічні товариші... Що, смачно?

Голос. Я страшенно зголоднів. Дякую тобі, господи, що посилаєш мені ворона, за хліб у пустині! — А як моє любе дитя, Германе?

Герман. Тс... тихше! Якийсь шелест... Наче хтось хропить! Ти не чуєш?

Голос. Що? А ти щось чуєш?

Герман. Зітхання в розколинах башти — нічна музика, від якої зуби цокотять і синіють нігті... Чуєш, знов... Мені все здається, ніби я чую хропіння. Та в тебе є компанія, старий... Ой-ой-ой!

Голос. Ти щось бачиш ?

Герман. Прощай, прощай! Моторошне тут місце... Спускайся в свій льох. Твій визволитель, твій месник — там, у височині,.. Проклятий син! (Хоче тікати.)

Моор (з жахом наближається до нього). Стій!

Герман (скрикує). Ой лихо!

Моор. Стій, кажу тобі!

Герман. Горе! Горе! Горе! Все розкрито!

Моор. Стій! Говори! Хто ти? Чого ти тут? Говори!

Герман. Згляньтесь, згляньтесь, суворий пане!.. Вислухайте *хоч слово, раніше ніж вбити мене.

Моор (виймаючи шпагу). Що ж я почую?

Герман. Правда, ви заборонили мені під страхом смерті... Але я не міг інакше... не смів! Є бог на небі... Там ваш рідний батько. Я зглянувся на нього... Вбийте мене!

Моор. Тут криється якась таємниця... Признавайся! Говори! Я хочу знати все.

Голос (із башти). Горе! Горе! Це ти, Германе, там розмовляєш? З ким ти розмовляєш, Германе?

Моор. Там внизу ще хтось... Що тут діється? (Підбігає до башти.) Чи не в'язень там, відкинутий людьми? Я визволю його з кайданів...— Озвися ще раз! Де двері?

Герман. О, змилуйтесь, пане! Не йдіть далі, пане... з милосердя пройдіть мимо! (Заступає йому дорогу.)

Моор. Чотири замки! Геть! Я мушу дізнатись... Стать же мені вперше у пригоді, злодійське знаряддя! (Виймає відмички і відмикає гратчасті двері.)

З глибини башти виходить старик, висхлии як скелет.

Старик. Згляньтесь на нещасного! Згляньтесь! Моор (з жахом відступає). Це голос мого батька! Старий Моор. Дякую тобі, о боже! Настала година визволення.

Моор. Дух старого Моора! Що потривожило тебе в домовині? Чи ти пішов на той світ з тягарем якогось гріха, що загородив тобі вхід у двері раю? Я відслужу по тобі не одну месу, щоб вернути блуденну душу до її вітчизни. Чи не закопав ти в землю золото вдовиць і сиріт, що опівнічної години стогнучи блукаєш тут? Я вирву підземний скарб з кігтів самого заклятого дракона, хоча б він вивергав на мене тисячі пекельних вогнів і вищиряв свої гострі зуби на мою шпагу... Чи ти прийшов відповісти мені на запитання, загадку вічності розгадати? Говори, говори! Я не з тих, що від страху полотніють.

Старий Моор. Я зовсім не привид. Доторкнись до мене, я живу, але яким нещасним, жалюгідним життям!

Моор. Як? Хіба ти не був похований?

Старий Моор. Так, я був похований... вірніше — здохлий пес лежить у склепі моїх батьків, а я вже цілих три місяці томлюся в цьому темному підземеллі, куди й промінь сонця ніколи не сягає, де теплий вітрець ні разу мене не обвіяв, де ніхто з моїх друзів мене не відвідав, де каркають дикі ворони і виють в опівнічну пору пугачі.

Моор. Небо й земля! Хто ж це зробив?

Старий Моор. Не проклинай його!.. Це зробив мій син Франц.

Моор. Франце, Франце! О вічний хаосе1!

Старий Моор. Коли ти людина і є в тебе людське серце, невідомий мій визволителю, то послухай про горе батька, яке йому власні ж його сини уготували... Ось уже три місяці волаю я до цих глухих мурів,

висічених у скелях, але тільки порожня луна передражнювала мої скарги. Отож, якщо ти людина і є в тебе людське серце...

Моор. На ці поклики навіть дикі звірі повибігали б із своїх лігв.

Старий Моор. Я ще лежав на ложі слабування і ледве починав одужувати після тяжкої хвороби, коли до мене привели чоловіка, який запевняв, що мій первісток загинув у бою; він приніс меч, облитий його кров'ю, і переказав його останні слова, що ніби моє прокляття довело його до розпачу і смерті в бою.

Моор (швидко відвернувшись од нього). Усе ясно!

Старий Моор. Слухай далі! Я знепритомнів від цієї

1 Вічний хаос — первісний порожній простір, а потім безладна мішанина елементів, з яких, за уявленнями стародавніх греків, нібито утворився всесвіт.

звістки. Мене, видно, визнали за померлого, бо коли я прийшов до пам'яті, то вже лежав у труні, оповитий саваном, як мрець. Я почав дряпати віко труни. її відкрили. Навколо була темна-темна ніч, мій син Франц стояв передо мною... "Як! — скрикнув він жахливим голосом,— невже ти житимеш вічно?" — і в ту ж мить віко труни знову закрилось. Від грому цих слів я знову знепритомнів. Коли я знову прийшов до пам'яті, то почув, що труну підняли і з півгодини везли на повозі. Нарешті, її знов відкрили... я опинився перед входом у цей склеп, біля мене стояли мій син і той чоловік, що приніс закривавлений меч мого Карла. Десятки разів обнімав я його коліна і просив, і благав, і знов обнімав їх, і заклинав,— батькові благання не зворушили його серця... "У підземелля цю стару шкуру! — загримів він на все горло.=—Досить уже він пожив!" — і мене безжалісно зіпхнули вниз, і мій син Франц сам замкнув за мною двері.

Моор. Це неможливо, неможливо! Ви, мабуть, помилились.

Старий Моор. Може, й помилився. Слухай далі, але стримай свій гнів! Так лежав я двадцять годин, і жодна людина не згадала про мене. Та нога людська й не ступала по цих місцях пустинних, бо, за народним переказом, привиди моїх предків никають серед цих руїн, брязкаючи ланцюгами і стиха наспівуючи опівночі похоронних пісень. Нарешті, я чую — двері знову відчинилися, цей чоловік приніс мені хліб та воду і відкрив мені, що мене приречено на голодну смерть і що він важить своїм життям" коли довідаються, що він мене годує. Ці злиденні крихти підтримували мене досить довго, але безнастанний холод... сморід моїх нечистот... безмежне горе... Сили мої виснажувались, тіло знемагало. Тисячу разів у сльозах благав я бога послати мені смерть,, але, видно, ще не сповнилась міра моєї кари... або якась несподівана радість мене дожидає, що я якимсь чудом все це витримав. Але я по заслузі терплю ці муки... Мій Карл! Мій Карл!.. він же й до сивої волосинки ще не дожив.

Моор. Досить! Вставайте, колоди ви, опудала задубілі, сплюхи ліниві й нечулі! Вставайте! Ніхто не прокидається? (Стріляє з пістоля над розбійниками, що сплять.)

Розбійники (переполохані). Е-гей! Е-гей! Що там трапилось?

Моор. Невже ця оповідь не розвіяла вашої дрімоти? Вона ж могла б і од вічного сну розбудити! Подивіться! Подивіться! Світові закони забавкою стали, розпався зв'язок природи, древній розбрат на волі, син убив свого батька!

Розбійники. Що каже отаман?

Моор. Ні, не вбив!.. Це слово занадто лагідне!.. Син тисячу разів колесував батька, садовив на палю, катував, шкуру з нього здирав! Але й ці слова надто людяні!.. Від цього й сам гріх по-

червоніє, від цього й канібал 1 здригнеться, до цього жоден диявол не додумався б повік!.. Син — свого власного батька... О, гляньте сюди, гляньте сюди! Він знепритомнів... у цьому підземеллі син — свого батька... холод... нагота... голод... спрага... О, гляньте ж, гляньте!.. Це мій рідний батько, я признаюсь вам!

Розбійники (збігаються й обступають старого). Твій батько? Твій батько?

Швейцер (шанобливо підходить до нього і падає перед ним навколішки). Батьку мого отамана! Я цілую тобі ноги! Мій кинджал у твоєму розпорядженні.

Моор. Помста, помсда, помста за тебе, жорстокою наругою зневажений старче! Ось я розриваю віднині й навіки братній зв'язок. (Розриває на собі одяг зверху донизу.) Так проклинаю я перед лицем чистого неба кожну краплину братньої крові! Вчувайте, місяцю й зорі! Вчувай, опівнічне небо, що споглядало на цей ганебний злочин! Вчувай і ти, тричі страшний боже, що царюєш в надзоряному світі, що з-над місяця несеш відомсту й иокару, що полум'ям дихаєш над темрявою ночі! Тут схиляю я коліна... Тут простягаю три персти у трепет ночі... Тут клянусь я — і хай природа виплюне мене за свої межі, як злонравну тварину, коли я порушу цю клятву,— клянусь світла денного доти не бачити, доки кров батьковбивці, пролита перед цим камінням, не задимує на сонці! (Встає.)

Розбійники. Оце диявольська штука! А ще кажуть, ми — негідники! Ні, стонадцять чортів! Нам такого не втнути!

Моор. Так! Клянусь жахливими зойками тих, що загинули від ваших кинджалів, тих, кого поглинуло розпалене мною полум'я і кого роздушила повалена мною башта,— жодна думка про вбивство й грабування не ворухнеться в ваших грудях, поки ваш одяг не обагриться кров'ю проклятого лиходія... Вам, звичайно, і не снилося

ніколи, що ви будете караючою рукою Всевишнього? Заплутаний клубок нашої долі розв'язано! Сьогодні, сьогодні незрима сила облагородила наше ремесло! Моліться тому, хто присудив нам таку високу долю, хто привів вас сюди і удостоїв вас стати грізними ангелами його страшного суду! Обнажіть ваші голови! Преклоніть коліна в прах і встаньте очищеними!

Усі преклоняють коліна.

Швейцер. Наказуй, отамане! Що нам робити?

Моор. Встань, Швейцер, і доторкнись до цих священних си-вин! (Підводить його до свого батька і дає йому в руки пасмо його волосся.) Ти ж пам'ятаєш, як одного разу ти розкраяв череп богемському вершникові, коли він замахнувся на мене шаблею, а я, ледве дихаючи і знесилівши в гарячому ділі, упав на

Канібал — людожер, взагалі — жорстока, немилосердна людина.

коліна? Я обіцяв тоді нагородити тебе по-королівськи, але й досі не спромігся сплатити цей борг...

Ш в е й ц е р. Це правда, ти дав мені клятву, але дозволь мені вічно називати тебе моїм боржником!

Моор. Ні, тепер я хочу розплатитися з тобою... Швейцер, такої честі ще жоден смертний не був удостоєний. Пометись за мого батька!

Швейцер встає.

Швейцер. Великий отамане! Сьогодні я вперше відчув гордість за самого себе! Наказуй, де, як, коли мені вбити його?

Моор. Кожна хвилина дорога, тобі треба поспішати. Вибери найгідніших з ватаги і веди їх прямо до замку графа! Стягни його з постелі, якщо він спить або спочиває в обіймах насолоди; виволочи його з-за столу, якщо він п'яний; відірви його від розп'яття, якщо він навколішках молиться перед ним! Але кажу тебі, якнайсуворіше тобі наказую доставити його живим! Я розірву на шматки, віддам у поживу голодним шулікам тіло того, хто хоч подряпає йому шкіру або хоч волосинки торкнеться! Я повинен мати його цілим, і якщо ти приведеш мені його цілим і здоровим, то матимеш мільйон у нагороду! Я з небезпекою для свого життя викраду його в якогось короля, і ти будеш вільний, як вітер у полі... Ти зрозумів? Поспішай же!

Швейцер. Досить, отамане... Ось тобі моя рука: ти або нас удвох побачиш, або жодного з нас. Ходім, Швейцерові ангели-месники! (Виходить із своїм загоном.)

Моор. Усім іншим — розсіятись по лісі... Я залишусь тут.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА ПЕРША

Анфілада кімнат. Темна ніч.

Даніель (входить з ліхтарем і дорожнім клунком). Прощай, дорогий, рідний доме... Багато зазнав я тут добра й радощів за життя покійного графа... Гіркі мої сльози над твоїм давно зотлілим прахом! І він вимагає таке від старого слуги!.. Цей дім був захистком для сиріт і притулком для покинутих, а цей син обернув його на вертеп розбійників... Прощай і ти, люба моя підлого,— як часто підмітав тебе старий Даніель!,. Прощай і ти, люба піч,— нелегко старому Даніелю розставатися з тобою... Тобі звіряв він усі свої таємниці... Як гірко буде тобі, старий Елеазаре але борони мене, боже милосердий, від обману й підступів лукавого. Наг прийшов я сюди — наг і піду звідсіля, зате врятую свою душу.

Хоче йти, вбігає Франц у халаті.

Даніель. Господи помилуй! Мій пан! (Гасить ліхтар.)

Франц. Зрада, зрада! Духи підводяться з могил... Царство мертвих прокинулось од вічного сну і кричить мені: "Убивця! Убивця!.." Хто це там ворушиться?

Даніель (з острахом). Мати божа, допоможи мені! — То це ви, грізний пане, так жахливо кричите на весь замок, що всі схоплюються з ліжок?

Франц. З ліжок?.. А хто дозволив вам спати? Іди засвіти світло!

Даніель виходить, входить інший слуга.

Елеазар — старий слуга біблійного патріарха Авраама.

Ніхто не сміє спати о цій годині! Чуєш? Всі повинні бути на ногах, при зброї. Зарядити всі рушниці!.. Ти бачив, як вони мчали там по галереї?

Слуга. Хто, ласкавий пане?

Франц. Хто, дурноверхий, хто? Так холодно, так байдуже питати — хто? А мені як захопило дух, то я мало не знепритомнів. Хто? Осел! Хто? Духи і чорти!.. Чи пізно вже?

Слуга. Дозорець щойно прокричав дві години.

Франц. Як? Невже ця ніч триватиме до страшного суду? Не чув ти гомону поблизу? Криків перемоги? Кінського тупоту? Де. Кар... Де граф, хотів я сказати?

Слуга. Не знаю, мій володарю.

Франц. Ти не знаєш? То й ти устряв до їх зграї? Я витрушу тобі серце з грудей! Геть від мене з твоїм проклятим "не знаю!" Біжи поклич пастора!

Слуга. Ласкавий пане!

Франц. Ти бурчиш? Зволікаєш?

Слуга квапливо виходить.

Як? Навіть жебраки змовляються проти мене? Небо, пекло! Усі змовляються проти мене?

Д а н і е л ь (входить із світлом). Мій володарю...

Ф р а н ц. Ні! Я не тремчу! Це був тільки сон. Мертві ще не встають. Хто сказав, що я тремчу, що я блідий? Мені так легко, так добре.

Д а н і е л ь. Ви бліді як смерть. Ваш голос тремтить і зривається.

Франц. У мене гарячка. Як прийде пастор, скажи, що в мене гарячка. Скажи пасторові, що я завтра пущу собі кров.

Д а н і е л ь. Чи не накажете накапати вам бальзаму на цукор?

Франц. Дай кілька краплин! Пастор ще не скоро прийде. Голос мій тремтить і зривається. Дай мені бальзаму на цукрі!

Д а н і е л ь. Дайте ж мені ключі, я піду вниз, візьму в шафі...

Франц. Ні, ні, ні! Зостанься! Або я піду з тобою. Ти бачиш, я не можу залишатись один! Я можу так легко... ти ж бачиш сам... знепритомніти, якщо залишусь один. Облиш, облиш! Це пройде, зостанься.

Д а н і е л ь. Та вий справді дуже хворі.

Франц. Так, звичайно, звичайно, в тому й річ. А хворість затуманює мозок і породжує безумні, химерні сни... Сни нічого не значать, правда ж, Даніелю? Сни пов'язані із станом шлунка, сни нічого не значать... Я бачив зараз кумедний сон. (Падає не-притомний.)

Дан і ель. Господи Ісусе! Що це з ним? Конраде! Георгу! Бастіане! Мартине! Та подайте хоч голос, де ви! (Трясе його.)

Пресвята діво, Иосифе, Магдаліно!.. Та прийдіть же до пам'яті! А то ще скажуть, що я вбив його! Боже, згляньсяна мене!

Франц (безладно). Геть... геть!.. Чого ти так трясеш мене, мерзенний скелете?.. Мертві ще не встають...

Даніель. О ти, предвічне милосердя! Він збожеволів!

Франц (підводиться знесилений). Де я? — Це ти, Даніелю? Що я тут говорив? Не звертай уваги! Хоч би що я говорив — усе це неправда... Іди сюди, допоможи мені встати! Це тільки приступ запаморочення... через те... через те... що я не виспався.

Даніель. Хоч би Йоган був тут! Я покличу на поміч, я пошлю по лікаря.

Франц. Зостанься! Сядь біля мене на канапу... Так... Ти розсудлива людина, добра людина. Дай я розкажу тобі...

Даніель. Не зараз, іншим разом! Я покладу вас у постіль, спокій вам потрібніший.

Франц. Ні, прошу тебе, дай мені розповісти і гарненько посмійся з мене!.. Бачиш, мені снилось, ніби я бенкетував по-коро-лівськи, і на серці в мене було радісно, і ніби я лежав сп'янілий у саду на моріжку, і раптом — це було опівдні — раптом... але, кажу тобі, посмійся з мене гарненько!

Даніель. Раптом?..

Франц. Раптом оглушливий удар грому вражає мій дрімотний слух; з трепетом я, хитаючись, підводжусь і бачу, мені здалось, що я бачу, ніби увесь обрій палає яскравим полум'ям, а гори, і міста, і ліси тануть, як віск у печі, і страшний ураган, виючи, змітає море, небо й землю... І от, немовби з мідних сурм, пролунало: "Земле, віддай своїх мерців! Віддай мерців своїх, море!" І голе поле починає розверзатись і викидати з себе черепи, і ребра, і щелепи, і ноги, вони зростаються в людські тіла і лічать кудись нестримним потоком — справжня жива буря! Тоді я глянув угору і побачив, що стою біля підніжжя громового Сі-наю, а наді мною й підо мною юрми людей, а там, на вершині гори, на трьох димуючих престолах, три мужі, від погляду яких тікає все живе...

Даніель. Та це справжній страшний суд.

Франц. Чи не правда ж, яке безглузде марення? І от один з них, подібний виглядом до зоряної ночі, вийшов наперед, в руці у нього був залізний перстень з печаттю, який він тримав між заходом і сходом, говорячи: "Вічно, свято, справедливо, не-ложно. Є лише одна правда, лише одна чеснота! Горе, горе, горе хробакові, що сумнівається!"... Тоді вийшов наперед другий, в руці у нього було блискуче дзеркало, яке він тримав між заходом і сходом, говорячи: "Це дзеркало є правда; облуда й лицемірство не встоять перед ним"... Тоді жахнувся я і весь народ, бо ми побачили голови змій, тигрів і леопардів, відбиті в жахли-

ві?

вому дзеркалі... Тоді вийшов наперед третій, в руці у нього були мідні терези, які він тримав між заходом і сходом, говорячи: "Наблизьтесь, Адамові діти,— я зважую помисли на терезах мого гніву, а діяння — гирями моєї лютості!" Даніель. Боже, помилуй мене!

Франц. Усі стояли бліді як сніг, боязко билось чекання в кожних грудях. Раптом мені почулось, що моє ім'я першим пролунало серед грози і бурі в горах, і мозок похолов у костях моїх,, і зуби мої голосно зацокотіли. Скоро задзвеніли терези, загуркотіли скелі, і години, йдучи одна по одній повз чашу терезів, що висіла ліворуч, кидали на неї один смертний гріх за одни м...

Даніель. О, хай простить вам бог!

Франц. Він не зробив цього!.. Чаша зросла з цілу гору, але друга, повна крові всепрощення, все ще тримала її високо в повітрі... Нарешті, підійшов зігнутий горем старий чоловік, що кусав собі руку від лютого голоду; очі всіх зніяковіло відвернулись од нього. Я знав цього чоловіка. Він відрізав пасмо свого срібного волосся, кинув його на чашу гріхів, і ось вона упала, в одну мить упала в глибину безодні, а чаша всепрощення загойдалась високо над нею!.. І почув я голос, що лунав із диму над скелею: "Прощення, прощення кожному грішникові на землі і в пекельній безодні! Тільки ти один — відкинутий!"

Глибоке мовчання.

Ну, чому ж ти не смієшся?

Д а н і е л ь. Чи можу я сміятись, коли мені аж мороз по спині пробігає? Сни приходять від бога.

Франц. Що ти, що ти, не кажи цього! Обізви мене дурнем" навіженим, безголовим дурнем! Зроби це, любий Даніелю, прошу тебе, висмій мене гарненько!

Даніель. Сни приходять від бога. Я молитимусь за вас.

Франц. Брехня, кажу тобі!.. Іди цю ж мить, біжи, лети, знайди, де дівся пастор, скажи йому, щоб поспішав, поспішав; але кажу тобі, це брехня!

Даніель (виходячи). Будь милостивий до вас боже!

Франц. Мудрість черні — страх черні!.. Адже ще не доведено, що минуле не зовсім минулося або що воно знайде всеви-дяче око над зорями... Гм, гм! Хто це мені нашіптує? Невже там, над зорями, є месник? Ні, ні!.. Так, так!.. А навколо я чую страшливий шепіт: "Є там над зорями суддя!" І цієї ж ночі стати перед надзоряним месником! Ні, кажу я... Це тільки жалюгідний захисток, куди хоче сховатися твоє боягузтво.. Пустинно, німотно, глухо там, над зорями... А що як справді там щось є? Ні, ні, нічого там нема! Я наказую, щоб там нічого не було!." А як все-таки є? Горе тобі, якби все було зважено! Якби все було полічено цієї ж ночі!.. Чому аж до самих кісток проймає мене холод? Умерти! Чому так жахає мене це слово? Скласти звіт перед надзоряним месником... А якщо він справедливий, і всі сироти і вдови, всі пригноблені і замучені мною волатимуть до нього!.. А коли він справедливий, то чому ж вони страждали,, чому ти торжествував над ними?

Пастор М о з е р входить.

М о з е р. Ви посилали по мене, милостивий пане? Я дивуюсь.. Вперше за мого життя! Ви замишляєте поглузувати з релігії чи починаєте вже трепетати перед нею?

Франц. Глузувати чи трепетати — це залежить від того, як ти відповідатимеш... Слухай, Мозер, я доведу тобі, що або ти сам дурень, або всіх на світі вважаєш за дурнів, і ти мусиш мені відповідати. Чуєш? Коли хочеш жити — мусиш мені відповідати.

Мозер. Ви викликаєте Всевишнього на суд свій. Всевишній колись відповість вам.

Ф р а н ц. Я хочу зараз це знати, зараз же, у цю ж мить, щоб не накоїти ганебних дурниць і в скрутну хвилину не волати до ідола черні. Я часто говорив тобі глузливо за пляшкою бургундського: "Бога нема!.." Тепер я розмовляю з тобою без жартів і знов кажу: "Нема його!.." Можеш спростовувати мене всіма способами, які в тебе є, але я їх розіб'ю одним подихом моїх уст.

Мозер. Якби ж так легко міг ти й громи розвіяти, що з неймовірною силою впадуть на твою горду душу! Всезнавець бог, якого ти, безумче й лиходію, заперечуєш в його створіннях, не потребує виправдання з моїх тлінних уст. Він такий же великий у твоїй тиранії, як і в усміху переможної чесноти.

Франц. Надзвичайно вдало, попе! Отаким ти мені подобаєшся!

Мозер. Я стою тут з веління вищого владики і розмовляю з таким, як і я, хробаком, якому не збираюсь бути до вподоби. Звичайно, треба чудодієм бути, щоб вирвати признання в такої запеклої злосливості, як твоя. Але коли твоє переконання таке міцне, навіщо ти звелів мене покликати? Скажи мені, чого ти покликав мене серед ночі?

Франц. Того, що мені нудно і до шахів я не почуваю охоти. От і заманулось мені для розваги погризтися з попом. Пустим залякуванням тобі не ослабити моєї мужності. Я добре знаю, що лиш той на вічність уповає, кому на цьому світі не ведеться; але він буде гірко обманутий. Я не раз читав, що наша істота — не що інше, як кровообіг, і з останньою

краплиною крові спливають і дух і думка. Вони поділяють з тілом усі його слабості, хіба ж не перестануть вони існувати, коли воно зруйнується? Хіба не зникнуть, коли воно почне гнити? Хай тільки краплина води просочиться тобі в мозок, і в твоєму житті настане раптова зупинка, що межує з небуттям, а її продовження— смерть. Відчуття — це коливання деяких струн, а розбитий клавесин уже більше не звучить. Якби я наказав зруйнувати сім моїх замків, якби розбив я цю Венеру 1 — симетрії і краси їх не стало б. Отак і ваша безсмертна душа!

М о з е р. Це філософія вашого відчаю. Але власне ваше серное, яке, попри всі ці докази, так тоскно б'ється в ваших грудях, виказує вашу брехню. Все це павутиння систем рветься від одного лише нагадування: "Ти повинен умерти!.." Я кидаю вам виклик, і хай це буде іспитом: якщо й в годину смерті ви будете такі ж непохитні, якщо ваші переконання і тоді не зрадять вас, то ви виграли; але якщо в годину смерті хоч найменший трепет вас охопить, то—горе вам! — ви обманулись.

Франц (збентежено). Якщо в годину смерті мене охопить трепет ?

М о з е р. Багато бачив я таких же нещасних, що ціле життя своє з велетенською впертістю опирались істині, але перед лицем смерті омана розвіювалась. Я стоятиму біля вашої постелі, коли ви будете вмирати,— я дуже хотів би побачити, як конає тиран... Я стану біля вас і пильно дивитимусь вам у вічі, коли лікар візьме вашу холодну, вологу руку, ледь-ледь намацає завмираючий, майже не відчутний пульс, гляне на вас і, жахливо знизавши плечима, скаже: "Людська допомога тут уже марна!" Стережіться тоді, о, стережіться, щоб не бути тоді схожим на Річарда або Нерона! 2

Франц. Ні, ні!

М о з е р. І це "ні" обернеться тоді у виюче "так"... Внутрішній трибунал, якого вам ніколи не підкупити скептичними мудруваннями, зараз же прокинеться і почне свій суд над вами. Але це буде

пробудження похованого живцем у надрах кладовища; це буде розпач самогубця, який мучиться каяттям, коли вже завдав собі смертельного удару; це буде блискавка, яка раптово осяє глупу ніч вашого життя. Оце буде видовище, і якщо ви й тоді встоїте — ви виграли!

Франц (схвильовано бігає по кімнаті). Попівська бредня, попівська бредня!

М о з е р. І от уперше мечі вічності проймуть вам душу,— вперше, але буде вже пізно... Думка про бога розбудить жахливого сусіда, ім'я якому — суддя. Бачите, Моор, життя багатьох тисяч залежить від помаху вашої руки, і з кожної тисячі ви дев'ятсот дев'яносто дев'ять робили нещасними! Щоб зрівнятися з Нероном, вам бракує тільки Римської імперії, і тільки

1 Тобто статую Венери, римської богині кохання.

2 Н е р о н — римський імператор (37—68 рр. н. ери), один з найжорстокіших тиранів. Р і ч а р д — король англійський, відомий своєю підступністю і жорстокістю.

Перу вам бракує, щоб зрівнятися з Пізарро і. Невже ви гадаєте, що бог попустить, щоб одна-однісінька людина, як лютий кат, хазяйнувала в його світі і все перевертала догори ногами? Невже ви гадаєте, що ці дев'ятсот дев'яносто дев'ять існують тільки для того, щоб загинути, або для того, щоб бути маріонетками у вашій сатанинській грі? О, не думайте цього! Колись він зажадає від вас відповіді за кожну хвилину, що ви їм убили, за кожну радість, що ви їм отруїли, за кожен крок до довершеності, іцо ви їм перепинили. І коли ви відповісте на це, Моор, то ви виграли.

Франц. Годі, ні слова більше! Чи не гадаєш ти, що я скорюсь перед твоїми чорними химерами?

М о з е р. Погляньте, яка грізна й прекрасна рівновага керує долею людей. Якщо чаша терезів опускається в цьому житті, то високо підноситься в тому, а якщо вона підноситься тут, то там вона падає до самої землі. Але те, що тут було дочасним стражданням, там стане вічним торжеством; що тут було минущим тріумфом, там стане вічним, нескінченним одчаєм.

Франц (люто наступаючи на нього). Хай грім німотою поб'є тебе, духа лжі! Я вирву в тебе з рота твій проклятий язик!

Мозер. Ви так швидко відчули тягар правди? Адже я не навів ще ніяких доказів. Дозвольте ж мені тепер до доказів...

Франц. Замовкни, забирайся до пекла з своїми доказами! Кажу тобі, душа зникне, і не смій мені цього заперечувати!

Мозер. Тому-то й стогнуть духи безодні, але небесний суддя хитає головою. Невже ви сподіваєтесь уникнути його караючої руки в порожньому царстві вічного ніщо? Зійдіть на небо — він там! Спустіться в пекло—він знову там! Скажіть ночі: "Сховай мене!" і пітьмі: "Укрий мене!" — і пітьма сповниться світлом навколо вас і опівночі над засудженим зорітиме світанок... Але ваш безсмертний дух чинить опір вашим словам і перемагає вашу сліпу думку.

Франц. Але я не хочу безсмертним бути... Хай ним буде хто хоче, я не проти того. Я примушу його знищити мене, я розлютую його, щоб він з люті знищив мене. Скажи мені, який є найтяжчий гріх, щоб якнайбільше його прогнівити?

Мозер. Я знаю їх тільки два. Але не люди чинять їх і не люди за них карають.

Франц. Які ж ці два гріхи?

Мозер (дуже значуще). Батьковбивством зветься один, братовбивством — другий... Чого ви враз так зблідли?

1 Пізарро (близько 1475—1541)—іспанський авантюрист, що після відкриття Америки вирушив на чолі незначного загону до беоегів Перу, розграбував її багатства і винищив більшу частину населення.

Франц. Як, старий? З небом чи з пеклом ти у змові? Хто це тобі сказав?

Мозер. Горе тому, в кого вони обидва на душі! Краще б йому й не родитися! Але будьте спокійні! У вас же ні батька вже нема, ні брата!

Франц. Ха!.. Як, ти не знаєш тяжчих гріхів? Подумай краще!.. Смерть, небо, вічність, прокляття так і виснуть у тебе на язиці... То тяжчих нема?

Мозер. Тяжчих нема.

Франц (падає на стілець). Знищення! Знищення!

Мозер. Радійте ж, радійте! Вважайте себе щасливим! При всіх ваших мерзотах ви ще свята людина в порівнянні з батько-вбійником. У порівнянні з тим, що його чекає, прокляття, яке спіткає вас, це спів любові... нагорода...

Франц (схоплюючись). Бодай ти стократ крізь землю провалився, сово зловісна! Хто тебе кликав сюди? Кажу тобі, забирайся геть, а то я зроблю з тебе решето!

Мозер. Невже бредня попівська може такого філософа до нестями довести? Розвійте її одним подихом ваших уст! (Вихо* дить.)

Франц кидається в кріслі в жахливому хвилюванні. Глибоке мовчання. Вбігає елуга.

Слуга. Амалія втекла! Граф раптово зник!

Даніель боязко входить.

Даніель. Ласкавий пане, загін вершників шалено мчить сюди з узгір'я з криками: "Смерть, смерть!" Усе село в тривозі.

Франц. Біжи, звели дзвонити в усі дзвони... Хай усі йдуть до церкви... впадуть навколішки... моляться за мене... Всіх ув'язнених випустити на волю... Біднякам я все поверну вдвоє, втроє...; Я хочу... Іди ж... Поклич духівника, щоб він відпустив мої грі-: хи... Чому ж ти не йдеш?

Гомін чутнішає.

Даніель. Боже, прости мені тяжкі мої гріхи!.. Як це зрозуміти? Ви ж завжди виганяли з дому всяку побожність, не раз шпурляли мені в голову біблію або збірку проповідей, коли за-; ставали мене за молитвою...

Франц. Ні слова про це!.. Смерть! Ти бачиш?. Смерть!.. Щоб не було пізно.

Чути, як лютує Швейцер.

Молись же! Молись!

Даніель. Я завжди це говорив вам... Ви так нехтуєте святими молитвами... але стережіться, стережіться! Коли біда при-;

ходить до людини, коли ви зовсім потопаєте, ви ладні всі скарби світу віддати за одне зітхання християнське... От бачите! Ви лаяли мене! І от маєте! Ви бачите?

Франц (судорожно обнімає його). Прости, любий, золотий, безцінний Даніелю, прости. Я одягну тебе з голови до... тільки молись... Я вберу тебе як до весілля... я буду... Молись же!.. Заклинаю тебе, навколішках тебе заклинаю... ім'ям диявола! Молись!..

Шум на вулиці. Крик, грюкіт.

Швейцер (на вулиці). На приступ! Бий на смерть! Трощи!.. Я бачу світло—він, мабуть, там.

Франц (навколішках). Царю небесний, почуй мою молитву!.. Це вперше... і вже напевне не повториться більше... Почуй мене, небесний боже!..

Даніель. Господи! Що ви робите? У вас і молитви безбожні.

Збігається народ.

Народ. Злодії! Вбивці! Що за жахливий галас серед ночі?

Швейцер (усе ще на вулиці). Відженіть їх, товариші! — Це диявол, він прийшов по вашого пана...— Де Шварц із своїм загоном?.. Оточуй замок, Грімм!.. Штурмуйте мури!

Грімм. Несіть сюди палаючі головні!.. Або ми до нього, або він до нас... Я підпалю його покої!

Франц (молиться). Я не був звичайним убивцею, мій боже... Я не грішив у дрібницях, мій боже...

Даніель. Боже, помилуй нас! У нього й молитви стають гріхами.

Летять головні і каміння. Дзвенять розбивані шибки. Замок палає.

Франц. Я не можу молитись... Тут, тут (б'ючи себе в груди і в голову) так пусто... все висхло. (Встає.) Ні, не буду я молитись... Цієї перемоги небо не здобуде, посміховищем для пекла я не стану...

Даніель. Боже милосердий! Допоможіть!.. Рятуйте!.. Весь замок в огні!

Франц. Візьми оцю шпагу. Швидше! Всади її мені ззаду в живіт, щоб ці падлюки з мене не знущались.

Пожежа більшає.

Даніель. Борони боже! Борони боже! Я не хочу нікого передчасно й на небо виряджати, а тим більше... (Вибігає.)

Франц (нерухомо дивиться йому вслід, після деякої паузи). В пекло, хочеш ти сказати... Справді! Я вже передчуваю щось подібне... (Божеволіючи.) Чи не ви так весело виводите? Чи не ваше чую я сичання, гади пекельні?.. Вони ринули сюди, виламують двері... Але чого вагаюсь я перед вістрям цієї шпаги?.. Двері тріщать... валяться... рятунку нема... Згляньсяхоч ти на мене! (Зриває золотий шнур з капелюха і задушується.)

Швейцер зі своїми людьми.

Швейцер. Де ти, каналіє? — Бачите, як вони тікають?..— Невже у нього так мало друзів?.. Куди ж ця тварюка заховалась?

Грімм (спіткнувшись на труп). Стій! Що це лежить тут під ногами? Світіть сюди!

Шварц. Він випередив нас. Сховайте ваші мечі,— він лежить тут, наче дохла кішка.

Швейцер. Мертвий! Як? Мертвий? Помер без мене?..; Брехня, кажу вам. Побачите, як жваво він у мене схопиться. (Трусить його.) Гей, ти! Є нагода батька вбити!

Грімм. Не завдавай собі клопоту. Він мертвий.

Швейцер (відходить від нього). Так, він не радіє... Він справді мертвий.— Верніться й перекажіть моєму отаманова: він мертвий... А мене вія більше не побачить. (Стріляє собі в лоб.)

ЯВА ДРУГА

Місце дії те саме, що в останній сцені четвертого акту.

Старий Моор сидить на камені. Проти нього розбійник Моор. По лісі то тут, то там розбійники.

Розбійник Моор. Його й досі нема! (Ударяє кинджалом об камінь так, що іскри сиплються.)

Старий Моор. Прощення хай буде йому карою, подвоєна любов — моєю помстою.

Розбійник Моор. Ні, клянуся моєю озлобленою душею! Цього не буде. Я не хочу цього. Хай тягне за собою в вічність свій жахливий злочин! А то чого б я мав його вбивати?

Старий Моор (заливаючись слізьми). О моя дитино!

Розбійник Моор. Як? Ти плачеш за ним?.. Біля цієї башти ?

Старий Моор. Згляньсь! О, згляньсь! (У розпачі ламає руки.) Зараз, зараз судитимуть мого сина!

Розбійник Моор (злякано). Якого сина? Старий Моор. Ах, що значить твоє запитання? Розбійник Моор. Нічого, нічого!

Старий Моор. Невже ти прийшов знущатися з мого горя? Розбійник Моор. Зрадницьке сумління! — Не звертайте уваги на мої слова.

Старий Моор. Так, я мучив одного сина, і тепер другий

син мучить мене,— це перст божий... О мій Карле! Мій КарлеГ Якщо ти витаєш надо мною в одїнні миру, то прости мені, о,, прости мені!

Розбійник Моор (швидко). Він прощає вам. (Збентежено.) Якщо гідний він сином вашим зватись, то він мусить вам простити.

Старий Моор. Ах, він був надто прекрасний для мене..^ Але я піду до нього назустріч з моїми слізьми, з моїми безсонними ночами, з моїми нестерпними снами; я обніму його коліна й волатиму... голосно волатиму: "Согрішив я перед небом і перед, тобою. Я не гідний зватися твоїм батьком".

Розбійник Моор (дуже зворушений). То ви його любили, вашого другого сина?

Старий Моор. Ти знаєш це, о небо! Навіщо дав я себе обманути підступами злого сина? Я був би найщасливішим серед, усіх батьків у світі. Як прекрасно розцвітали біля мене мої діти, повні надій! Але—о

години нещаслива!—злий дух увійшов у серце другого мого сина; я повірив змієві — і втратив обох. (Затуляє обличчя руками.)

Розбійник Моор (далеко відходить од нього). Втратив навіки!

СтарийМоор. О, як глибоко я відчуваю тепер те, що говорила мені Амалія,— дух помсти промовляв її устами: "Марно-простягатимеш ти до сина свої холодіючі руки, марно сподіватимешся потиснути гарячу руку свого Карла,— він ніколи не стоятиме біля твого ліжка..."

Розбійник Моор, відвернувшись, подає йому руку.

О, якби це була рука мого Карла!.. Але він лежить далеко, в тісній домовині, спить залізним сном і ніколи не почує голосу моєї скорботи... Горе мені! Вмерти на чужих руках... Не мати-більш ні одного сина... ні одного сина, який закрив би мені очі...

Розбійник Моор (з надзвичайним хвилюванням). Це мусить бути тепер... тепер... (До розбійників.) Облиште мене. І все ж... чи можу я повернути йому сина? Ні, я не можу йому" сина повернути! Ні, я не зроблю цього!

Старий Моор. Що, мій друже? Що ти там шепочеш?

Розбійник Моор. Твій син... так, старче (затинаю-чись)... твій син... загинув навіки.

Старий Моор. Навіки?

Розбійник Моор (у жахливій тузі дивлячись на небо). О, лише на цей раз... не дай ослабнути душі моїй! Лише на цей: раз підтримай мене!

Старий Моор. Навіки, кажеш ти?

Розбійник Моор. Не запитуй більше! Навіки, сказав я.

Старий Моор. Чужинче! Чужинче! Навіщо вивів ти мене

з тієї башти?

Розбійник Моор. А що якби я зараз викрав у нього благословення... викрав, як злодій, і зник із цією божественною здобиччю?.. Батьківське благословення, кажуть, ніколи не загине.

Старий Моор. І мій Франц загинув?

Розбійник Моор (падає перед ним навколішки). Я зламав засуви твоєї темниці... Благослови ж мене!

Старий Моор (з болем). Навіщо тобі губити сина, рятуючи батька?.. Поглянь, милосердя боже невичерпне, а ми, хробаки нікчемні, відходимо до сну зі своєю злобою. (Кладе руку на голову розбійника.) Будь такий же щасливий, який ти був милосердий!

Розбійник Моор (встає зворушений). О, де моя мужність? М'язи мої ослабли, кинджал падає з моїх рук.

Старий Моор. "Як любо, коли брати живуть дружно, немов роса, що падає з Єрмону на гору Сіон"... Умій, юначе, заслужити цю радість, і ангели небесні розкошуватимуть у сяйві твоєї слави! Хай мудрість твоя буде мудрістю сивизни, а серце твоє... хай серце твоє буде серцем безневинної дитини.

Розбійник Моор. О, коли б зазнати цього щастя! Поцілуй мене, божественний старче!

Старий Моор (цілує його). Думай, що це батьків поцілунок, а я думатиму, що цілую сина... Ти й плакати можеш?

Розбійник Моор. Я подумав, що це батьків поцілунок.— Горе мені, якщо вони зараз його приведуть.

Супутники Швейцера входять у німій скорботі, понуривши голови і затуляючи обличчя руками.

Розбійник Моор. О небо! (Лякливо відступає і намагається сховатися.)

.Вони проходять повз нього. Він одвертається від них. Глибоке мовчання.

Вони зупиняються.

Грімм (тихо). Отамане!

Розбійник Моор не відповідає і відступає далі.

Ш в а р ц. Дорогий отамане!

Розбійник Моор відступає ще далі.

Розбійник Моор (не дивлячись на нього). Хто ви такі?

Грімм. Ти й не дивишся на нас? Вірні твої слуги.

Ш

Розбійник Моор. Горе вам, якщо ви були мені вірні. Грімм. Останнє прощай від твого вірного слуги Швейце-ра... ніколи вже він не повернеться, твій слуга Швейцер.

Розбійник Моор (здригнувшись). Ви не знайшли його? Шварц. Знайшли мертвим.

Розбійник Моор (радісно схопившись). Дякую тобі, вседержителю!— Обніміть мене, діти мої!.. Віднині милосердя— моє гасло... Якщо й це подолано, то все подолано.

Ще одна група розбійників. Амалія.

Розбійники. Ура, ура! Здобич, чудова здобич!

Амалія (з розпущеними косами). Мертві, кричали вони, встають від його голосу... Мій дядя живий... у цьому лісі... Де він? Карле! Дядю!.. Ах!.. (Падає в обійми старика.)

Старий Моор. Амаліє! Доню моя! Амаліє! (Стискає її в своїх обіймах.)

Розбійник Моор (відсахнувшись). Хто викликав цей образ перед моїми очима?

Амалія (вивертається з обіймів старого Моора, кидається до розбійника і в захваті обнімає його). Він зі мною! О зорі небесні! Він зі мною!

Розбійник Моор (вириваючись з її обіймів, до розбійників). Геть, у путь! Сам сатана зрадив мене!

Амалія. Наречений, наречений мій, ти мариш! Ах, ти в захваті! Чому ж я така нечула, така холодна в цьому вирі раювання?

Старий Моор (схопившись). Наречений? Доню! Доню! Наречений?

Амалія. Я навіки — його! Він навіки, навіки, навіки мій!.. О сили небесні! Послабте цю смертельну радість, щоб я не впа-,ла під її тягарем!

Розбійник Моор. Відірвіть її від грудей моїх! Вбийте її! Вбийте його! Мене! Себе! Всіх! Нехай весь світ загине! (Поривається тікати.)

Амалія. Куди? Що? Любов — вічність! Блаженство — безконечність!.. А ти тікаєш?

Розбійник Моор. Геть, геть!.. Найнещасніша з наречених! — Дивись сам, спитай сам, слухай, найнещасніший з батьків! Дай мені навіки втекти звідси!

Амалія. Підтримайте мене! Бога ради, підтримайте мене!.. У мене в очах темніє... Він тікає!

Розбійник Моор. Занадто пізно! Усе марно! Твоє прокляття, батьку!.. Не розпитуй мене більше... Я... я... твоє прокляття... твоє мниме прокляття! — Хто заманив мене сюди? (Кидається на розбійників, вихопивши шпагу.) Хто з вас заманив мене сюди, пекельне вій пориддя? — То загинь же, Амаліє! —

Умри, мій батькуі Умри через мене втретє!.. Твої рятівники — розбійники і вбивці! Твій Карл — їх отаман!

Старий Моор умирає. Амалія закам'яніла, безмовна, як статуя. Вся ватага застигла в жахливому мовчанні.

Розбійник Моор (б'ється об дуб головою). Душі загублених мною в чарах кохання... задушених у священному сні... тих, що... ха-ха-ха! Чуєте, як вибухає порохова башта над ліжками породіль? Бачите, як

полум'я шугає над колисками немовлят? Це шлюбні факели, це весільна музика... О, він нічого не забуває, він уміє одне з одним пов'язувати... І тому геть від мене, радощі кохання! І тому любов для мене—мука! Це відплата!

Амалія. Це правда! Царю небесний, це правда!.. Що ж учинила я, створіння безневинне? Я любила його!

Розбійник Моор. Це понад людські сили. Я чув, як смерть, вилітаючи з тисячі дул, шугала навколо мене, і ні на крок не відступав перед нею. Невже ж я почну вчитися тепер тремтіти, як жінка? Тремтіти перед жінкою? Ні, жінці не похитати моєї мужності... Крові, крові! Це тільки хвилинний вплив жінки. Треба впитися кров'ю, і тоді це пройде. (Поривається тікати.)

Амалія (падає йому в обійми). Убивце! Дияволе! Я не можу розстатися з тобою, мій анголе!

Розбійник Моор (відштовхує її від себе). Геть, змія підступна! Ти хочеш поглузувати з моєї несамовитості, але я здолаю тиранію долі... Як, ти плачеш? О ви, мінливі, злобні сузір'я! Вона удає, що плаче, ніби хоч одна душа може за мною плакати!

Амалія падає йому на груди.

Але що це? Вона не плює на мене, не відштовхує мене від себе?... Амаліє! Ти забула? Чи знаєш ти, кого обнімаєш, Амаліє?

Амалія. Мій єдиний, нерозлучний!

Розбійник Моор (розцвітаючи, в пориві щастя). Вона прощає мені, вона любить мене! Я чистий, як ефір небесний, вона любить мене! — З сльозами дякую тобі, милосерде небо! (Падає навколішки і ревно плаче.) Вернувся спокій в мою душу, вщухли муки, пекла більш немає...— О,

подивись, подивись, діти світла плачуть на грудях ридаючих дияволів!.. (Вставши, до розбійників.) Плачте ж і ви! Плачте, плачте!.. Адже й ви такі щасливі.— О Амаліє! Амаліє! Амаліє! (Припадає до її уст, вони завмирають у безмовних обіймах.)

Один з розбійників (гнівно виступаючи вперед). Зупинись, зраднику! Руки геть від неї... а то я скажу тобі таке

словечко, що у вухах у тебе задзвенить і зуби цокотітимуть від жаху! (Розділяє їх мечем.)

Старий розбійник. Згадай ліси богемські! Чуєш? Ти вагаєшся?.. Ні, ти згадай ліси богемські! Де твої клятви, віроломний? Невже так швидко забуваються рани? Ми задля тебе важили своїм щастям, честю й життям, ми стіною стояли навколо тебе, як щити, приймали на себе удари, що загрожували життю твоєму,— і чи не підніс ти тоді свою правицю, і чи не дав нам залізної клятви ніколи не покидати нас, як ми тебе не покидали? Безчесний ти! Віроломний! І ти хочеш нас зректися, зачувши рюмсання якоїсь дівки?

Третій розбійник. Ганьба на тебе, клятвопорушнику! Покликаний з царства мертвих дух Роллера, що самовіддано загинув, почервоніє за твою малодушність і встане озброєний з могили, щоб тебе скарати.

Розбійники (перебиваючи один одного, розриваючи на собі одяг). Глянь сюди, глянь! Чи пізнаєш ти ці шрами? Ти наш! Кров'ю наших серць ми купили тебе з тілом і душею. Ти наш, хоч би й сам Михайло-архангел став задля тебе на двобій з Молохом!.. Марш з нами! Жертва за жертву! Амалію — за ватагу!

Розбійник Моор (випускаючи її руку). Всьому кінець'.. Я хотів виправитись і йти до мого батька, але Всевишній сказав — цього не буде. (Холодно.) Дурень короткозорий, навіщо я бажав цього? Хіба може великий грішник повернутися на путь істини? Великий грішник ніколи

не може повернутися на путь істини, це давно слід було тобі знати.— Заспокойся, прошу тебе, заспокойся! Адже це справедливо.— Я не хотів, коли він мене шукав; тепер, коли я його шукаю, віін не хоче,— що може бути справедливіше? — Не дивись на мене такими страшними очима. Йому я не потрібний. Хіба не досить у нього створінь? Без одного він легко може обійтися, і цей один — я... Ходім, товариші!

Амалія (рвучко зупиняє його). Зупинись, зупинись! Один удар! Один смертельний удар! Знову покинута! Вихопи свій меч — і пожалій мене!

Розбійник Моор. Шукай жалю у ведмедів,— я не вб'ю тебе.

Амалія (обнімаючи його коліна). О, ради бога! Заради самого милосердя! Я більше не прошу любові, я знаю, що наші зорі, як вороги, тікають одна від одної... я прошу тільки смерті... Покинута, покинута! Збагни це слово у всій його жахливій повноті — покинута! Я не можу цього пережити. Ти ж бачиш сам — жінці цього не пережити! Я прошу тільки смерті!.. Поглянь, рука моя тремтить! Мені невистачить твердості — самій завдати собі удару. Я боюсь блискучого леза... а тобі це так легко, так легко, адже ти майстер убивати. Вихопи свій меч, і я буду щаслива!

Розбійник Моор. Ти одна хочеш бути щаслива? Геть, жінок я не вбиваю!

Амалія. А, душогуб! Ти тільки щасливих вмієш убивати і минаєш тих, кому життя остогидло. (Навколішках повзе до розбійників.) Згляньтесь хоч ви на мене, учні самого ката! У ваших очах стільки кровожерного жалю, що нещасний мимоволі втішається... Ваш отаман — пустий, малодушний хвалько.

Розбійник Моор. Жінко, що ти говориш?

Розбійники відвертаються.

Амалія. Жодного друга? І серед цих — жодного друга? (Встає.) Ну, то навчи ж мене, Дідоно,1 вмерти! (Хоче йти.)

Один з розбійників націлюється.

Розбійник Моор. Стривай! Посмій тільки!.. Моорова кохана помре тільки від Моорової руки! (Вбиває її.)

Розбійники. Отамане! Отамане! Що ти робиш? Чи ти не збожеволів?

Розбійник Моор (не відриваючи очей від трупа). Вбита! Ще одна судорога — і всьому кінець.— Ну, дивіться ж! Чого вам ще треба? Ви жертвували задля мене життям — життям, яке вам уже не належало, життям, повним мерзоти і ганьби... Я задля вас убив ангела. Подивіться краще! Тепер ви задоволені?

Грімм. Свій борг ти заплатив з лихвою. Ти зробив те, чого жодна людина не зробила б заради своєї честі! Тепер ходім далі!

Розбійник Моор. Ти так вважаєш? Чи ж не правда, життя праведниці за життя негідників — це нерівний обмін?.. О, кажу вам, якби кожен з вас зійшов на кривавий поміст і з його тіла виривали б розжареними щипцями шматок за шматком, то коли б ці муки тривали одинадцять літніх днів2, і тоді вони не переважили б цих сліз. (З гірким усміхом.) Ваші шрами! Ліси богемська! Так, так, за це, звичайно, треба було заплатити.

1 Д і д о н а — спочатку богиня, покровителька Карфагенської фортеці. Пізніше їй було надано рис історичної особи. В "Енеїді" римського поета Віргілія (70—19 рр. до н. ери) Дідона, покинута її коханим Енеєм, сама спалила себе на багатті.

2 "Одинадцять літних днів" — вислів із старонімецької легенди про одинадцять рицарських подвигів та важкі пригоди, що їх зазнали

учасники одного бойового походу протягом одинадцяти літніх (тобто найдовших) днів.

Шварц. Заспокойся, отамане! Ходім з нами, це видовище не для тебе! Веди нас далі!

Розбійник Моор. Стривай! Ще одне слово, перед тим як іти далі... Слухайте ви, злорадні виконавці моїх варварських велінь! З цієї хвилини я перестаю бути вашим отаманом... З соромом і жахом я відкидаю це криваве берло, під яким ви вважали себе вправі робити злочини і ділами тьми оскверняти це небесне світло. Ідіть куди хочете... Віднині нема у мене нічого спільного з вами.

Розбійники. А, малодушний! Де ж твої високодумні плани? Чи це були мильні бульбашки, що від одного подиху жіночого полопались?

Розбійник Моор. О, дурень я, що мріяв злочинами виправити світ і підтримати закони беззаконням! Я називав це ві-домстою й справедливістю! Я наважився, о провидіння, сточити щербини твого меча і виправити твою упередженість... але... о, пиха дитяча!., я стою на грані жахливого життя і дізнаюсь із стогоном і скреготом зубів, що двоє таких людей, як я, могли б ущент зруйнувати всю будову морального світу. Змилуйся... змилуйся над хлопчиком, що наважився втручатися в твої наміри... Тобі лише одному — відо-мста. Руки людської ти не потребуєш. Правда, не в моїй владі тепер повернути минуле,— що пропало, то пропало, що я повалив — ніколи вже не підведеться. Але в мене ще є чим примирити зневажені закони і відновити порушений лад. Він вимагає жертви — жертви, яка показала б його непохитну велич усьому людству, і ця жертва — я сам. Я сам повинен умерти за нього.

Розбійники. Відберіть у нього шпагу,— він хоче себе вбити.

Розбійник Моор. Дурні ви, приречені на вічну сліпоту! Невже ви думаєте, що смертні гріхи можна таким же смертним гріхом

спокутувати? Невже ви думаєте, що світова гармонія виграє вад цього безбожного диюонанса? (Зневажливо кидає їм під ноги свою зброю.) Він матиме мене живим. Я йду віддати себе в руки правосуддя.

Розбійники. На ланцюг його! Він збожеволів.

Розбійник Моор. Я не сумніваюсь, що раніше чи пізніше воно знайде мене, коли буде на те воля вищих сил. Але воно може мене у сні зненацька захопити або наздогнати мене під час втечі, або силою й мечем мене узяти, і тоді я позбувся б останньої заслуги, що я вмер за правду. Навіщо ж мені, неначе злодієві, берегти й далі життя, якого мене давно вже позбавила рада небесних охоронців?

Розбійники. Нехай іде! Це манія величності. Він жертвує своїм життям, щоб викликати пусте захоплення собою.

Розбійник Моор. Мною й справді будуть захоплюватись. (Після деякого роздуму.) По дорозі сюди довелося мені, пригадую, розмовляти з одним бідняком, що живе з поденної роботи; у нього одинадцятеро дітей... Тисячу луїдорів обіцяно тому, хто приведе живим великого розбійника... Цьому чоловікові можна допомогти. (Виходить.)

1781 р.